

KDO IZ MENE POJE:

LJUDJE, LJUDJE, LJUDJE...

LISTI

Uredil kulturno-umetniški klub TONE ČUFAR

Štev. 52/XI

Jesenice, 30. julija 1981

ustreljene.

1. BOMBAČ Tord

10. 1920.

„ 6. 9. 4

„ 31

LANČ Stanislav,

11. LACH Stanislav,

12. DIMČ Mirko,

13. GREGOR

14. VID

15

Miha Klinar

Temni orkester

Mesec je strune razpel
na črno harfo host.

Z nevidnimi prsti
je pesem turobno ubral
veter — virtuoz.

Zazvenel je prvi akord,
bolj kot jeklo trd,
in se zarezal
mi je v srce,
kot da bi kdo
udaril trdó
ob bajonet.

In že
je pod nevidno taktirko
zaigral

orkester stoletnih gozdov
in veter — harfist
je na strune ubral
žalostinko z grobov.

In glej:
visoko v skalah je stal
koščen dirigent.

Pod njegovo taktirko
je orkester igral,
divje,
divje igral
koračnico v smrt.

Oj gozdovi

Oj gozdovi, oj gozdovi,
naša domovina:
tam med smrekami ob ognju
ena smo družina.

Šotorske plahte so razpete:
to so naše hiše.

Kadar dež nam jih premoči,
veter jih obriše.

Naše postelje so veje...

Ko na njih zaspimo,
v sanjah se svoboda smeje,
k njej v objem hitimo.

V 52. ŠTEVILKI LISTOV SODE-
LUJEJO: Ivan Jan, Miha Klinar,
Andrej Kokot, Franc Konobelj-Slo-
venko, Sonja Koranter, Curzio Ma-
laparto, Jošt Rojc, Ana Staze, Črto-
mir Šinkovec in Anton Torkar.

Slike sta prispevala: Tehnični
muzej železarne Jesenice in Go-
renjski muzej Kranj.

MOJE PRVO VOJNO LETO

Sestavek posvečam vsem tistim tihim znanim in neznanim borcem, s katerimi sem se srečal v letu 1941 in so dali svoja življenja za svobodo.

(nadaljevanje in konec)

ZIMSKI NOVEMBER NA MOHORJU

Kam sedaj v tem prvem izredno zgodnjem zimskem dnevu? To je bilo naše prvo vprašanje, na katerega pa seveda nismo dobili odgovora.

Tako smo bili gorenjski partizani prvič soočeni z novo veliko težavo. Tudi s povratkom domov ni nihče od nas mogel računati. Tiho smo se spraševali med seboj, kam nas bo odpeljal Gregorčič, ki niti sam ni računal na tako zgodnjo zimo. Seveda smo ostali brez pojasnila. Posloviti smo se morali od tople pastirske staje, ki je v tem času že samevala na robu lepe in prijazne Vodiške planine na Jelovici.

Po skromnem zajtrku se je kolona borcev premaknila in prvi so že zagazili v sneg. Za nami je ostajala globoka gaz, po kateri bi nas Nemci zlahka zasledovali.

Gregorčič nas je vodil po poteh Jelovice. Mnogi od nas smo prvič spoznali jelovške gozdove. Še zavedali se nismo, da bo postala drugi dom precejšnjemu številu gorenjskih partizanov. Nekaterim pa tudi zadnji dom.

Spominska obeležja na Lipniški, Selški, Mošenjski, Oblakovi planini in Rovtarici ter drugod širom Jelovice nam danes pričajo, kje vse so se morali spopasti s sovražniki in domačimi izdajalci gorenjski partizani. Kako velik krvni davek smo morali plačati za osvoboditev domovine.

Tako sm se drug za drugim prebijali skozi debelo snežno odejo, ki se je še vedno bolj debelila. Ob tem pa smo bili vsak s svojimi mislimi nekje v preteklosti, ko smo imeli še vsak svoj dom in ko smo mirno živeli in se ubadali z vsakodnevnimi težavami. Nekateri so bili z mislimi pri svojih ženah in otrocih, ki so jih pustili v dolini. Skrbelo jih je, kakšno bo njihovo življenje, še posebno v tem zimskem času saj na njihovo pomoč niso mogli več računati.

Kje vse nas je ta dan vodila pot, mi je ostalo v spominu zabrisano. Premočeni in tudi že dovolj utrujeni smo se ustavili v neki drvarski bajti. Tu smo zakurili, toda ob ognju je bilo za vse premalo prostora. Pred nami je bila prva zimska noč.

Jelovica, ki je radodarna z gozdno odejo, ki bi naj nas ščitila, pa je tega dne pokazala, da zna biti tudi trda in neusmiljena v svojih naravnih vremenskih pogojih. Premočeni smo si skušali urediti zasilna ležišča čim bližje ognjišču, pa to ni bilo možno vsem. Ogenj je moral goriti vso noč, nekateri so tudi sede poskušali prebiti to noč. Sneg je še vedno naletaval in končno se je bližalo jutro. Pripraviti smo se morali na odhod. Zopet smo gazili in za nami je bil že dobršen del poti in tudi globoka gaz.

Bližali smo se Mohorju, hribu nad Selško dolino, od koder je zelo lep razgled po vsej Gorenjski. Na njem je manjša cerkva, ki jo je videti skoraj z vseh hribov Gorenjske.

Tja nekam nas je vodila pot, še vedno pa nismo vedeli, kje je naš cilj. Jože Gregorčič, ki je bil z nami, je ustavil dolgo kolono. Robantih in pridušal se je, saj v

snegu ni več znal najti poti, ki bi nas pripeljala do kraja, kjer naj bi se srečali z borci Jelovške čete.

Pustil nas je same, da bi se orientirali, mi pa smo se lahko nekoliko oddahnili in počili. Bili smo zgodnji, saj ni bila ura niti osem. Gregorčič se je po krajšem času vrnil. Povedal je, da smo se nekaj časa sukali v krogu. Dal je nalog za premik, toda nismo hodili več dolgo, ko smo se ustavili sredi gozdne jase. Vse okrog nas je bilo tiho. Čutili smo, da moramo biti v bližini taborišča.

Naenkrat so se okrog nas pričeli dvigati kupi snega in iz njih so pričeli lesti partizani. Sneg je pokrnil njihove lahke šotore in jih pritisnil do tal. Debela snežna odeja jih je prijetno grela in le neradi so se dvignili izpod snega.

Srečanje je bilo za nas vse izredno pristrčno. Mnogi med nami so se že poznali s prvega srečanja 5. avgusta, ko je bil na Vodiški planini ustanovljen Cankarjev bataljon. Tako je bilo to srečanje tudi prilika za obuditev spominov na prve mesece partizanstva.

Za mené pa je bilo to srečanje velik dogodek, saj sem to pot dobil še večje zaupanje v našo partizansko vojsko. Poleg nekaterih domačinov z Bleda sem se spoznal še z možmi in fanti iz Radovljice, Ljubnega, Lesc in drugih krajev Gorenjske. Bil sem prvič v tako veliki partizanski enoti. Bil sem v bataljonu, ki je nosil ime našega velikega revolucionarnega pisatelja Ivana Cankarja.

Naša Jeseniška četa, ki je najprej tudi nosila ime po njem, je tako ob ustanovitvi bataljona izgubila svoje ime. No — včasih smo jo še vedno imenovali Cankarjeva.

Jelovška četa je lahko obdržala ime, ki si ga je nadela, čeprav so jo poimenovali po velikem vodju kmečkih puntov Iliju Gregorčiču, ki je bil skupaj z organizatorjem in vodjo Matijem Gubcem v Zagrebu po težkem mučenju usmrten. Četo sta vodila

komandir Jaka Bernard in politkomisar Jože Krajc-Zakelj. Jaka, ki je bil doma z Bleda, se je že ob kapitulaciji Jugoslavije umaknil v ilegalo in je bil tako na gorjansko-blejskem območju eden prvih partizanov.

Ko so se zbirale prve partizanske grupe, se jim je takoj priključil. Odlikovale so ga velike vojske sposobnosti in je večkrat predlagal štabu bataljona razne akcije, ki so se največkrat tudi posrečile. Zaradi junaških dejanj je bil po vojni proglašen za narodnega heroja.

Krajc pa je bil med jeseniškimi revolucionarji poznan kot predan in sposoben politični delavec in se je že takoj v juliju vključil v partizanske vrste.

Sneg, ki nas je že dva dni zasipal in pokrtil za nami tudi preveč vidno sled, nas je opozarjal, da si moramo takoj pripraviti streho. Jelovška četa, v katerem taborišču smo se znašli, je imela pripravljenih nekaj zemljank, večina borcev pa je bila pod zasilnimi šotori. Skupina, v kateri sem bil tudi jaz, je k sreči prinesla s seboj manjši šotor, ki smo ga dobili od ene od športnih organizacij na Javniku. Vanj se nas je stlačilo kar osem. Zadovoljni smo bili, da smo pod streho. Težava je bila v tem, da se nas je vseh osem moralo naenkrat obrniti. Da bi čevlje vsaj nekoliko osušili, smo jih sezuli in jih dali pod zglatve — pod nahrbtnik. Tudi ostali so si za silo uredili ležišča.

Pričele so se redne politične ure. Na dnevnem redu je bilo stražarjenje in patroliranje. Potrebna je bila tudi pomoč v kuhinji, pa tudi voda je bila nekoliko nižje od taborišča.

Že drugi ali tretji dan sem spoznal znanega predvojnega revolucionarja pomembnega političnega delavca in odgovornega funkcionarja centralnega komiteja Komunistične partije Slovenije Staneta Žagarja, ki se je tedaj kot član glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet udeleževal v Cankarjevem bataljonu. Žagar se mi je še posebno vtisnil v spomin. Srečal sem komunista, intelektualca in izredno predanega in razgledanega pedagoga in vzgojitelja. Njegova mehka primorska govorica me je popolnoma prevzela. Zavzeto sem ga poslušal, ko se je pogovarjal z nami borci. Oblečen v čisto športno obleko z dolgo vetrovko je že tudi navzven kazal, da gre za človeka, ki se srečuje z različnimi ljudmi v dolini in zato ne sme biti preveč vpadljiv.

Ostala mi je v spominu njegova pripoved, kako je to pot srečno in brez težav prešel italijansko-nemški blok pri St. Vidu. Prišel je prav v teh dneh iz Ljubljane s posveta glavnega štaba, ki je bil še v Ljubljani. Nekako takole se spomnim njegove pripovedi:

Na bloku so si italijanski karabinerji in financarji prav v času njegovega prihoda hoteli privoščiti starejšo kmečko ženico, ki je nesla na trg v Ljubljano kokoš in nekaj jajc. Norčevali so se iz nje in jo plašili, da je bila ženica že vsa preplašena in ni vedela, kaj naj stori. Žagar je dobro znal italijansko in je s svojim nastopom vzbujal vtis, da gre za dovolj razgledanega italijanskega funkcionarja. Zdi se mi, da je celo pustil rasti na kratko pristriženo brado, kakor so jo nosili nekateri italijanski oficirji. Prišel je Italijane oštevat in jim dajati lekcijo, da so Italijani kulturen narod in da jim tako obnašanje ni najbolj v čast. Italijani so Žagarjevo lekcijo vzeli zelo resno in se ženici skoraj pričeli opravičevati. Žagar je seveda izkoristil priliko in brez kontrole prešel blok. Sicer je imel legitimacijo na drugo ime, vendar so bili tako Italijani kot Nemci zelo natančni pri kontroliranju vseh, ki so prekoračevali mejo.

To je bil moj prvi stik z Žagarjem, človekom, enim od tistih, ki je vse svoje življenje posvetil partiji, vzgoji mladih in starih v kraju, v katerem je živel in deloval. Dobrava nad Kropo mu je za njegov

Tudi na znamkah in poštnih žigih je okupator dokazoval, da je Gorenjska za vselej nemška.

prispevek k razvoju kraja postavila na pokopališču lep spomenik. Tudi med jeseniškimi komunisti je bil poznan, ker je večkrat prišel mednje.

Zivljenju v taborišču, ki je bilo le malo stran od cerkvice sv. Mohorja, smo se hitro privadili kljub zapadlemu snegu. Vsak dan je bila zjutraj najprej politična ura, na kateri je Jože Gregorčič ali Johan Bertoncelj ali kdo od vodilnih v četi podal nekaj informacij o vojaškem položaju na ruski fronti, pa tudi kratka poročila iz Slovenije ali drugih bojišč Jugoslavije. Le-ta so bila takrat še zelo skromna, saj so zveze še zelo slabo delovale.

Sicer pa sta bili četi vsaka pod dvojnimi vodstvom. Skrbeti smo morali za stražo in redno patroliranje v bližnji okolici. Tudi kuhinjo smo imeli vsak svojo. Pri nas je kahal Matevž Benedičič, prav tako poznan jeseniški revolucionar.

Borci Jelovške ali čete Ilija Gregoriča so bili že dalj časa pred nami v tem taborišču in so se že povsem udomabili. Vodstvo četi in bataljona je bilo v tesnem stiku z bližnjimi hišami. Ena od najbolj znanih družin je bila Kocjanova v Bukovščici. Jaz sem bil le nekajkrat pri njih, toda vedno le v družbi posameznih vodilnih iz čete. Kocjanovi so bili popolnoma naši in smo jim povsem zaupali. Pri njih so bili tudi razni sestanki s posameznimi aktivisti iz kranjskega in škofjeloškega okrožja.

Toda vodstvo bataljona je bilo postavljeno pred veliko vprašanje, kje dobiti hrano za ves bataljon. Rekvizicij smo se v tem času še izogibali. Bataljon je štel približno 60 mož. Vsak dan sta morala kuharja dati v lonec krompir, moko ali meso. Tudi za peko kruha je zmanjkalo moke. In zopet se je znašel Jaka Bernard. Predvidel je akcijo, s katero bi si za dalj časa preskrbeli hrano. Posvetoval se je z vodstvom bataljona o načrtu akcije za pridobitev moke, mesa in maščobe. Mi seveda nismo dosti vedeli o pripravah, niti kje bomo akcijo izvedli.

Enajstega novembra se je pomikala dolga kolona partizanov mimo Mohorja. Tudi jaz sem bil med njimi. Tiste, ki smo jih srečavali, smo pozdravljali s pozdravom V BOJ, odgovarjali pa so nam ZA SVOBODO.

Pot nas je peljala mimo Sentjošta in po hribu navzdol do Save. Tu je bil znani čolnar, ki je prevažal ljudi čez Savo. Računali smo, da bo tudi nas prepeljal preko Save. Toda na žalost je ta zgodnja zima napolnila tudi struge potokov in Sava je močno narasla. Čolnar nas je sicer lepo sprejel, toda razočaral, čeprav tega ni hotel. Povedal je, da je Sava prederoča in da se ne upa podati čeznjo niti sam. Drugače je bil vedno pripravljen prepeljati čez reko vsakega našega človeka.

Tako smo se morali napotiti proti Kranju. Železniški most, preko katerega je peljala železnica za Tržič, je bil naš edini možen prehod. Tudi čas nas je že priganjal. Morali smo čimprej priti do mostu. Gregorčič, ki je bil z nami, se je odločil, da bo najhitreje, če krenemo kar po cesti, ki pelje od Besnice proti Kranju. V četrstopih smo zakorakali po cesti. Bilo je temno in vsak, ki bi nas srečal, bi si lahko mislil, da je na pohodu nemška vojaška enota.

Toda nismo se mogli zdržati in rahlo partizansko pesem je bilo slišati iz naših ust. Čutili smo se svobodni, kot da ni nikjer več Nemcev. Le kratek čas je šlo tako, morda kakšna dva kilometra, ko smo se že približali železniškemu mostu. Tu smo morali biti zelo previdni. Pod mostom je bila dogovorjena zveza.

Albin Žemva, ki je nekaj več vedel o tej akciji, je bil seznanjen tudi z razpoznavnimi znaki. Prišel je klicati »KAVA« in čakal, da bi se kdo odzval. Tudi na večkratni klic se ni nihče oglasil. Kar sam je tudi odgovoril na znak in zaklical jezno pod most »CAJ«. To je bil tudi dogovorjeni

An die Bevölkerung!

Die Bevölkerung der besetzten Gebiete Kärntens und Krains wird aufgefordert, an der endgültigen Umsiedlungskommission teilzunehmen, die in Krain am 1. September 1941 beginnt.

Jede Scheiterung noch so unbedeutende Wahrnehmung kann bei rechtzeitiger Meldung an die nächste Polizeidienststelle (Gendarmerieposten) zur Ergründung von solchen Unruhestiftern führen. Jeder einzelne Bewohner des Gebietes muss sich vor Augen halten, dass er selbst mit seiner Familie unter Umständen durch die in der letzten Zeit verübten Anschläge und Terrorakte härtestens getroffen werden kann.

Für zweckdienliche Meldung wird eine

Belohnung bis zu 10.000 RM

zugewendet. Meldungen können auch schriftlich unter Anführung des Namens und Wohnortes bekanntgegeben werden. Die Belohnung wird nach der Verwertbarkeit der Meldung und dem Erfolg zuerkannt.

Valides den 11. September 1941

Der Chef der Zivilverwaltung:
Kutschera

Prebivalstvu!

Prebivalstvo naseljenih in nekaterih posejanih občin v Koroški in Kraini se vabijo, da se pridružejo komisiji za končno preseljevanje, ki bo v Kraini 1. septembra 1941 začela delovati.

Vsaka napoved, še tako neškodljiva, ki kaže na kakršnokoli nevarnost, ki bi jo lahko povzročila, mora biti takoj prijavljena na najbližjo policijsko postajo, da se lahko pravočasno ukrepa.

Vsaka posamezna oseba mora biti priprava, da se v vsakem primeru pripravi na posledice, ki bi jih lahko povzročili teroristični napadi in druge grožnje.

Za namene preloženja materiala v slovenski jezik.

nagrada do 10.000 RM.

Namachi se mora biti priprava, da v vsakem primeru pripravi na posledice, ki bi jih lahko povzročili teroristični napadi in druge grožnje.

Nagrada se prima po tem, kako se da teroristični napadi in druge grožnje preprečiti.

Valides, dne 11. septembra 1941.

Načelnik civilne uprave:
Kutschera

Nemški letak, s katerim so Nemci objavili, da bodo nagradili vsakogar, ki bo prijavil partizana

znak. Ker se ni nihče oglasil, smo brez pomisleka zakorakali prek mostu. Brez štorljanja z našimi okovanimi čevlji seveda ni šlo. Srečno smo prešli most. Tudi straža v bližini tovarne nas ni slišala ali pa si ni mogla misliti, da bi bili v taki bližini partizani.

Manjša skupina se je oddvojila in se napotila s svojo smer. Naša skupina se je napotila proti Dupljam, kjer je bila večja klavnica in mesarija, Deževna in temna noč nas ni ovirala, da ne bi prišli do Dupelj, bila je celo naša zaveznica. Mesarija je bila dobro založena in akcija je bila izvedena brez večjih težav. Napolnili smo nahrbtnike z mesom in mastjo in se vračali proti Naklemu.

Na križišču, kjer pripelje stara cesta iz Tržiča na glavno cesto, le kakšnih 200 metrov od nadvoza, smo se ustavili. Bili smo mokri do kože; nekdo je celo padel v občestni jarek v Dupljah.

Čakali smo nekaj časa, ko zagledamo dve majhni lučki, ki sta se nam bližali po cesti. Vedeli smo, da je to kamion z zatemnjenimi lučmi. Toda kaj je to? Za njim je bilo slišati še drugi kamion. Tu se je nekaj zapletlo, na kar nismo računali; tako smo sklepali, ko smo se pomaknili daleč na travnik proti Okrogelskemu gozdu.

Gregorčič, ki je bil z nami v Dupljah, se je previdno bližal prvemu kamionu in skušal ugotoviti, kdo je v njem. Predvidevali smo, da je prišlo do izdajstva, da je nekdo izdal naše zborni mesto.

Končno se je stvar le razjasnila. Zaslišali smo klicanje in nervozno pozivanje, da se čimprej povzpemo na kamiona. Dobili smo pojasnilo, da je akcija za moko izredno dobro uspela in da so namesto enega kamiona moke pripeljali kar dva. Poleg moke so zaplenili še vojaški kamion, ki je bil v garaži Resmanovega mlina. Glavna akcija, ki je bila načrtovana v Zapuže, se je tako iztekla izredno dobro. Da ne bi prišlo do presenečenja, so pri Resmanu odklopili telefon.

Za to akcijo sta bila potrebna tudi dva šoferja. K sreči je bil poleg Franca Bička, znanega borca iz dražgoške bitke, še šofer Franc Benigar. K vsakemu od šoferjev je prisedel še eden od dobro oboroženih borcev. Več kot 50 vreč moke smo zaplenili v tej akciji. Dovolj je bo za vso zimo. Tudi mi smo se hitro povzpeli na kamiona in se pokrili s ponjavo, tako, da smo lahko le ob straneh pazili, kaj se dogaja na cesti. Ničesar sumljivega ni bilo v tem času na cesti, saj je bila ura že čez polnoč in ob tem času so bila na cesti le vojaška vozila ali vozila s posebnimi dovoljenji. Približali

smo se zasilnemu mostu v Kranju, ki je bil zgrajen nekoliko nižje od prejšnjega, ki so ga ob kapitulaciji minirali jugoslovanski vojaki. Na njem je bil nemški stražar. Oba spremljevalca sta bila pripravljena za vsak primer, če bi bil stražar preveč radoveden. Mi pa smo bili pod ponjavo ravno tako pripravljeni, če bi se kaj zgodilo, kar nismo predvideli.

Izgledalo je, da stražar niti najmanj ni posumil. Se celo vojaško je pozdravil in tako smo bili iz najhujšega. Morali smo peljati še mimo železniške postaje, pa tudi tu smo se mirno peljali mimo in pot proti Besnici je bila prosta. Tja smo bili namenjeni. Ves čas je lilo kot za stavo in vmes je naletal tudi sneg.

Moko je bilo potrebno shraniti na suho. Peljali smo se do Loga, kjer smo vso moko shranili v kozolcu nekega kmeta pod vasjo Njivice. Toda to je bilo težaško delo, kajti moko smo morali znositi več kot 100 metrov od kamiona, vreče pa so tehtale po 80 kg. K sreči nas je bila večina starih do 30 in smo to naporno delo le zmogli. Vsak je moral naložiti po eno vrečo in ker je ves čas padal dež in sneg, smo bili od moke kar precej pobeljeni. Tako smo bili z moko dobro preskrbljeni, pa tudi maščobe nam sedaj ne bo manjkalo. Lahko smo zopet brez skrbi kuhali partizansko »mešto« in pekli kruh. Tega so nam pekli okoliški kmetje.

Po končani akciji je Biček odpeljal izposojeni kamion lastniku. Vojaškega iz Resmanovega mlina pa je Benigar odpeljal do železniške proge pri železniški postaji Jošt. Tu ga je zažgal. Tako smo uspešno zaključili to akcijo, eno največjih prehranjevalnih v tem letu na Gorenjskem. S hrano tako to zimo ne bomo imeli težav. Čeprav mokri in premrazeni, smo se zadovoljno vrnili na Mohor.

Nemcem ni šlo v račun, da je bila tako velika akcija in to na dveh krajih. Niti vedeli niso, kam smo odpeljali moko, saj je bil sneg to noč naš zaveznik. Zakril je sled za nami.

Akcije v Zapužah so se udeležili: Franc Benedičič, Franjo Benigar, Jaka Bernard, Franc Biček, Jaka iz Dolenje Dobrave, Stane Kersnik, Jože Krajc, Oskar Pogačnik, Jaka Salamon, Tone Vidic, Ivan Vovk in Albin Žemva. V Duplje pa smo šli: Stane Bokal, Jože Gregorčič, Peter Rupar, Franc Potočnik in jaz. Mogoče sem kakšno ime zgrešil in upam, da me bo kdo dopolnil. Kot se vidi po seznamu udeležencev, sta bili skupini sorazmerno maloštevilni.

(Nadaljevanje na 4. strani)

Ze nekaj dni za tem, 18. novembra, je večja grupa borcev iz obeh čet odšla v Selško dolino. Zažgala je cestni most v Praprotnem in s tem za dalj časa onespobila promet v Selško dolino. Jaz v tej akciji nisem sodeloval.

Naslednji dan, 19. novembra, pa sem bil med prostovoljci v akciji v Češnjici. Tu se je zadrževal vod telefonistov in policistov, ki je bil na hrani in stanovanju v tamkajšnji gostilni.

Nekaj se je govorilo, da Nemci niso nevarni in da so celo pripravljene oddati orožje. Presenetiti bi jih morali pri večerji. Toda žal smo bili prepozni in odšli so že v zgornje prostore. Obkolili smo gostilno, jaz pa sem bil določen za zasedo na vrtu za gostilno. Oskar Pogačnik z Bleda, ki se je že v julijskih dneh priključil partizanom, je pozval Nemce, da predajo orožje.

Nemški komandir poziva ni vzel nič kaj resno in je odgovoril, da naj se umaknemo iz gostilne, ker nam bodo zmetali orožje skozi okno. Videli smo, da tu ne bo šlo zlepa. Franc Biček, Stane Kersnik, Jaka Bernard, Jug in še nekateri so navalili v zgornje prostore. Ozek hodnik v zgornjih prostorih ni bil preveč primeren za borbo.

Iz sobe komandirja je zaropotala brzostrelka in pričelo se je zares. Takoj je bil težko ranjen Jug, v roko pa jo je staknil tudi Stane Kersnik. Kazalo ni drugega, kot da se umaknemo iz stavbe. Nemci so pričeli streljati tudi skozi okna. Gostilna je postala prava trdnjava. Jaka Bernard je ukazal umik. Z ranjenima borcema smo se pričeli umikati nazaj proti Mohorju. Težko ranjenega Juga je bilo potrebno nositi, saj je imel prestreljena pljuča. Nič kaj zadovoljni smo se vrnili v taborišče.

Ze zjutraj je Jug ranam podlegel. Bil je eden Bernardovih delavcev s Primorske, Bernard, ki je bil samostojni zidarSKI mojster, je bil znan po vsem blejskem območju kot izredno napreden obrtnik. Kot zaveden in pošten Slovenec je zaposloval primorske rojake, ki so k nam pribežali pred vojno iz fašistične Italije. Nekaj jih je tudi popeljal s seboj v ilegalo. Znana sta bila tudi njegova delavca Koruza in Švigelj. Tudi ta dva sta padla v partizanih.

Nemci so kljub našemu umiku dobili dobro lekcijo in lahko so uvideli, da jim na Gorenjskem ne bo nikjer mogoče mirno živeti. To so lahko ugotovili po akcijah v Zapužah, v Praprotnem in sedaj še v Češnjici. O akciji v Češnjici je govorila vsa Selška in Poljanska dolina.

Toda zima nas je vsak dan opozarjala, da moramo z njo resno računati, obenem pa smo lahko ugotovili, da so bile govorice o zimskem počitku in prezimovanju le domnevne utvare posameznikov. Ostali bomo torej na Gorenjskem tudi pozimi. Oblečeni še nismo bili preveč zimsko. Nismo imeli plaščev, ne toplih jopic in ne rokavic.

Na večer 24. novembra smo se bližali Škofji Loki. Ze prej je skupina treh odšla s kolesi na pot, da bi pripravila vse potrebno za akcijo. Naša naloga je bila zapleniti pletene jopice v pletenini Savnik v Škofji Loki, pripravljene za nemško vojsko.

Akcija je pod vodstvom Jožeta Gregorčiča zelo hitro stekla. To pot so nam priskočili na pomoč tudi domači aktivisti. Izpraznili smo vso zalogo. Kolikor nismo mogli naložiti mi, so odnesli v varna skrišališča aktivisti. Hiteli smo, kajti morali smo čimprej iz mesta. Plotovi za vsako hišo so nam delali precej preglavic. V velikih zavojih smo le prešli te ovire. Jože, čeprav majhne postave, je kot dober telovadec zlahka premagoval te ovire. Seveda smo morali biti zelo previdni in delati čim manj ropota, saj je bila nad nami na gradu močna nemška posadka.

V akciji v Škofji Loki so sodelovali še: Stane Bokal, Jože Gregorčič, aktivist Ivan Tomazin-Kocjanov iz Bukovšnice, Albin

Zemva in kot sem že omenil tudi nekaj aktivistov iz Škofje Loke.

Nemci niso ugotovili, da so v akciji sodelovali tudi domačini. Zato niso izvajali nobenih sankcij.

Srečno smo se prebili iz mesta in se počasi vračali proti Mohorju. V bataljonu so bili še posebno zadovoljni, saj smo se s to akcijo vsaj za silo zavarovali pred mrazom. Ta zima je res začela kazati svoje zobe že zelo zgodaj. Toda večina nas je bilo še mladih in smo mraz kar dobro prestajali. Težje je bilo z obutvijo. Čevlji so bili stalno mokri in uporabljali smo loj, da smo jih vsaj za silo zaščitili. Ob ognju, ki je stalno gorel, smo se greli, sušili čevlje, imeli politične ure ali pa smo se zgovarjali o časih, ki so bili za nami; večkrat pa smo tudi delali načrte za našo prihodnost.

Ob vsaki akciji so se Nemci začudeno spraševali, kako jim partizani, kljub trdi zimi in velikemu snegu delajo stalne preglavice.

Približno so ugotovili, da je bataljon nekje v bližini Mohorja. Pripravili so napad, toda ker na tem področju ni bilo izdajalca, niso natančno vedeli, kje smo. Tako smo zadnje dni novembra dobili »obisk« močnejše nemške patrulje, ki nas seveda ni opazila; mi pa smo tudi mirovali, saj se v tem snegu nismo hoteli z njimi spoprijeti, ker bi s tem izdali tudi naše taborišče. Če bi prišlo do boja, bi si seveda bataljon moral pripraviti novo taborišče.

Bližal se je že prvi december. Vodstvo Osvobodilne fronte je v spomin na ta dan, ko je bil v stari Jugoslaviji državni praznik in je nekako simboliziral nastanek Jugoslavije in združitev jugoslovanskih narodov, organiziralo množične akcije po vsej Gorenjski.

Ta večer naj bi vse prebivalstvo od 19. do 20. ure ostalo na domovih in nihče naj ne bi šel na cesto ali ulico. Izdan je bil tudi poseben razglas izvršnega odbora Osvobodilne fronte. Akcija je v celoti uspela. Posebno uspešna je bila v Kranju in Trzinu, na veliko začudenje Nemcev.

Tega dne so bile izvršene tudi nekatere justifikacije znanih izdajalcev v okolici Škofje Loke, Kranja in Podnarta. Okupatorju je uspelo pridobiti nekatere posameznike, da so postali njihovi sodelavci. Pričeli so ovajati pristaše OF, širiti propagando za veliko Nemčijo in blatiti narodnoosvobodilno borbo ter partizane. Posamezniki so celo pričeli zasledovati partizanske skupine in ugotavljati njihova taborišča.

V začetku decembra je prišlo tudi do velikih načrtov, kako povečati partizansko dejavnost in kako pridobiti nove borce v Cankarjev bataljon. Prav v teh dneh, še pred prvim decembrom, je bil pri Kocjanovih eden od takih posvetov. Navzoči so bili predstavniki gorenjskega vojaškega in političnega vodstva.

V prvih decembrskih dneh je bila natisnjena v ilegalni tiskarni tudi druga številka ilegalnega časopisa OSVOBODILNA FRONTA, ki je bil osrednji organ Osvobodilne fronte slovenskega naroda. Uvodni članek je bil posvečen obletnici Prešernovega rojstva, ki naj bi postal praznik slovenskega naroda. V glasilu je bil tudi članek o nalogah terenskih odborov OF, poziv na enotnost slovenskega naroda, o ustanavljanju narodne zaščite, izjava izvršnega odbora, poziv katoliškega duhovnika pod naslovom »Sobratom v premislek« in članek, ki govori, kaj smo Slovenci dolžni sebi in svojim zaveznikom.

Vso to literaturo smo v bataljonu vneto brali, širili pa smo jo preko posameznih aktivistov tudi v dolino.

Tako so namesto počitka, prezimovanja in miru bile pred nami velike akcije. Gregorčič in Zagar sta zbrala in določila skupino dvanajstih mož. Govorilo se je, da gre za nekajednevno akcijo. Nekateri smo nepotrebne stvari, ki smo jih imeli v nahrbtnikih, shranili v bližini taborišča. Albin

Narodni heroj Stane Zagar, prvi sekretar okrožnega komiteja KPS za jeseniško okrožje, član glavnega poveljstva partizanskih čet Slovenije in poverjenik CK KPS za Gorenjsko. Ob nemškem napadu je 27. marca 1942 padel na Rovru pri Planici nad Crngrobom

Zemva je nekaj stvari zavezal v vrečo in splezal na smreko ter jo tam privezal. Jaz sem pustil nekaj perila pod snegom. Po stvari seveda nismo nikdar prišli, saj so se načrti potem tako spremenili, da se na Mohor nismo več vrnili. Najbolj žal mi je bilo za lepo svilen rusko srjaco (rubaško). Imel sem tri - eno sem dal Albinu Zemvi in drugo, zeleno Stanetu Bokalu. Ta jo je tudi edini uporabil, in sicer ob decembrski vstaji na Pokljuki. Prinesel sem jih s seboj, ko smo šli izpod Karavank. Imel sem shranjene pri sokolskem arhivu za Kresom nad Koroško Belo, kjer sem imel zakopano tudi municijo. Bile so iz garderobe neke ruske drame, ki smo jo igrali na sokolskem odru na Javorniku.

DECEMBRSKA VSTAJA

Odpravili smo se proti Jelovici. Z nami sta bila Polde Stražišar in Stane Bokal. Pot po zasneženi Jelovici je bila težka in naporna in skoro ves čas smo morali gaziti globok sneg. Ustavili smo se v pastirski koči na Mošenjski planini in zakurili ogenj, da smo se nekoliko ogreli. Sicer nas je naporna pot dovolj ogrela, toda če smo nekaj časa mirovali, nas je začelo pošteno mraziti. Zimskih plaščev nismo imeli. Jaz sem imel s seboj staro črno palerino. Iskali smo po policah, če so nam pastirji kaj pustili, pa smo našli le kosček cikorie in nekaj lipovega čaja.

Po krajšem počitku smo se odpravili dalje. Po dveh ali treh dneh hoje čez Jelovico in prehodu čez Savo Bohinjko, cesto in železnico, smo se ustavili na Slamnikih. Pri Matevžu Volfu smo se šele dobrodu odpočili.

Vedeli smo, da imamo v njem enega najboljših aktivistov in sodelavcev osvobodilnega gibanja. Na njegovem skednju smo našli varno streho in počitek v mrvi, poskrbel pa je tudi za hrano. Zvečer nas je povabil v hišo, kjer je seveda beseda tekla o našem osvobodilnem boju. Nismo dolgo mirovali. Ze drugi večer smo odšli skupaj z Matevžem k Mrzlemu študencu na Pokljuki. Zima je pritiskala in izgledalo je, da računamo na prihod precejšnjega števila novih borcev. Kaj več o načrtih vodstva nismo vedeli.

Na Mrzlem študencu smo se ustavili in v eni od večjih počitniških stavb, katere lastnik je bil nekdo od premožnejših Ljub-

Narodni heroj Lojze Kebe-Stefan, član vojno revolucionarnega komiteja za Gorenjsko, inštruktor CK KPJ, član pokrajinskega komiteja KPS za Gorenjsko, politkomisar prve grupe odredov. Sredi oktobra 1942 je bil ob nemškem napadu težko ranjen in je zaradi tega 1. decembra istega leta na Jamniku nad Kropo umrl.

Narodni heroj Andrej Žvan-Boris, komandir Poključke čete - Prešernove, komandant Poključkega bataljona - Prešernovega, komandant Gorenjskega odreda, namestnik komandanta gorenjskega vojnega področja. Padel je v veliki nemški ofenzivi 24. marca 1945 na Poreznu.

ljančanov. Založili smo se z odejami. Zaloga je bila velika in smo imeli dovolj nesti. »Sposodili« smo si tudi nekaj kuhinjske posode. Tako založeni smo se vrnili k Matevžu in tam počakali še kak dan. Skupina šestih, ki je bila določena, da gre pod Stol, se je morala pripraviti za odhod. To smo bili: Polde Stražišar, ki je vso skupino tudi vodil, Stanko Sekardi, Franc Potočnik, Ivan Vovk, Albin Zemva in jaz. S Stanetom Bokalom so ostali na

Pokljuki: Franjo Benigar, Franc Grlic, Alojz Knaflič, Stanko Kocjančič in Andrej Žvan. Še vedno nismo, razen Poldeta in Bokala, ničesar vedeli o namenu akcije ali naloge.

Dva dni hoje je bilo potrebno, da smo prišli pod Stol. Tu sta bila le Viktor Kejžar, sekretar okrožnega komiteja Komunistične partije Slovenije za jeseniško okrožje in njegov pomočnik Karel Preželj, ki je za Nacetom Sterlekarjem prevzel odgovornost za delo okrožnega odbora Osvobodilne fronte, ker je bil Sterlekar poslan na kamniško območje.

Oba sta nas bila zelo vesela. Pripovedovala sta, kako težko je delo političnega delavca v tem zimskem času. V dolini so stalne kontrole nemških policistov. Morala sta se zadrževati le pri zelo zanesljivih aktivistih. Tu so jima nudili stanovanje in hrano. Težava je bila v tem, da sta morala ta stanovanja večkrat uporabljati tudi za sestanke s posameznimi aktivisti. Kot ilegalca nista imela taborišča v gozdu, saj bi v snegu sama težko prikrivala sled za seboj.

Sedaj sta bila oba v naši družbi. Potoški rovti nad Potoki so postali naš začasen dom. V senikih je bilo tudi dovolj sena. Že zvečer smo se nekateri odpravili do Cimpkove domačije na Potokih. Čevlje smo imeli že precej obnošene in Cimpkov oče, ki je bil čevljar, je to noč moral pridno nabijati, da je zacelil rane našim čevljem in zabil manjkajoče »kroparje«. Ta domačija je bila ena tistih, kjer so se v večernih urah pogosto ustavljali razni ljudje. Vsak od njih je imel nekaj za povedati ali vprašati. Večina je tu prejemale ilegalno literaturo, ki jo je bilo nato potrebno znositi do raznih zanesljivih aktivistov. Precej je bilo tudi radijskih vesti, ki so bile natisnjene v naši jeseniški tehniki. Ta je bila nekaj časa na Javorniku pri Tinetu Noži-Stanejevemu in nato v Podmežaklju pri Kozarju.

Cimpkova domačija je bila kljub bližini ceste in železnice dovolj varna, saj je bila prav na koncu vasi.

Petnajstega decembra nas je zbral Polde vseh pet in nam šele tedaj nekaj več povedal o nalogah in da je pripravljena v dolini večja mobilizacija, da pa bodo precejšnjo vlogo odigrali aktivisti z Jesenic in Javornika. Povedal nam je, da bomo počakali mobilizirance - prostovoljce na zbornem mestu pri kozolcih, ki stojijo pod cesto med Potoki in Soteako.

Narodni heroj Jaka Bernard, komandir Jelovške ali Iljja Gregoriča čete, član štaba Cankarjevega bataljona. 16. februarja 1942 je bil v Stirpniku nad Selcami zajet od Nemcev in ustreljen

Še v mraku smo se približali določene-mu kraju in kmalu za tem so že pričele prihajati posamezne skupine na zborna mesto. Tudi iz Žirovnice je prišla manjša skupina. Največ jih je bilo z Jesenic in Javornika. Kasneje smo zvedeli, da so bili pripravljeni tudi na Hrušici, da pa jim je nekdo sporočil, da je akcija odložena.

Čakali smo do določene ure. Novincev se je zbralo že okoli 50. Večina jih je bila brez orožja. Mrzel decembrski večer nas ni motil. Motilo nas je le nekaj avtomobilov, ki so peljali proti Žirovnici in nazaj. To se nam je zdelo sumljivo in odločili smo se, da novince odpeljemo čimprej. Določeno je bilo še drugo zborna mesto za mostičkom v Ratibovcu. To je kraj med Potoki in Mostami. Tu je tudi odcep od glavne ceste pod železnico, odkoder ena pot pelje v peskolom, druga pa proti Potokom.

Mi smo se odločili za takojšen prehod čez cesto in železnico, da ne bi prišlo do slučajnega presenečenja. Dolga kolona se je pomikala skozi Potoke. Domačini so skozi okna radovedno opazovali ves ta večerni pohod skozi njihovo vas. Prvič je skozi vas korakala tako številna vojska. Novinci so se počutili, kot da so že pravi partizani, čeprav jih je bilo le nekaj oboroženih. Ustavili smo se v Ratibovcu tik za mostičkom.

Nekaj časa smo še počakali, pa se je Polde odločil, da je najbolje, če se kolona čim prej napoti proti Potoškim rovtom. Tako so prostovoljci, ki so se tega večera odločili za vstop v partizane, odšli po ozki gazi v hrib. Še posebej so bili opozorjeni, da morajo biti na pohodu čim bolj tihi in da ne smejo prižigati cigaret. Le tako bo njihova prisotnost na tem območju ostala prikrita.

Polde, Viktor Kejžar in jaz smo ostali kot poslednji, da pričakamo, če pride še kaka skupina. In ko smo tako nekoliko nestrpni čakali, saj je Polde pričakoval še več novincev, smo zaslišali po železniški progi s strani Žirovnice hojo. Potajili smo se in čakali, kdo bo prišel. Po progi se nam je približala daljša kolona. Takoj se nam je zdelo, da to ne morejo biti civilisti. Po rahlih obrisih smo lahko hitro ugotovili, da gre za uniformirane ljudi in da so to lahko samo Nemci. Kolona se je ustavila prav pred nami, le dobrih 20 metrov od nas.

Zaslišali smo slovensko pojasnilo: »Prav tu bi morali biti!« Ugotovili smo, da je to lahko samo žirovniški župan.

To je bilo tudi za nas dovolj jasno opozorilo, da je za akcijo zvedel tudi gestapo in da je napel vse sile, da bi mobilizacijo preprečil. To mu je le delno uspelo. Odločili smo se, da se takoj umaknemo iz te nevarne bližine. Počasi in previdno smo se za grmovjem pomaknili nekoliko višje. Tu sta Polde in Viktor še skušala oceniti akcijo tega večera. Kljub zadovoljstvu pa sta si postavljala vprašanje, kaj je z ostalimi, ki so ta večer čakali na določenih mestih. Sklepala sta, da je bilo nekaterim onemogočeno priti na Potoke, ker je bilo na cesti vse preveč nemških avtomobilov.

Po krajšem postanku smo tudi mi trije odšli za ostalimi. Na Potoških rovtih je večina že polegla in se zarila v seno. Tudi mi trije smo legli, saj bo treba zjutraj biti pripravljen na vsakršno presenečenje.

Po sedanjih ugotovitvah Ivana Križnarja, znanega zgodovinarja, ki je za vse borbe iz leta 1941 pripravil posebne anketne liste, je tega večera prišlo v partizane na Potoške rovtve 52 domačinov iz ožjega jeseniškega območja.

Ta večer danes imenujemo »potoško vstajo«. Nemcem tako velik odhod domačinov v enem večeru v partizane ni šel v račun. Govorili so, da so zapeljani od komunistov in jih vabili nazaj domov. Obljubljali so jim odpustiti ta »greh«, obenem pa jih opozarjali, da bodo svojim domačim prihranili veliko skrb, kako bodo živeli v tem zimskem času.

(Nadaljevanje na 6. strani)

Ta dan – 15. december lahko imamo tudi za datum ponovne ustanovitve Jeseniške čete. Vsi borci prve Jeseniške čete, razen dvanajstih, so ostali na Mohorju v bataljonu.

Polde naju je z Ivanom Vovkom že v zgodnjih jutranjih urah poklical nekoliko vstran. Pojasnil nama je, da je na Dovjem pripravljena skupina domačinov, ki se žele priključiti partizanom. Dal nama je nalogo, da se odpraviva proti Dovjemu in se zvečer oglasiva pri Mlakarju na Dovjem. Tu je živela Rabičeva družina in do odhoda v partizane tudi Jaka Rabič, znani predvojni komunist. Tam naju bodo čakali. Z njimi bi naj naredila nekaj akcij, nato pa se skupno z njimi vrnila na Potoške rove. S tem bi Nemci obrnili pozornost z Jesenic v Gornjesavsko dolino.

Z Vovkom se nama naloga ni zdela pretežka in brez pripomb sva se odločila, da jo izvedeva. Oborožila sva se le s pištolami. Oba ogrnjena s črnima palerinama sva se podala proti Javorniku in za progo po ozki poti proti Jesenicam (danes je tu speljana Tomšičeva cesta). Tu sva morala biti zelo previdna. Zaradi velikega snega nisva mogla iti preko Javorniškega in Jeseniških rovt. Iskala pa sva tudi čim krajšo pot, saj je bilo do večera le malo časa.

Srečno sva prišla do starega dela Jesenic – Murove. Odločila sva se, da greva od tu naprej proti Hrušici po desni strani Save po Plavških travnikih in se s tem izogneva glavni cesti.

Nekje nad Hrušico sva se odločila, da se čez brv čez Savo pri železniški čuvajnici zopet pomakneva na dovško stran. Ni bilo posebnih težav, le večer se je zelo hitro bližal. Ko sva tako nekaj sto metrov šla tudi po glavni cesti, sva kar naenkrat zagledala, da pelje proti nama kamion. K sreči ni bil nihče pozoren na naju in sva nadaljevala pot še nekaj časa po cesti. Kak kilometer pred Dovjem sva zavila na pot, ki pelje proti vasi. Morala sva paziti, kako bova prišla do Mlakarja. Na Dovjem je bila tudi tričlanska žandarmerijska posadka. Najina pot se je srečno končala. Dovolj zgodaj sva prišla do Mlakarjevih. Vovk je hišo dobro poznal, saj je bil večkrat pri Jaku, ki je bil tu doma. Ze poleti, ko smo bili nad Dovjem, smo se z Jakom nekajkrat srečali. Ta čas je bil že nekaj tednov v partizanih v Selških hribih. Kasneje se je priključil kokrški skupini Cankarjevega bataljona.

Ko sva z Vovkom prišla do Mlakarjevih, je bil tu že pravi vojni štab. Poznalo se je, da je eden od vodilnih Jakov brat Lojze. Kot bivši aktivni jugoslovanski podoficir v mornarici je dovolj dobro obvladal vojaške veščine. Delal je v jeseniški železarni. Ob kapitulaciji Jugoslavije se je umaknil domov na Dovje. Poleg njega je bilo tu še nekaj drugih domačinov.

Veliko se je govorilo, da je ves Bohinj in gorjansko-blejski kot pokonci in da so vsi moški odšli v partizane. Tam, da je Bokal, ki je uspešno izvedel vse naloge in da bo vsa ta vojska sklenila obroč skozi Radovno s partizani v Mojstrani.

Z Vovkom, ker o tako široko zasnovanih akcijah nisva bila natančneje seznanjena, sva se skušala bolj prilagoditi pripravljene načrtom. Nisva jim hotela kvariti njihovega velikega optimizma. Določeni so bili že vodje skupin. Midva sva se dogovorila, da bo Vovk odšel s skupino razorožit žandarje, ostale skupine pa so vodje že imele določene. Jaz pa bi ostal pri Mlakarju in od tu usklajeval akcije.

Načrt je bil obširen. To noč naj bi razorožili žandarje, požgali most v Belci, zažgali železniško postajo, na železnici in cesti onemogočili promet s tem, da bi požgali drevje ob njih, v Mojstrani pa bi razorožili graničarsko posadko in napadli njihovo postojanko.

CIMPKOVA DOMAČIJA KJER SO SE V TEŽKIH DNEH OD APRILA 1941 DO APRILA 1942 SHAJALI POSVETOVALI IN ODLOČALI O POMEMBNIH ZADEVAH VODITELJI OSVOBODILNEGA BOJA NA GORENJSKEM

Spominska plošča na Cimpkovi domačiji na Potokih

Moja naloga je bila, da usklajujem akcije, sprejemam poročila o poteku in se največ časa zadržujem pri Mlakarju.

Se pred polnočjo je bila večina akcij izvršenih. Pri Mlakarju je bilo kot v pravem bojnem vrvežu. Počutil sem se nekoliko nelagodno, saj sem bil v tej široko zasnovani akciji bolj usklajevalec, čeprav še nisem imel posebnih vojaških izkušenj.

Vovku je razorožitev žandarjev v gostilni pri Abruču popolnoma uspela. Skupina, ki jo je vodil, je presenetila žandarje pri večerji. Ostal je le še komandir Kocijanka. Tudi njega jim je uspelo zajeti. Domačini – uporniki so mu natvezili, da se v gostilni tepejo žandarji z domačimi fanti in da naj jih gre pomirit. Nič hudega sluteč je odprl vrata in v trenutku je bil vkljenjen. Pobrli so vse orožje, obleko in nekaj obutve. Razbili so nekaj pohištva, odnesli radijski aparat in uničili Hitlerjevo sliko. Zaplenili so tudi brzostrelko, sedem pušk, tri pištole in večje število bomb.

Tudi v Mojstrani je bil načrt dobro pripravljen. Zopet sta bila med prvimi prostovoljci Vovk in Rabičev Lojze.

Jaz sem seveda moral ostati na Dovjem, saj so se nekatere akcije še odvijale. Nadaljevali so še z žaganjem dreves na progo in cesto. Večina tistih, ki so že končali, so se vračali na zborna mesto. To je bilo nad vasjo. Nemški komandir Kocijan-

ka se ni mogel načuditi in razložiti, odkod to noč tolikšna uporniška moč. Dovški in belški fantje in nekateri iz Mojstrane so se to noč res izkazali in nikjer ni bilo čutiti niti najmanjšega strahu ali pomišljanja.

To je bil pravi upor proti okupatorju; to je bila vstaja vseh domačinov; mogoče so le žene nekoliko razmišljale o tem, kako se bo to končalo. Govora je bilo o vsesplošni vstaji. Tudi vstaja na Dovjem naj bi bila del vsesplošne vstaje na Gorenjskem. Med uporniki so se širile različne govorice.

Jaz sem bil seveda preveč okupiran z mislijo, kaj je sedaj treba storiti po vseh teh akcijah.

Zvedel sem, da se akcija v Mojstrani ni posrečila. Nemški graničarji so lahko ugotovili, ali bili opozorjeni, da se na Dovjem nekaj dogaja in da tudi v Mojstrani ni tako kot običajno.

Ko se je Vovk s skupino približal graničarski karavli je pričelo pokati. Že ob prvih streljih je padel Lojze Rabič, eden glavnih vodij uporniških skupin.

Ko so uporniki v Mojstrani uvideli, da je njihova akcija izdana, jim ni kazalo drugega, kot da se umaknejo. Pavlešova domačija, ki je bila to noč središče mojstranskih upornikov, je po tragičnem dogodku ostala prazna.

V tem času je bilo slišati tudi iz smeri Jesenic brnenje nemških avtomobilov. Uporniki, ki so bili pod Dovjem še vedno na delu in v zasedi, so izstrelili na njih nekaj strelcev, da so se Nemci umaknili nazaj proti Jesenicam.

Vse te nočne akcije v Gornjesavski dolini niso mogle ostati nezapažene. Sicer je žandarmerijski telefon onemel, pa vendar so Nemci na Jesenicah morali nekaj zaslutiti, da so poslali v to smer izvidnico.

Tako so bile v glavnem vse predvidene akcije izvršene, le mojstranska železniška postaja ni bila požgana in graničarji niso bili razoroženi. Bližalo se je jutro in potrebno se je bilo odločiti. Ostal sem sam brez zveze z Vovkom in s članom okrožnega komiteja, ki bi to noč te akcije voditi, sva vse premočno vedela o načrtih, ki jih je pripravljaval okrožni komitej prek Marjana Kavalarja. Kasneje po več letih je nekdo celo pojasnjeval, da je imel nalogo zaustaviti akcijo na Dovjem, pa da mu je Lojze Rabič takrat dejal, da akcije sredi-poteka ni možno več ustaviti.

Odločiti sem se moral hitro. Pustiti vse te ljudi na milost in nemilost Nemcem, bi bila prava tragedija in nesmisel. Zavedal

Cimpkov oče je bil eden prvih na Potokih, pri katerem so se ustavljali organizatorji narodnoosvobodilnega gibanja na našem območju

sem se, da je edini izhod — odhod v partizane. Ob sebi sem sicer imel nekaj znanih političnih delavcev, kot sta bila to Tone Siferer, znan predvojni revolucionar in dr. Miha Potočnik, znan po sodelovanju v naprednem delavskem gibanju in ki je skupno z dr. Alešem Stanovnikom in drugimi pomagal pri izdaji in utrjevanju Našega kovinarja, glasila jeseniških naprednih delavcev — revolucionarjev, pa vendar sem se v tem trenutku moral odločiti sam in tudi dovolj odločno poseči v razna razmišljanja. Tu so bili tudi možje in fantje ter očetje, ki so vedeli, da se Nemci lahko znesejo nad njihovimi družinami. Odločitvi, da se pred jutrom umaknemo vsi v Dovške rovte, ni nihče nasprotoval. Tudi oboroženih je bilo čez dvajset. S seboj smo odnesli vse zaplenjeno orožje iz žandarmerijske postojanke, tudi brzostrelko, ki jo je sedaj nosil nekdanji jugoslovanski graničar Tihomir Vučkovič. Nekdo je tudi obul nove žandarske škornje.

Prišel se je umik v rovte nad Dovjim. Prednji v koloni so imeli dovolj opraviti z globokim snegom. Snežna odeja je bila v tem času v hribih že zelo debela. Vedeli smo, da bomo v svilih na Vrseh, kamor smo se napotili, našli dobro streho in tudi dovolj sena.

Pričelo se je že daniti. V dolini smo slišali sopihanje prvega jutranjega vlaka, ki je prihajal iz Kranjske gore. Moral se je ustaviti pred podrtimi drevesi. Toda s svojo močjo in pomočjo delavcev, ki so morali pomagati odstranjevati drevje, je vlak končno le odpeljal proti Jesenicam; to jutro seveda brez Dovžanov in Mojstrancanov.

Malo kasneje, ko smo bili že skoraj na Vrseh, smo zaslišali brnenje avtomobilov, prav tako s smeri Kranjske gore. Dolga kolona avtomobilov se je ustavila pred požganim mostom v Belci. Po krajšem postanku se je kolona obrnila in vrnila proti Kranjski gori. Kasneje smo zvedeli, da je bil v koloni Gauleiter Reiner, ki je ta dan nameraval priti na Gorenjsko. Zaradi požganega mostu se je moral vrniti v Celovec.

Zasopli smo gazili po globokem snegu. Kolona več kot sto mož se je že v zgodnjem dopoldnevu le znašla na Vrseh. Tu je bilo nekaj svilih, ki so bile dobro založene s senom. Seveda je bila prva naloga, kako to veliko skupino ljudi organizacijsko povezati in urediti ter določiti odgovorne ljudi za disciplino in red. Zdelo se mi je najprimerneje, da vso skupino organiziram v četo. Nekdo je dal tudi predlog za njeno ime. 17. decembra je bila tako nad Dovjim ustanovljena Triglavsko četa. Sestavljali so jo domačini z Dovjega, Belce in Mojstrane. Iz Mojstrane le tisti, ki se niso udeležili akcije na graničarsko karavlo. Kdo naj sedaj četo vodi? Sam sem bil mnenja, da sebe izločim iz vodstvenega kadra, pač pa še naprej svetujem, pomagam in tudi končno odločam. Izbrali smo Miha Potočnika, ki je bil znan tudi kot dober planinec za komandirja in Toneta Sifererja za politkomisarja. Prepričan sem bil, da sem tako opravil eno od pomembnih nalog.

Po nekajurnem počitku so pričeli že nastajati manjši zapleti in pričela so padati razna vprašanja. Seveda na vsa nisem znal odgovoriti. Sam pri sebi sem zaključil, da je nujno čimprej četo združiti z Jeseniško, toda to je bilo tudi za mene samega veliko vprašanje, kako več kot sto mož varno pripeljati pod Stol. Večina jih je bila neoboroženih. Zaloga hrane je bila majhna.

Nekdo od domačinov, ki je prišel za nami, je pričel pripovedovati, da so že prišli pod Dovje Nemci in da grozijo, da bodo požgali vas, če se žandarji, ki smo jih vzeli s seboj, ne vrnejo. To je bilo že prvo vprašanje; zelo kočljivo in nisem se smel prehitro odločiti.

Posvetoval sem se s komandirjem in politkomisarjem, Potočnikom in Sifererjem.

Ni mi bilo vseeno, kakšno usodo bo doživela vas in vaščani. Teško sem tudi obvladal vse, ki so tega jutra prišli na Vrse in se zadrževali po svilih in imeli tudi dovolj časa za premišljanje. Čeprav se s Potočnikom in Sifererjem prej nisem osebno poznal, sem dobil v njiju zaupna sodelavca. Moral sem se posvetovati z njima natančneje, saj je bilo že kasno popoldne, še posebej, ker je ponovno prišel nekdo iz doline z enakim sporočilom kot prvi, ki je prišel že dopoldne. Ta je poleg nemške grožnje povedal še to, da nas roti mojstranski župan, da žandarje čimprej izpustimo in da naj se tudi ostali vrnejo, ker se jim ne bo nič zgodilo. To sporočilo je pri nekaterih že sprožilo pomisleke, ki niso preveč spodbudno vplivali na razpoloženje. O tem pozivu so bili nekateri seznanjeni že prej kot jaz. Govora je bilo tudi o streljanju tridesetih talcev, če se žandarji ne bi vrnili.

Bil sem pred težko odločitvijo. Z nikomer od članov okrožnega vodstva in vodstva Jeseniške čete se nisem mogel posvetovati. Odgovor in rešitev sem našel v razgovoru s komandirjem Potočnikom in politkomisarjem Sifererjem. Potočnik je tudi dobro obvladal nemščino. Predlagal je, da žandarje izpustimo in bil pripravljen tudi iti z njimi, da bi pred nemškimi oblastmi vso nočno akcijo nekako omilil in kar je glavno, preprečil požig vasi in streljanje talcev. Potočnik je predlagal, da bi se izgovarjal pred Nemci tudi s tem, da je on »rešil« žandarje in tako tudi omilil svojo krivdo, ker se je odločil za vstop v partizane. Tudi žandarji so bili s takim odgovorom sporazumni, bil pa je to tudi pogoj za njihovo izpustitev. Dogovorili smo se še, da bo tako tudi vsebina poročila, ki ga bo pripravil komandir Kocijanka. Kocijanka se je tega dogovora tudi držal in poročal je tako, kot je bilo dogovorjeno. Njegovo poročilo še danes hranimo v našem arhivu, ki smo ga uspeli po osvoboditvi rešiti.

Z Vovkom se danes večkrat pogovarjava o tem nenavadnem dogodku. V tem primeru sem bil zaradi nemškega pritiska primoran izpustiti Nemce, med tem ko je on vodil akcijo za njihovo zajetje. Kako bi se razmere lahko odvijale drugače, je še danes verjetno težko predvidevati, kaj šele takrat.

Žandarje smo proti večeru izpustili in videti so bili presrečni in skoraj niso mogli razumeti, da so prosti. Niso pričakovali takega razpleta. Mi smo seveda takoj po tem morali spremeniti kraj našega bivanja. Odločili smo se za pot proti rovту, imenovan »Žakelj«. Znova smo se spraševali, kako bi se čimprej premaknili pod Stol. Toda velik sneg in bližina domačega kraja sta nas zadržala nad Dovjim.

Ze naslednje jutro so bile za nami žene nekaterih mož. Za kraj našega bivanja so zvedele od tistih, ki so čez noč odšli v dolino. To mi je bil tudi dokaz, da bom težko zadržal četo v tej zimi v hribih. Zopet smo se premaknili na drug rov in si tu skušali urediti taborišče. Vsak dan jih je nekaj odšlo v dolino. Ostali so le še tisti, ki so imeli orožje. Bili smo brez hrane.

Nazadnje jih je ostalo le še okoli 25. Vsi so bili oboroženi. Potrebno je bilo misliti na odhod pod Stol. Do 23. decembra, po enotedenskem obstoju nove čete, se je življenje nekako umirilo. Uredili smo topla ležišča in redno smo stražili ter pošiljali v bližino tudi patroljo. Skušal sem jim razložiti pomen našega boja in vlogo okupatorja. Pojasnjeval sem jim, da naj nemškim obljubam, ki so jih iz doline prinašale žene, ne verjamejo. Nemci so namreč na vsak način hoteli zvabiti v dolino še preostale. Posebno vnet je bil v tem mojstranski župan. Izgleda, da je celo verjel obljubam. Kasneje je naredil samomor, ko so začeli upornike zapirati in so prvo skupino že ustrelili kot talce. Izgleda, da ga je to tako prizadelo in da mu je bilo žal fantov in mož, ki so se prav zaradi njegovega zagotavljanja vrnili v dolino.

Tega večera, 23. decembra, so šli nekateri v dolino po hrano. Naslednji dan naj bi s preostalimi odšli pod Stol. Vrnili so se že precej pozno, toda brez hrane. Ze po prvih pojasnilih sem jih razumel, da so se tudi oni odločili za povratek v dolino. Povedali so, da jim hrane nihče več noče dati in da so vaščani zaradi stalnih groženj preplašeni in ustrahovani. Skušal sem jih še poslednjič prepričati, da naj Nemcem ne verjamejo. Seveda pa sem bil v svojem prepričevanju le premalo prepričljiv in prešibak; pa tudi nobenih natančnejših pojasnil glede nadaljnega partizanskega boja jim nisem mogel dati. Tudi prepričati jim tega odhoda nisem mogel.

Vsi so dali zagotovila, da se bodo takoj vrnili, kakor hitro se bo pokazalo, da je v dolini prenevarno. Zakopali in poskrili bodo tudi orožje, da ga bodo lahko zopet uporabili, ko bo za to primernejši čas.

Poslovlili so se od mene in trojice, ki je ostala z menoj. Ostala sta Jože Koder in Ivan Reven, oba rojaka s Primorske in eden od domačinov. Jože je služil na Dovjem za hlapca, Reven pa je delal pri nekem nemškem gradbenem podjetju. Proti jutru so rovta zapustili in odšli v dolino. Nekdo je pustil v kotu tudi hlevček z Marijo in Jožefom. Ta večer je bil namreč prvi božični večer v partizanih. Spomnil sem se polnoč-

(Nadaljevanje na 8. strani)

Matere jeseniških prvoborcev pregnane v Wernfels

nice, h kateri sem še kot otrok ta večer hodil z domačimi.

Tokrat nismo čakali polnoči, kakor je bila navada na kmetih. Zarili smo se v seno in zaspali. Poleg sebe smo imeli vsak svojo puško. Tudi jaz sem prišel do nove »mavzerice«.

Zgodaj zjutraj smo vstali, toda bili smo le trije. Še zadnji od domačinov je še pred jutrom odšel. Nismo mu zamerili, tudi jaz sem ga skušal razumeti. Zima, velik sneg in odhod ostalih domačinov so vplivali, da se je tudi on odločil za povratek v dolino.

Po vsem tem, kar se je dogajalo na Dovjem, Belci in Mojstrani, sem se odločil za takojšen odhod pod Stol, vendar tokrat ne po dolini. Tudi Ivan in Jože sta se s tem strinjala.

Tako smo na božični dan, 25. decembra, odrinili proti Jeseniškim rovtom. Za prvega je bilo v debelem snegu še posebno težko. Bili smo le trije in vsakih 100 metrov ali še manj smo se morali menjavati. V zametih smo morali celo s prsmi odrivati težak in moker sneg.

Ves dan smo ga tako gazili in se borili skoraj za vsak meter. Že kasno proti večeru smo se približali Plavškemu rovtu. Tam nikogar nisem poznal. Odločil sem se za manjšo kajžo in poskusil, če bo tu možno dobiti prenočišče, kajti počitka smo bili še kako potrebni. Tudi v žledcih nam je pošteno krulilo, bili smo brez hrane.

Zena in mož sta nas prijazno sprejela. Skuhala sta nam mleko, in prepričani smo bili, da smo prišli k praviim ljudem in da jim lahko zaupamo. Najbolj pa nam je bil potreben počitek. Tudi obleke smo imeli vse premočene. Pospali smo kot ubiti. Zjutraj smo dobili zopet toplo hrano.

Zvečer sem se podal na Jesenice, da bi zvedel, kje bomo našli četo. Tudi za Vovka nisem mogel zvedeti, kje naj bi bil, niti kaj je z njim. Ivana in Joža sem prepričal, da je najbolje, da ostaneta v hiši in da nima pomena, da bi se vsi trije podajali na Jesenice.

Vedel sem, da bom našel na Playžu pri Jakopu, kjer je stanoval Stane Škapin, zvezo in pojasnilo, kam naj se podam za četo. S Škapinom se sicer nisva osebno poznala, toda ko sem mu pojasnil nekatere stvari z Dovjega, mi je zaupal. Povedal je, da je bil prejšnji večer pri njem Polde Stražisar in mu je povedal, da je četa nekje v bližini Zabreške planine. Tam jih bom tudi našel. Zadovoljen sem bil s tem, kar mi je povedal, še bolj vesel pa sem bil skromne večerje. Bil sem kar pošteno lačen. Tudi počitek bi se prilegal, pa sem se moral čimprej vrniti.

Vedel sem, da bosta Ivan in Jože že nestrpna in zapustil sem prijazno Jakopovo domačijo, ki je bila tik ob pokopališču. Danes stoji na tem mestu moderna visoka stolpnica. Zadovoljen sem se poslovil od prijaznega Škapina.

Bilo je že pozno ponoči, ko sem se vrnil v Plavški rovt. Ivan in Jože sta bila že nestrpna. Prepričan sem bil, da sta premišljevala o preteklih dneh in dogodkih, ki sta jih doživljala po 16. decembru zvečer. Bila sta daleč od svojega rodnega kraja, ki sta ga morala zapustiti, ker so Italijani pričeli preganjati zavedne Slovence. Prijela sta za puške in se zopet postavila v boj za svoje človeške in nacionalne pravice.

Med potjo mi je Jože pripovedoval, kako se je večkrat vračal domov v Rut v Baško grapo in tja prinašal razno tajno literaturo, včasih tudi orožje. Bil je tudi včlanjen v organizacijo Tigr, organizacijo, ki je na Primorskem združevala vse tiste, ki so se bili pripravljene boriti proti fašizmu tudi z orožjem. Organizirani so bili tudi v Jugoslaviji. Povedal je, da ima doma shranjenih še nekaj pištol in če bo potrebno, bo šel ponje, kar je kasneje tudi storil. Z eno od teh pištol je eden od borcev, ki so prišli v teh dneh v partizane, v

aprilu leta 1942 kaznoval s smrtjo jeseniškega župana Karla Luckmana.

Poslovili smo se od prijaznih gostiteljev in se podali na pot prek zasneženih Jeseniških rovtov in Črnega vrha. V Javorniški rovt smo prišli v času, ko se je domačin Anton Zvab-Bogmanov ubil, ko se je s sankami spustil v dolino. Strma in ledena pot ga je zapeljala v smrt. Tudi mi smo se morali podati po tej poti. V Javorniškem rovtu se nismo ustavljali, ker smo hoteli čimpreje priti na pot, ki pelje iz Koroške Bele proti Valvasorjevemu domu. Imeli smo srečo, da nismo imeli težav niti pri prehodu čez mostiček, ki pelje pri Kajžovih v Trebežu čez Javornik, niti na poti čez Kres. Izgleda, da nemške patrulje v tem času niso bile preveč pogoste, saj jim je strah po decembrskih dogodkih pognal nekoliko strahu v kosti. Po gorjansko-blejski in dovški vstaji so celo ukinili nekatere žandarmerijske postaje.

Tako smo se v zadnjih decembrskih dneh le približali kraju, kjer se bomo pridružili četi. Mimo Valvasorjevega doma smo šli v zgodnjih jutranjih urah. V domu, ki je bil planinska postojanka, je bilo vse mirno in nismo se imeli namen ustavljati, saj nismo vedeli, kdo je lahko ta čas v njem.

Še slabo uro hoje in bili smo na Zabreški planini. Pot od Valvasorjevega doma do Zabreške planine je bila dobro zgažena in poznalo se je, da tu hodi več ljudi. Nismo je mogli zgrešiti. Končno smo bili pri pastirski staji, ki je stala osamljena sredi Zabreške planine. Nekaj časa smo se razgledovali, ko se nam je z gornje strani približal eden od že starih znancev. Veselo in zadovoljno smo se pozdravili. Že, po krajšem času smo bili med svojimi. Baragova koča, počitniški dom ljubljanskih menihov, je postala začasni dom Jeseniški četi. Šele dan ali dva prej so prišli v to kočo.

Snidenje s starimi znanci je bilo res prisrčno. Tudi Vovk je bil že z njimi. Tudi on je skupino Mojstrančanov, ki so odšli tisti večer, 16. decembra, z njim, odslovil in jih poslal domov. Le njihovo orožje je skril v sneg.

Toliko smo si imeli povedati, da smo si komaj oddahnili. Četo je poleg nas šestih, ki smo prišli z Mohorja, sestavljalo že tudi lepo število domačinov z Jesenic.

V Baragovi koči je bilo res prijetno. Posebno lep je bil razgled proti Bledu in na bohinjske hribe. Nad vsemi pa je kraljeval ponosni in zasneženi Triglav.

Bili smo potrebni počitka, toda Polde — komandir čete, je želel vedeti, kako je bilo na Dovjem in kasneje. V kratkih besedah sem mu moral razložiti, kako je vse potekalo. Kako je bilo z akcijo in v dovških rovtih. Več z Dovjega mu je razložil že Vovk. Polde je bil z informacijo zadovoljen in vesel, da se je vse tako izteklo. Ničesar mi ni očitil, niti izpustitve žandarjev.

Že takoj je ocenil, da je bila to velika stvar, na katero ni računal niti on niti vodstvo bataljona, ko nas je poslalo na ta del Gorenjske. Za Dovžane in Mojstrančane pa je celo takoj dejal, da so se v teh dneh kljub kasnejšemu odhodu v dolino dobro izkazali in da bo to dejanje vplivalo tudi na nadaljnje nemške akcije in ukrepe.

Da sta vasi Dovje in Mojstrana in naselje Belca množično sodelovali v akcijah 16. decembra, je bilo veliko dejanje. Dogodek je bil tako edinstven, da mu je težko najti primere. Da so domačini vzdržali skoraj deset dni v zasneženih hribih, je bilo dovolj odločno dejanje. Polde je vedel tudi nekaj povedati o vstaji na gorjanskem in bohinjskem območju. Tam, da je Stane Bokal zbral okoli sebe več kot 300 mož in fantov; ustanovil Prešernov bataljon in na Koprivniku je zavihrala slovenska zastava. Tudi tam je debela snežna odeja vplivala, da so močje po končanih akcijah, ki se sicer niso v celoti posrečile, odšli domov.

Vsi so bili posebno veseli prihoda dveh novih borcev. Četa pod Stolom, ki je 15. de-

cembra nastala in bila kar številna, se je po nekaj dneh tudi znatno zmanjšala. Nekaterim starejšim in poročenim je Polde dovolil oditi domov. Tudi pod Stolom je bilo snega do pasu.

Šele sedaj, ko sem si odpočil, sem se lahko malo bolj seznanil z novinci, ki so 15. decembra prišli na Potoške rovt.

Srečal sem se z Jožetom Čufarjem (bratom pisatelja Toneta Čufarja), Francem Jerovškom, Ladom Kersnikom, Francem Klinarjem, Alojzjem Koračinom, Francem Križnarjem, Ivanom Krmeljem, Tonetom Lončnarjem, Florjanom Majhnom, Tonetom Matohom in Cirilom Trilerjem.

Četica, sicer ne preveč številna, pa je predstavljala za ta zimski čas le veliko moralno in politično oporo aktivistom, ki so v tem videli veliko pomoč pri svojem delu.

Potrebni so bili tudi stalni stiki z dolino. Ker je bila četa v bližini vasi pod Stolom, so posamezniki iz vodstva čete vzpostavljali zveze z nekaterimi domačini. Le ti so opravljali tudi nekatere aktivistične naloge. Okrožni odbor OF in okrožni komite KPS za jeseniško okrožje sta sicer imela že v tem času široko mrežo aktivistov v dolini, pa vendar območje pod Stolom še ni bilo dovolj vključeno v narodnoosvobodilno gibanje. Prav četa pod Stolom je lahko odigrala pri tem pomembno vlogo. To delo pa je moralo biti seveda koordinirano s člani okrožja in rajonskega komiteja.

Na predvečer novega leta sva se podala z Albinom Žemno na Breg, kjer je bivala družina Šmidovih. Bili so med tistimi, na katere si se lahko popolnoma zanesel. Pri njih se je zbirala hrana in druge potrebščine, ki sta jih prinašali Francka in Julka Jensterle. Do tu sta prinašali tudi literaturo, ki so jo natisnili v jeseniški ilegalni tiskarni. Francka je bila poročena s Šmidovim bratom Janezom, ki je bil v tem času v Cankarjevem bataljonu nekje v Selški dolini.

Tako se nas je ta večer zbrala pri Šmidovih kar lepa družina. Bil je to moj prvi silvestrov večer v partizanih. Izgledalo je, da se je Albin takrat z Julko že nekoliko bližje poznal. Najbrže je bila to prva partizanska ljubezen. Večer je kar prehitro mineval in veliko smo si imeli povedati. Nismo počakali polnoči, vendar smo si nazdravili z željo, da bi bilo nastajajoče leto tudi leto osvoboditve in da bi srečno prebili čas okupacije. Enake želje sva sporočila preko Julke tudi mojim in Albinovim staršem.

Julko sem prosil, da mi do Šmidovih prinesejo domači smučke, ki sem jih hranil doma v drvarnici. Z Julko sva se poznala že iz otroških let, saj sva bila soseda in sva stanovala v isti hiši pri Smoleju — pri Johani v podstrešnem stanovanju. Lepa in prijetna so bila tista otroška leta in kasneje, ko smo se fantje in dekleta še lahko dobivali in včasih v sobotnih večerih tudi zaplesali na Javorniku pri Muleju ali v Javorniškem rovtu pri Žvabu. Julka je bila še posebno prijetno dekle in njena dobra volja je poživila vsako družbo.

V prijetnem kramljanju smo skoraj pozabili, da je vojska. Toda še pred polnočjo sva se z Albinom po že znani poti preko Rebra nad Zirovnico vračala proti Valvasorjevemu domu. Tu je bila za oskrbnico Kristina Pečar s hčerkama Majdo in Zlato. Albin mi je povedal, da nam v vsem pomagajo in jim lahko zaupamo.

Z Albinom sva bila med prvimi, ki sva našim iz doline prinesla letoletne čestitke, ob tem pa seveda polna nahrbtnika hrane in tudi manjših dobrot, predvsem seveda cigarete. Tudi nekaj vina je bilo zraven.

Poldeta je predvsem zanimalo, kaj je novega v dolini. Novice niso bile nič kaj spodbudne. Gestapo je po znanih dogodkih na Jesenicah in v dolini že pričel s posameznimi aretacijami. Hotel je vsekakor zvedeti, kdo so bili organizatorji te velike

Na konferenci aktivistov jeseniškega okrožja v Radovni leta 1944. Prvi v drugi vrsti z leve je avtor tega sestavka Franc Konobelj-Slovenko. To je tudi njegova prva partizanska slika

decembrske vstaje. Še celo nas je presenetil tako velik odziv na mobilizacijo, s katere je nastala prava in splošna vstaja in vsa ta zavzetost tako na Potokih in še bolj na Dovjem in Mojstrani. Seveda si nihče v tem času ni mogel predstavljati, da bo gestapo tako kruto posegel v vrste naših aktivistov. V januarju so se vrstile aretacije na Javorniku, Jesenicah, Dovjem in Mojstrani. Tudi v mladinsko oziroma Skojevsko organizacijo je prodril in ugotovil večino članov javorniške in jeseniške organizacije. Večino jih je postrelil v Dragi in Begunjah.

Dopoldne tega dne se je oglasil tudi Viktor Kejžar, ki je imel kot sekretar okrožnega komiteja KPS v tem času polne roke dela. Posveti so bili skoraj vsak dan. Moral je pripraviti tudi ocene decembrskih dogodkov. S poključke strani so prihajale slabe novice. Tam so pričeli Nemci z zasledovalnimi in kazenskimi pohodi. Poključka četa, ki se je prav tako povečala po decembrski vstaji z novimi borci, se je morala umakniti visoko v poključke gozdove; kasneje pa celo v Lipanco.

Viktor je želel vedeti še za nekatere podrobnosti vstaje na Dovjem in v Mojstrani. Povedala sva mu, kako dobro je bila pripravljena in kako velika je bila pripravljenost domačinov v teh dneh. Viktor je bil z najinimi pojasnili zadovoljen. Predvideval je, da bodo vse te akcije v gornjem delu Gorenjske naletele na širok odmev tudi pri Nemcih in da bodo morali temeljito spremeniti svoje načrte, kar se je pozneje tudi potrdilo.

Viktor Kejžar je bil mnenja, da bi naju z Vovkom zaradi akcije v Gornjesavski dolini predlagal za primerno priznanje. Toda z Vovkom sva imela pomisleke. Imela sva v dolini še starše in v takem primeru bi lahko Nemci nad njimi izvajali težke sankcije. Viktor se je z najinim pojasnilom sprijaznil in naju ni več prepričeval.

Po vsem tem pa je okrožni komite KPS zaključil, da spada oba z Vovkom v vrste komunistične partije, ker sva pokazala vso predanost in tudi dovolj vojaških sposobnosti. Seveda sva bila z Vovkom na to ponosna in se zahvalila za zaupanje.

Tako sva na novega leta dan 1942 z Ivanom Vovkom postala člana organizacije, ki se je vseskozi borila za pravice delavskega

Vsi so nama cestitali in vsi so nam sem se udeleževal tudi sestankov partijske

organizacije, ki je običajno sklepala o nalogah, ki jih je nameravala četa izvesti. Govora je bilo tudi o nalogah, ki bi jih morali posamezniki opraviti v dolini.

Tako zaključujem svojo pripoved o mojem prvem partizanskem letu, v katerem sem se kalil in vzgajal in postal kot petindvajsetletni fant že sposoben in prekaljen borec — partizan.

— Črtomir Šinkovec

Balada o Črtu

Novembrski bil dan je siv in mrk
in zimske sle nagnetel je v vetrove,
pobelil prvi sneg že bližnje je vrhove,
bel Porezen je, Črna prst in Krn in Kuk.
Iz Baške grape gre z vojaki v gore smrt,
v Obloški vrh jih vodi dim iz taborišča,
tam mlada četa zbrana je okrog ognjišča
in z njo je komisar, pogumni Črt.

Od slutenj zlih prevzema Črta mrzel srh:
iz taborišča z zlomljeno nogo ne more,
od bolečin zatisnil ni oči do zore
in v mislih odpotuje v rodni Stari trg,
ustavi se pred domom — požgan je, razbit —
obišče mater, pokramlja z očetom,
po beli poti v polje gre z dekletom,
nad njima sij neba in sonca je razlit.

Zavé se Črt, to'so želje, omama sanj,
resnica pa je v rasti mladih partizanov:
kako boriš v obroču se, obraniš Italijanov,
kako svoboda raste iz ponižanj in teptanj,
da si, sinovi puntarjev, zgradimo lepši svet,
sinovi Gubca, Kraglja, Gradnika, Kobala;
svoboda bo s čarobnim bleskom zasijala,
ko bo pregnan sovražnik in preklet.

Govoril Črt je z ognjem v glasu in očeh
in partizani žejno pili so želja besede,
zamoti iz bližine zdaj jih krik ujede
in strel z brežine je odjeknil po bregeh.
»Rešite se!« zavpije Črt ves bel kot zid
in ko zdrve z orožjem, v taborišču sam ostane
in stiska se obroč, že ugleda Italijane
ki plazijo se bliže, bliže kot privid.

Kriči tenente: »Vdaj se nam, bandit!«
»Naj vam se vdam? Nikoli! Takim junakom!
Mar so požigi, umori v čast — vojakom,
da jim nasilje kruto je edini ščit.
Drugače se, kot želja vaša je, zdaj svet vrtil!
Za rabeljska dejanja bo prišlo plačilo,
ko vas zagrebejo med mrhovino gnilo,
saj do neba vas prekriči nedolžna kri!«

»Če nam, kar veš, pošteno boš povedal,
življenje tvoje mladi damo ti v plačilo,
sicer pa — se tenenteju iz ust je zvililo —
še danes v Baški grapi z veje boš bingljal ...«
»O, ti ponujaš mi življenje, podli črv!«
požene Črt se na kolena z divjo silo,
odvije bombo, udari, skrči se v gomilo:
»za vas, propalnice, pripravljena je vrv!«

Iz kritij v skalah in izza dreves
vojaki plazijo se v strahu k taborišču,
potem opijajo se v zmagoslavnem vrišču,
na dan ob mrtvem Črtu plane bes —
in ker tenente vrli rad bi bil junak,
trofejo hoče, Črtu vzame glavo,
na kolu nosi jo kot plen in za zabavo
po Baški grapi — najpogumnejši vojak ...

Črtomir Šinkovec

Težki koraki

Kadar med hiše po kamnitih poteh
trdo udarjajo težki koraki,
vprašam se s strahom in grozo v očeh:
»Kakšni ljudje so ti tuji vojaki?
Od kod so doma? Iz kakšnih družin?
So iz Predappija, Braunau in Linza?
Delavci, kmetje? Verniki svinca?
Čudno, da mračni so vsi kot zločin!

Kdo jih začaral je v blišč nadjudi?
Kdo jih nagnal kot volkove nad nas?

Kdor razčlovečil jih je v zveri,
nosil bo krivdo za zadnji poraz!«

(1941)

NA NJIH NAM JE OSTAL SPOŠTLJIV IN DRAG SPOMIN

NAŠA HEROJA

Jože Gregorič-Gorenjc sekretar okrožnega komiteja KPS za jeseniško okrožje, vodja vojno-revolucionarnega komiteja za jeseniško okrožje, komandant Cankarjevega bataljona, vodil boje v Dražgošah kot komandant I. grupa odredov. Ob nemškem napadu na Selško četo na Lipniški planini na Jelovici, 9. septembra 1942, je padel junaške smrti.

Matija Verdnik (Štajzi)-Tomaz, odgovoren za SKOJ v jeseniškem okrožju, politkomisar I. bataljona Gorenjskega odreda - Cankarjevega, politkomisar Gorenjskega odreda, član okrožnega komiteja KPS za Koroško. Ob nemškem napadu 28. januarja 1944 na sedež Zahodno-koroškega odreda in okrožnega komiteja KPS za Koroško je bil težko ranjen in je 2. februarja istega leta rani podlegel.

PRIČELI SO OBOROŽEN BOJ IN ŽRTVOVALI SVOJA ŽIVLJENJA

Andrej Aleš - borec Jeseniške čete, vstopil v decembrski vstaji, je bil kot borec ujet in ustreljen na zaslišanju. Nemci so njegovo smrt hoteli prikriti in so ga dali kasneje na lepak talcev. Tako je 16. maj 1942 označen kot dan njegove smrti.

Viktor Arzenšek - borec Cankarjeve čete. Padel je 1. avgusta 1941 v prvi borbi te čete na Obranci na Mežaklji.

Drago Ažman - se je vključil v partizane na Dolenjskem. Bil je politkomisar Dolenjskega odreda. Padel je v borbi z Nemci 10. decembra 1943 pri Pijavi gorici na Dolenjskem.

Franc Benedičič - borec Cankarjevega bataljona, komandir Jeseniške čete v dražgoški bitki. Nemška zaseda ga je pri hiši njegove matere na Jesenicah ustrelila 13. aprila 1942.

Ludvik Benedičič - borec Jeseniške čete. Padel je v borbi z Nemci 23. marca 1942 v Poljanski dolini kot borec Levstikove čete.

Franc Benigar - borec jeseniške čete, sekretar okrožnega komiteja KPS za jeseniško okrožje. V osvobojenem Beogradu se je leta 1945 smrtno ponesrečil

Stane Bokal - borec Jeseniške čete, Cankarjevega bataljona, politkomisar Prešernovega bataljona in nazadnje Pokljuške čete. 19. januarja 1942 je v borbi z Nemci na Lipanskem vrhu na Pokljuki ranjen strmoglavil v strmine Kleka.

Jože Čelesnik – borec partizanske enote na Dolenjskem. Zajeli so ga Italijani in ga po zverinskem mučenju 13. marca 1943 ustrelili.

Jože Čufar – borec Jeseniške čete. V nemškem napadu je 1. maja 1942 padel na Mežaklji.

Toné Čufar – jeseniški proletarski pisatelj – ilegalec v Ljubljani, interniran v Italijo, izročen Nemcem in bil pri poskusu pobeга 10. avgusta 1942 pri Šentvidu pri Ljubljani ustreljen.

Slavko Federle – preganjale so ga že stare jugoslovanske oblasti, Italijani so ga internirali na Liparske otoke. Ob kapitulaciji Italije se je vključil v partizane, v borbi z Nemci – SS-ovci je 19. novembra 1943 padel pod Kolovratom na Matajurju.

Janez Finžgar – kot aktivist je sam napadel umikajoče Nemce ob napadu na Cankarjevo četo 1. avgusta 1941 in bil pri tem ranjen in ujet, 6. avgusta 1941 pa je bil kot prvi talec naše občine ustreljen v Begunjah.

Jože Finžgar – borec Jeseniške čete, zbral partizansko skupino na Obranci na Mežaklji. Padel je ob nemškem napadu 18. septembra 1941 na Pokljuki.

Edvard Giorgoni – kurir gorenjskega operativnega partizanskega štaba je bil zajet ob nemškem napadu in kot talec 14. novembra 1941 ustreljen v Dragi.

Ciril Grintov – borec Cankarjeve čete, nato v Polhograjskih Dolomitih. Ob nemškem napadu je bil ujet in ustreljen 22. marca 1943 kot talec v Moravčah.

Franc Guzelj – borec Cankarjeve čete. V dražgoški bitki je bil v Cankarjevem bataljonu, nato v I. bataljonu Gorenjskega odreda – Cankarjevega, kot bolničar je padel v nemško zasedo 25. junija 1942 in bil pri tem težko ranjen, tako da je nad vasjo Potoki izkrvavel.

Franc Jerala – borec Cankarjevega bataljona; na poti na jeseniško območje, kjer naj bi se vključil v terensko politično delo, so ga Nemci ujeli na Vrseh nad Blejsko Dobravo in v Logu nad Škofjo Loko 28. aprila 1943 ustrelili kot talca.

Ivan Kavčič — borec Cankarjeve čete. Ob povratku z Dolenjske, kjer je bil vključen v Levstikovo četo, je 27. marca 1942 padel v Ratibovcu med Potoki in Mostami v nemško zasedo in je od tega časa pogrešan. Sklepamo, da je utonil v Savi.

Viktor Kejžar — je za Gregorčičem prevzel mesto sekretarja okrožnega komiteja KPS za jeseniško okrožje. Leta 1942 je bil postavljen za pomočnika politkomisarja I. grupe odredov. V nemški ofenzivi 28. avgusta 1942 je padel nad Jamnikom.

Rupert Kiršner — borec Cankarjevega bataljona in udeleženec dražgoške bitke, nato politični delavec na jeseniškem okraju. 25. maja 1944 je na poti z Mežaklje padel v nemško zasedo in bil pri tem ustreljen.

Franc Klinar — ob decembrski vstaji se je vključil v Jeseniško četo, 12. junija 1942 so ga Nemci ujeli pod Mežakljo in ga kot talca 10. julija 1942 ustrelili v Goričah pri Golniku.

Jože Koder se je ob decembrski vstaji na Dovjem vključil v Triglavsko četo in prestopil v Jeseniško četo. V borbi z Nemci je 20. maja 1942 padel pri Prešernovi koči na Malem Stolu.

Ferdo Koren — borec Cankarjeve čete; v prvi borbi te čete 1. avgusta 1941 je padel na Obranci na Mežaklji.

Pavel Koren — borec Cankarjeve čete je 8. avgusta 1941 ob nemškem napadu na Cankarjev bataljon padel na Kotliču (sedaj Partizanski vrh) pri Lipniški planini na Jelovici.

Alojz Koračin — ob decembrski vstaji se je vključil v Jeseniško četo; v napadu na izdajalca v Plavškem rovtu 29. maja 1942 je bil težko ranjen in je ranam podlegel.

Franc Kosmač — borec Cankarjeve čete. V nesreči, ko se je sprožila puška soborca, je bil težko ranjen in je rani podlegel 27. avgusta 1941.

Jože Krajec-Žakelj — borec Cankarjeve čete in nato leta 1942 imenovan za politkomisarja Pokljuškega bataljona. Kasneje je bil inštruktor pokrajinskega komiteja KPS za Slovensko Primorje pri briško-beneškem okrožju. Ob prehodu čez Sočo 11. julija 1944 je utonil v Soči pri Krstenci nad Anhovim. Poleg njega je utonilo še osem partizanov, med njimi tudi Jože Srebrnič, podpredsednik pokrajinskega odbora CP in član oblastnega komiteja KPS za Slovensko Primorje.

Ignac Kralj – borec Cankarjeve čete, kasneje se je vključil v aktivistično delo na Dolenjskem, 19. septembra 1942 so ga Italijani zajeli in ustrelili na Selu pri St. Vidu na Dolenjskem.

Franc Kravs – borec Cankarjevega bataljona; udeležil se je dražgoške bitke, v januarju je prestopil v Pokljuško četo. Ob napadu Nemcev na Pokljuško četo je 19. januarja 1942 na Lipanskem vrhu na Pokljuki strmoglavil v strmine Kleka in se ubil.

Franc Križnar – se je ob decembrski vstaji vključil v Jeseniško četo. Ob napadu Nemcev na I. bataljon Gorenjskega odreda – Cankarjevega pod Poljško planino je 21. septembra 1942 padel kot intendant bataljona.

Ivan Krmelj-Brko – ob decembrski vstaji se je vključil v Jeseniško četo, kasneje je bil v Kokrškem odredu in je 9. avgusta 1944 padel na Možjanci kot politični delavec.

Florjan Majhen – se je ob decembrski vstaji vključil v Jeseniško četo. Ob nemškem napadu je 9. novembra 1942 padel nad Bohinjem.

Slavko Oman – borec Jeseniške čete. Ob nemškem napadu 20. septembra 1941 na vod Jeseniške čete v Zakopih je bil ustreljen.

Albin Pibernik – se je kot pregnanec v Srbijo vključil v slovensko četo Ivana Cankarja že leta 1941, v kateri so bili pretežno Slovenci. Padel je kot borec Tomšičeve brigade med 14. in 16. oktobrom 1942 v borbi z belogardisti v Ravnah na Blokah.

Julka Pibernik – se je skupaj s svojim možem Albinom in sinom Albinom vključila v četo Ivana Cankarja v Srbiji leta 1941. V znanem Igmanskem maršu ob umiku vrhovnega štaba NOV in POJ je težko ozebla in zaradi tega v februarju 1942 umrla v Foči. Na pogrebnih svečanostih je bil tudi tovariš Tito s člani vrhovnega štaba, ki je Julko poznal iz Moskve leta 1935.

Ivko Pogačnik – borec Jeseniške čete in Cankarjevega bataljona je sodeloval v dražgoški bitki. Ob napadu Nemcev na partizansko tehniko v Mišačah 7. aprila 1943 je bil ujet in nato ustreljen kot talec v Poljanski dolini.

Franc Potočnik – je ob ustanovitvi Cankarjeve čete postal politkomisar čete. Ob napadu Nemcev 8. avgusta 1942 na štab Gorenjskega odreda v Jezercih pod Triglavom je bil ujet kot politkomisar, prej je bil intendant Gorenjskega odreda. Nato je bil poslan v koncentracijsko taborišče Mauthausen, kjer je poštegel fašističnemu nasilju 22. avgusta 1943.

Andrej Prešern — prvi borec z gorjanskega območja, ki se je ob nastanku Cankarjeve čete vključil v partizane. 19. septembra 1941 je ob nemškem napadu padel v Meji dolini na Pokljuki.

Karel Preželj — je takoj ob okupaciji Jugoslavije stopil v ilegalo in se vključil v politično delo. Bil je namestnik sekretarja okrožnega komiteja KPS za jeseniško okrožje in bil nato v letu 1942 v komiteju zadolžen za organiziranje odborov OF, nato je postal sekretar okrožnega komiteja KPS in je bil kot tak vključen v pokrajinski komite KPS za Gorenjsko. Ob nemškem napadu 7. aprila 1943 na pokrajinsko tehniko v Mišačah je bil ubit.

Jaka Rabič — se je že jeseni leta 1941 vključil v Cankarjev bataljon in bil nato dodeljen Kokrški četi. V Okrogelski jami pri Naklem je bil ob napadu na del te čete 21. aprila 1942 ustreljen.

Ivan Rebernik — borec Cankarjeve čete je bil ob vrnitvi z Dolenjske, kjer je bil vključen v Levstikovo četo ob nemškem napadu 23. marca 1942 ustreljen v Poljanski dolini.

Ivan Reven — se je ob decembrski vstaji na Dovjem vključil v Triglavsko četo in je nato prestopil v Jeseniško četo. Ob nemškem napadu na skupino I. bataljona Gorenjskega odreda — Cankarjevega, ko je šel z dr. Edvardom Poharjem — zdravnikom na pomoč ranjenemu borcu, je padel v nemško zasedo 25. junija 1942 pod Potoško planino in bil pri tem ustreljen.

Peter Rupar-Pero — borec Cankarjeve čete, nato v dražgoški bitki v sestavi Cankarjevega bataljona in še v I. bataljonu Gorenjskega odreda — Cankarjevem. Ob nemškem napadu na koroško četo 24. julija 1943 je bil pod Ajdno ustreljen.

Stanko Sekardi — borec Cankarjeve čete. Ob obisku na domu v Podmežakliji so ga gestapovci ujeli in doma v bunkerju 7. aprila 1942 ustrelili.

Polde Stražišar — ob ustanovitvi Cankarjeve čete imenovan za komandirja čete. Leta 1942 je postal najprej politkomisar in nazadnje komandant Gorenjskega odreda. Ob nemškem napadu na štab odreda v Jezercih pod Triglavom je bil 8. avgusta 1942 ustreljen.

Viktor Stražišar-Silvester — borec Cankarjeve čete. Leta 1942 se je udeležil dražgoške bitke v sestavi Cankarjevega bataljona. Kot sposoben politični delavec in predvojni komunist je bil v letu 1942 poslan na kamniško območje. Ob nemškem napadu v bližini Radomelj 18. julija 1943 je padel kot sekretar okrožnega komiteja KPS za kamniško okrožje.

Jaka Šalamon — je bil kot borec Cankarjevega bataljona težko ranjen v borbi v Rovtih v Poljanski dolini in je leta 1942 ranam podlegel.

Joža Šavli — borec Cankarjeve čete. Ob vrnitvi z Dolenjske, kjer je bil vključen v Levstikovo četo, je 27. marca 1942 padel v Ratibovcu, med Potoki in Mostami, v nemško zasedo in bil pri tem ustreljen.

Janez Šmid-Janoš — borec Cankarjeve čete; v sestavi Cankarjevega bataljona se je udeležil dražgoške bitke, leta 1943 postane član okrožnega komiteja KPS za jeseniško okrožje, 16. marca 1943 je bil ob nemškem napadu na taborišče ujet in je nekaj dni kasneje zaradi težkega mučenja v zaporu ranam podlegel.

Tonček Talar — borec Cankarjeve čete; kasneje je bil na Notranjskem, kjer je v bojih z Nemci 13. maja 1943 padel.

Ciril Tavčar — borec Cankarjeve čete, ob nemškem napadu na Jeseniško četo na Obranci na Mežaklji je 11. junija 1942 padel.

Albert Vergelj — borec Cankarjeve čete, 14. junija 1942 je bil na svojem domu na Jesenicah ujet in odpeljan v Begunje. Od tega časa je pogrešan in kraj in čas smrti nista znana.

Albin Žemva-Izidor — borec Jeseniške čete. Leta 1942 je postal komandant 1. bataljona Gorenjskega odreda — Cankarjevega. Padel je 5. oktobra 1942, ko je bil bataljon v partizanski akciji v Hrašah in jih je napadla vaška straža, ki so jo vodili Nemci, sestavljali pa domačini iz Lesc in okolice.

NAŠI OBČANI — DOMAČINI, NOSILCI SPOMENICE 1941, KI SO DOŽIVELI SVOBODO

ŽE UMRLI

Matevž Benedičič

Franc Drobnič

Franc Jerovšek-Vasja

Karel Kozar-Romi

Anton Lotncar-Zoro

Janez Mlakar

Kristina Pečar
Valvasorjeva mama

Pavel Praprotnik-Boris

Ignac Sterlekar-Jože

M. S. VAVI

Nismo uspeli dobiti slike

Marjan Šifrer-Kuki

ŽIVEČI

Cirila Turk roj. Rebernik

Francka Drolc-Sonja

Mirko Frankič-Tiln

Stane Kersnik-Jelovčan

Vlado Kernik-Fifi

Franc Konobelj-Slovenko

Tone Matoh-Stepsl

Franc Medja

Vencelj Perko

Ciril Trilar-Ciro

Ivan Vovk-Živan

V jeseniški občini živijo še nosilci spomenice 1941, ki so po osvoboditvi prišli na Jesenice: **MIHA DEMŠAR, TONE MOŽE IN ALBIN POLK - FAJFA**

(Za LISTE pripravil Franc Konobelj-Slovenko)

ŽE SREDI JULIJA 1941 PARTIZANSKI ZAKON S PRISEGO

Ko oživljamo usodne in enkratne dogodke in trenutke izpred štiridesetih let, nas še posebej preseneča znamenit in redek dokument, ki se imenuje Pravila glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet o ustroju, delu in nalogah partizanskih čet ter pripisan datum: sredina julija 1941.

Takega ali podobnega dokumenta tako zgodnjega datuma v pripravljanju in organiziranju oboroženega upora ne poznamo v nobeni drugi naši republiki, čeprav so prvi uporniški strelji na jugu naše domovine začeli odmevati že od 7. julija dalje. Tako kot z ustanovitvijo Osvobodilne fronte je tudi na vojaško-organizacijskem področju čutili razliko v razvijanju osvobodilnega gibanja, četudi so priprave na oborožen boj potekale v vsej Jugoslaviji približno hkrati.

Ta dokument je toliko dragocenejši in še zdaj toliko zanimivejši, ker med vojno ni bil nikjer objavljen, temveč ga je glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet razposlalo posameznim organizatorjem vstaje na terenu.

Le dobre tri tedne po ustanovitvi glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet, ali natanko 16. julija 1941, je to poveljstvo odločilo, da je treba od priprav na oborožen boj preiti v oboroženo aktivnost, v oboroženo vstajo.

Toda partizanske skupine in čete, raztrešene skoraj po vsej Sloveniji, na svojih prvih korakih niso imele ne tradicij, ne izkušenj ne znanja. Res so jih povezovali in vodili predani revolucionarji ter posamezni španski borci in redki nekdanji oficirji, vendar je bilo pri vsem tem veliko več predanosti, pripravljenosti in navdušenja, kakor pa potrebnega vojaškega znanja in organizacije. Tega se je glavno poveljstvo tudi zavedalo. Pravila in partizanski zakon to tudi dokazujejo. Hkrati z odločitvijo in načrtom oborožene vstaje je glavno poveljstvo pripravilo tudi ta pravila, ki so bila občutna pomoč pri nadaljnjem razvijanju vstaje. Da so partizani tako zgodaj dobili potrebne napotke, gre zasluga Edvardu Kardelju, ki je za njihovo sestavo dal tudi pobudo, posebej pa še Francu Leskošku in dr. Alešu Beblerju, ki sta zamisel tudi izpeljala. Sestavila sta partizanski zakon, ki je imel 17 členov. Ti so zelo jasno govorili o vsem poglavitnem: o dolžnostih in pravicah partizanov, o sestavi poveljstev, o zastavi, pozdravu, o kazni in sodiščih, o prisegi in celo že o takih vojaških formacijah, kot so brigade.

Oglejmo si zakone posebej in po vrsti.

Prvi člen govori o tem, da so partizanski oddelki sestavljeni iz prostovoljcev-partizanov, ki se hočejo zvesto in vztrajno z orožjem v roki boriti za velike osvobodilne cilje slovenskega naroda, proti jarmu okupatorjev in za pravice delovnega ljudstva. Prav tako ta člen govori tudi o tem, da so partizani »tesno povezani s slovenskimi množicami in z vsemi narodi, ki se bore proti fašističnim razbojnikom...«

V nadaljevanju je rečeno, da se partizanska vojska naslanja in zanaša tudi na vojaško delovanje Rdeče armade Sovjetske zveze ter da, kar je bilo zelo važno in pri odločitvah posameznikov odločilno, »partizani ne bodo odložili orožja prej, dokler ne bodo uresničeni cilji, zaradi katerih so se lotili orožja.«

Tako nam že prvi člen jasno pove, da partizani niso bili nikakršna mobilizirana, še manj pa fanatična ali plačana vojska, temveč, kar je izredno važno: vojska prostovoljcev, ki se zavestno bori za plemenite cilje in proti najhujšim sovražnikom. Na-

veštva, proti fašizmu. Za kaj takega je bila potrebna predanost na življenje in smrt, zaupanje v sile svojega ljudstva in v pravičnost bojevanja, potrebna je bila vera vase in v vse sile, ki so bile proti fašizmu.

Seveda so partizani računali tudi na moč Rdeče armade, vendar je bilo to tedaj le moralnega pomena, kajti odločitev o oboroženem uporu je bila izraz lastnih sil in nagnjenj.

Zato je bilo smešno in več ko zlobno vsako natolcevanje, da so bili partizani »moskovski plačanci«, »plačanci Kominterne« in podobno. Zlasti še, ker so take izmišljotine razširjali krogi, ki so bili res plačani: ali od domače gospode, ali celo od okupatorskih vrhov.

Že v drugem členu pravilo poudarja, da »v partizanske oddelke vstopi lahko vsak, ne glede na politično in versko prepričanje ali nacionalno pripadnost, vsak, ki sprejme te cilje.« Toda, pri tem mora biti »v moralnem pogledu neomadeževan«, se pravi, biti mora pošten v vsakem smislu. Z vstopom v partizane je vsakdo svoje sile in življenje moral »posvetiti osvobodilni stvari slovenskega naroda in delovnega ljudstva.«

Tako so pravila povsem jasno odredila, da je bil osnovni kriterij za sprejem in vstop med partizane odnos do okupatorja in osvobodilnega boja. Iz zahtev, o katerih govori prvi člen, je razvidno, da so taki borci mogli postati le domoljubi, z visoko stopnjo vsakršne morale in da pri tem verski ali drugačni nagibi niso bili prav nobena ovira. Vse drugo so si izmislili sovražniki ljudstva in svobode.

Tretji člen je poudaril, da »opravljanje partizanskih dolžnosti traja vse do popolne zmage« in da »samo bolezen ali smrt lahko osvobodi partizana njegove revolucionarne partizanske dolžnosti« in da mora vsak partizan po vstopu v partizanski oddelke o vsem tem položiti prisego. Da bi čim uspešneje zmagoval partizanske napore, naj bi vsakdo prinesel s seboj čimveč potrebne opreme, vse od hrane do orožja. Tudi ta člen potemtakem potrjuje resnico, da so se partizani oskrbovali predvsem sami.

Partizanske enote so zaradi posebnosti boja in razmer morale prenašati velike napore, kajti čakale so jih »odgovorne in težke naloge.« Zaradi tega se je moral vsak partizan med samim bojem »vsakodnevno pripravljati in izpopolnjevati strokovno, politično, telesno in duševno, da bi postal dober borec, ki bo prenesel najtežje telesne in duševne napore.« Za dosego vsega tega je bila potrebna živa in medsebojna tovariška pomoč. O tovarištvu je bilo sploh vseskozi veliko govora. Tovarištvo je bilo kot nekakšna rdeča nit, podlaga vsem dejanjem in obnašanju partizanov.

Peti člen, ki je najdaljši in je razdeljen še na dvanajst podtočk, govori predvsem o disciplini, ki pa pri vsej strogosti mora temeljiti na prostovoljnosti. Da je posameznik kaj takega zmož, je »partizan moral imeti čvrst značaj, proti poveljniku in tovarišem iskren, globoko vdan osvobodilni stvari slovenskega naroda in delovnega ljudstva, potrpežljiv ter poln samobvladanja v vsakdanjih naporih, biti mora hraber, iniciativen, hladnokrvn, odločen v borbi s sovražnikom, skromen, nesebičen in tovariški v razmerju do svojih soborbovcv.«

Tak partizan je svojo dolžnost »moral izvrševati zavestno in požrtvovalno... v pravičnosti...«

lucionarno delo, ki mora postati najslavnejša stvar v zgodovini slovenskega naroda. Posebno natančen pa mora biti pri vršenju stražarskih dolžnosti ponoči in na bojišču.«

Tudi te jasne besede govore o velikem poslanstvu partizanstva, ki je bilo že tedaj postavljeno na tako vidno zgodovinsko mesto, izrecna navodila o stražarstvu pa pričajo o skrbi za življenje ostalih soborcev, ki so bila med počitkom zaupana posameznim stražarjem. Če se spomnimo na dejstvo, da velik del partizanov poprej še ni služil vojske, še bolj lahko ocenimo vrednost teh prvih napotkov.

Med določili o dolžnostih in pravicah partizanov ima vidno mesto tudi načelo, da »partizan ne sprejme nobenih osebnih materialnih nagrad.« Gonilna sila, ki naj ga žene v izvrševanje težkih dolžnosti, je »notranja zavest in prepričanje, da se bori za svoj narod in delovno ljudstvo«, najvišja nagrada pa sta mu »ljubezen in podpora ljudskih množic.«

Zelo jasno so zapisani tudi napotki glede tovarištva in požrtvovalnosti v boju. O tem pravila pravijo, da »partizan ne sme zapustiti svojega tovariša ali poveljnika, če je ta v težkem položaju, če je napaden ali ranjen... do skrajnosti mora varovati svoje življenje in življenje svojih tovarišev ter poveljnika.«

Tudi glede partizanske časti so pravila spregovorila zelo jasno: »partizan... se ne sme pregrešiti in omadeževati z dejanji nasilja nad delovnim ljudstvom, ne glede na politično in nacionalno pripadnost. Partizan ne sme svojevoljno posegati v imovino delovnega ljudstva in če je potrebno, mora tudi s smrtno kaznijo kaznovati vse poizkuse razbojniških napadov ali tatvine s strani neodgovornih elementov... Partizan mora biti najnesebičnejši zaščitnik delovnega človeka.«

Znano je, da so ob tako jasnih kriterijih izpadali iz vrst partizanskih borcev in se postopoma razgaljali vsi taki, ki so jih premagala ali premagovala kriminalna, nemoralna nagnjenja, zvezana z nedisciplino. Kdor je krivično segel po tuji lastnini, kdor je oblatil partizansko čast, ni mogel računati na milost partizanskih sodišč. Zaradi podobnih kriterijev velika večina ljudi, predvsem starih partizanskih borcev in neobremenjena mladina, v današnjih dneh komaj krote želje in nujnost po odpravi in kaznovanju vsega tistega in tistih, ki so v novejšem času izdali ta načela in s tem pljunili na vse žrtve v boju za socializem in mir. Med vojno je vsak partizan odgovarjal že za kosček prikrito pridobljenega kruha, danes pa si številni ljudje pred očmi vse družbe dostikrat nemoteno prisvajajo nezasluzeno pridobljena bogastva.

Zelo visoko je bila postavljena tudi zahteva po tovariškem obnašanju do ranjenih ali ujetih sovražnikov. Pravila zahtevajo, da »partizan mora s takim sovražnikom ravnati dostojno ter ga prepričati o pravičnosti partizanskega boja.« Zato ni bilo malo primerov, ko so partizani s tako primanjkujočimi obvezami rešili marsikatero življenje ranjenih ali zajetih sovražnikovih vojakov.

V nadaljevanju pravil o dolžnosti in pravicah partizanov je zelo jasno nakazano, kako naj se ravna partizan enote, ki je bila razbita. V takih primerih je bila prva

dolžnost partizana, da se javi prvi sosednji enoti in da prvemu partizanskemu poveljniku javi, zakaj se je njegova edinica razkropila.

Prav to napotilo v veliki meri odgovarja tudi na vprašanje, zakaj partizani nikoli niso mogli biti uničeni do kraja. Ob upoštevanju sovražnikove silne premoči je bilo to posebno značilno v začetnem obdobju osvobodilnega boja, ko so bile partizanske čete pogosto razbite, a so iz ostankov spet nastale nove.

Pravila so predvidela tudi, da »partizan mora varovati tajnost povelj, navodil in načrtov svoje edinice, zlasti če pade v sovražnikove roke...« čeravno so se številni partizanski borci že zaradi prejšnje predanosti in vzgoje junaško zadržali pred sovražnikom, je marsikomu prav to pravilo dajalo moč, da je prenesel nepopisne muke, ki so mu jih zadajali sovražnikovi zasliševalci. Znano je, da je večina zajetih partizanov zdržala vsakršna nasilja in tako zavarovala svoje soborce, a znano je tudi, kakšni udarci so sledili v primerih, če je klonil zlasti tak partizan, ki je bil seznanjen s širšim omrežjem partizanskih sodelavcev na terenu, ali pa, ki je opisal lego partizanskega taborišča.

V tem poglavju je zapisano tudi pravilo, da »partizan ne sme žaliti verskega čuta svojega tovariša-vernika«, ki je, tako kakor vsi ostali, pripravljen svoje sile in tudi življenje žrtvovati osvoboditvi svojega ljudstva.

V nadaljevanju so ta pravila govorila tudi o zastavi, pozdravu in poveljevanju.

Glede poveljevanja je rečeno, da le to »mora sloneti na brezpogojni podrejenosti mlajših napram starejšim po službeni dolžnosti«. Ta člen dalje pravi: »Poveljniki... morajo poleg vseh ostalih dobrih lastnosti partizana biti hrabri, odločni, gibčni in sposobni v borbi in brezmerno vdani stvari, za katero se bore. Biti morajo vzor... in da vsak partizan, ki se izkaže v boju, lahko doseže vsa poveljniška mesta.»

Kaj bi bilo lepšega, če bi se tudi danes, skladno z razmerami, dosledno ravnali po teh pravilih in kriterijih, zlasti še po tistih, ki govorijo o vzorih?

Ta pravila so predvidela tudi nagrado, in sicer nagrado moralnega značaja. V desetem členu piše:

»Za posebno hrabrost in junaštvo vrhovno poveljstvo na predlog poveljnika... odlikuje posameznika z nazivom junak osvobodilne vojne.«

Zelo zanimiv in organizacijsko natančen ter hkrati daljnoviden je enajsti člen. Govori o razdelitvi partizanske vojske. V nadaljevanju pravi: »Partizanska armada je razdeljena na: a) vode, b) čete, c) bataljone in d) brigade. Seveda govori tudi o tem, da so ta pravila že tedaj, v prvih dneh oboroženega boja, ko partizanstvo ni še niti shodilo, govorila o brigadah. Tega o brigadah v tako zgodnjem času vstaje ne zasledimo nikjer drugod. Nič zato, če tu niso bili predvideni odredi, oblika vojaške partizanske organizacije, ki je našo vojsko spremljala vsa leta bojevanja, važno je dejstvo, da se vse to ni razvijalo spontano, samo od sebe ali pod tujim vplivom ali celo pod tujim poveljstvom, kot to lahko trdimo za belogardiste, četnike, domobrance ali ustaše. Iz teh jasnih pravil, ki partizanom niso pomagala le v začetku, temveč vsa leta bojevanja, se zrcali vsa jasnost in odgovornost vodstva tega velikega boja. Pravila tudi niso pozabila predvideti, da je poleg poveljnika z enakimi pravicami na čelu vsake enote tudi politični komisar. Če je poveljnik moral skrbeti predvsem za vojaško vzgojo in izvajanje vojaških akcij, je politični komisar imel na skrbi politično vzgojo partizanov, dviganje in vzdrževanje borbene duha, skrbel je za lik takega partizana, ki je izvrševal vse tako, kakor so

predvidevale točke partizanskih pravil. Podpora pri izvrševanju vsega vojaškega — to je bil osnovni cilj in naloga vsakega politkomisarja. Prav zaradi tega je sovražnik še posebno hotel dobiti v roke politkomisarje, zavedajoč se njihove notranje vloge.

Štirinajsti člen je določal, da so poveljnike vodov volili partizani sami in da je bilo za posamezno izvolitev potrebno dobiti večino glasov. Razumljivo je, da so pri tem prišli v izbor najboljši partizani in da je bila upoštevana demokratičnost najvišje in najneposrednejše oblike. Višje poveljnike je postavljalo nadrejeno vodstvo.

Že v tem času so bila predvidena tudi partizanska sodišča, ki so jih sestavljali: predsednik, štirje porotniki in tožilec. Ta sodišča pa niso bila zamišljena kot stalna telesa, temveč so jih po potrebi sestavljali od primera do primera. Predsednika je imenoval komandant bataljona, porotnike pa so volili partizani tiste enote, kateri je pripadal obtoženec, medtem ko je tožilca postavljalo vrhovno poveljstvo.

Med drugim ta točka za primer izdajstva pravi: »... če se sodišče ne more sestati, sme smrtno obsodbo pod predsedstvom političnega komisarja izreči kolektiv.«

Kazni, ki jih je predvidel ta zakon, so bile: opomin, ukor, izvrševanje težavnih in neprijetnih del ter ustrelitev.

Vse to priča o strogosti, zahtevnosti, toda tudi o pravičnosti in demokratizmu. Spričo dejstva, da so bili v prvih letih boja med partizanskimi borci v bistvu zgolj prostovoljci, ta sodišča niso imela veliko dela. Če pa se je pokazala potreba, so nastopila in sodila takoj ter ustrezno razmeram.

Proti koncu posebej spregovorimo še o partizanski prisegi. Čeravno je pravila navajajo pod šesto točko, je omenjena zdaj zato, ker je njen tekst zelo zgovoren in ne nekakšen povzetek partizanskih pravil. Zaradi zgodovinske pomembnosti jo ob 40-letnici njenega nastanka ponovimo tako, kakršna je bila tedaj. Glasi se:

»Jaz, partizan osvobodilne ljudske armade slovenskega naroda, ki se ob boku slavne delavsko-kmečke Rdeče armade Sovjetske zveze ter vseh ostalih za svobodo se borečih narodov borim za osvoboditev in združitev slovenskega naroda, za bratstvo in mir med narodi in med ljudmi, za srečnejšo bodočnost delovnega ljudstva,

prisegam

pred svojim narodom in svojimi sobojevniki: da bom oddal vse svoje sile in vse svoje sposobnosti osvobodilni stvari slovenskega

naroda, delovnega ljudstva ter vsega naprednega in svobodoljubnega človeštva v sveti vojni proti fašističnim tlačiteljem in barbarom;

da ne bom zapustil partizanskih vrst, v katere sem vstopil prostovoljno in zaveštno, in ne odložil orožja do popolne zmage nad fašističnimi okupatorji, do popolnega uresničenja velikega osvobodilnega cilja slovenskega naroda.

Prisegam, da bom v tem boju za te velike osvobodilne cilje s svojo krvjo branil čast in nedotakljivost naše partizanske zastave in da bom, če bo potrebno, žrtvoval tudi svoje življenje.

Za svobodo v boj!«

Ta prisega je kljub spremembam in naglemu razvoju poznejšega partizanstva doživela le majhne spremembe, kar dokazuje njeno pronicljivost, njeno vrednost, natančnost in humano-mobilizatorsko vlogo.

Prve čete, ki so ponavljale besedilo te svečano-zgodovinske prisige, so bile: Molniška, Tržiška, Cankarjeva, Jelovška, Rašiška, Celjska, Radomeljska, Kranjska in še vrsta drugih, do konca julija 1941 kar štirinajst. Prva znana voditeljja, ki sta zaprisegla partizanske enote, sta bila Stane Žagar na Gorenjskem in Tone Dolinšek, ki je zaprisegal Molniško četo na Pugledu.

Poudarek naj velja dejstvu, da partizanski zakon, vsa ta pravila in prisega za partizane niso bila samo zunanji izrez nekega delovanja, temveč živo napotilo, vključeno z dejanji pri nastajanju in boju njihovih enot. To dokazuje, da to niso bila samo suho zapisana določila, temveč so omogočala pojavljanje in rast prvih partizanskih čet, ki so začele delovati na povsem neizhojenem področju, ki so se učile v času samega nastajanja, brez izkušenj in v spopadih s strahovito nadmočnim sovražnikom.

Ta pravila pa, legenda iz današnje odmaknjenosti, niso bila samo to. Bila so tudi širokopotezne prerokbe, globoka analiza stanja v najbolj zapletenem obdobju naše zgodovine, izražala so prilagodljivost razmeram v duhu predanosti slovenskemu ljudstvu in naprednemu človeštvu sploh. Zato je bilo izpolnjevanje točk teh pravil prav tisto, kar je sredi okupirane Evrope, v skladu z delovanjem ostalih uporniških vodstev po Jugoslaviji, zadajalo udarce fašističnemu stroju prav tam in tedaj, kjer in ko je bil najbolj občutljiv.

Pouk, ki je veljaven tudi danes in v prihodnje — če bo potrebno!

ČRTOMIR ŠINKOVEC

Mravlja arhitekt

Mravlja ne gozdni poti sreča arhitekta:
»Pridi, slaven kot si, v naš hram!«
(Mravlja vsaka je nekaj arhitekta,
v hram položila je vsaka vsaj majhen
tram.)
»Z veseljem sprejemem povabilo,« zviška
reče arhitekt. »rad bi videl, kakšna je vaša
hiška.«

Mravlja ga po stezi mravljičji v hram
odpelje.
spotoma mu reče: »Pri nas ni nobene
nedelje!«
in mu razkaže hram od hramov do
podstrešja,
od temeljnih kamnov do zapletenega
ostrešja,
delovno sobo, spalnice, vrata, oboke in
strope,
vse rešene stavbarske skrivnosti... .

Slaven arhitekt se tudi, skromen in
majhen
mravlji pravi: »Hvala za vse in še to
povem.
da tu je rešen slednji stavbarski problem!«

SKRIVNOSTNO IZGINOTJE BOHINJSKEGA REVOLUCIONARJA JANEZA MALEJA

O Janezu Maleju, enemu izmed najstarejših bohinjkih komunistov in najtesnejšem sodelavcu Joža Ažmana, kljub njegovim izjemnim zaslugam za razvoj delavskega gibanja v Bohinju, vemo zelo malo. Nekaj več podatkov o njem je prišlo na dan šele 1979. leta, ko so organizatorji zgodovinskega zasedanja CK ZKJ pod vodstvom tovariša Tita 1. maja ob 40-letnici konstituante CK KPJ v novozgrajenem domu Joža Ažmana v Bohinjski Bistrici začeli zbirati dokumentarno gradivo tudi o bohinjkih predvojnih revolucionarjih. Vse dotlej so o težki življenjski in revolucionarni poti Janeza Maleja iz Savice pri Bohinjski Bistrici vedeli le njegovi najbližji sorodniki in edina preživela prijateljica in sodelavca brata Jakob in Franc Zalokar iz Polj. Verjetno pa je največ dokazanih in točnih dejstev o njem v spominskih zapisih njegovega bližnjega partijskega sodelavca Alojza Tišova, ki živi kot upokojenec na Javorniku pri Jesenicah. Oba izhajata iz prve generacije komunistov po ustanovitvi KPJ in sta sodobnika Joža Ažmana, Janeza Zupana in Janeza Rožiča iz Nomenja ter Franca Vojvode, Franca Rozmiana, Jerneja Iskre, Janeza Iskre, Jožeta Repinca in še nekaterih iz drugih naselij, ki so tvorili prvo celico KPJ in pozneje NRPJ (Nezavisne radniške partije Jugoslavije).

Povod za pričujoči poizkus opisa življenja in dela Janeza Maleja, ki pa bo terjal verjetno še kakšno dopolnitev, je bila pobuda za postavitve spominske plošče na njegovi domači hiši na Laškem rovtu ob 40-letnici OF in vstaje slovenskega naroda, ki so jo sprožili člani osnovne organizacije zveze komunistov in ZB NOV Polje. Hvalevredno in pomembno akcijo za postavitve plošče je kot skromen dolg zaslužnemu revolucionarju podprl tudi komite občinske konference ZKS Radovljica, ki je prevzel to nalogo.

Spominsko ploščo so svečano odkrili 24. maja 1981.

Podrobno opisati osebnost in delo tega že skoraj pozabljenega prvoborca naše revolucije od njegovega rojstva do skrivnostnega izginotja na poti v Sovjetsko zvezo 1932. leta je toliko težje, ker je zlasti zadnji del njegove, morda najtežje revolucionarne poti, pretrgan v do danes nepojasnjenih okoliščinah. Več domnev svojcev in najbližjih sodelavcev daje slutiti, da je bil Janez Malej žrtev izdaje zaradi svoje politične pripadnosti in brezkompromisnega boja za pravice delavskega razreda.

Njegova želja, da bi prispel v Sovjetsko zvezo, prvo socialistično deželo delavcev in kmetov, po kateri je tako hrepenel, se najbrž nikoli ni uresničila.

Janez je bil rojen 29. marca 1898. leta v naselju Savica v bajtarski družini. Skromno posestvo, na katerem so starši preživljali tri sinove in hčer, je njegov oče 1912. leta prodal in kupil drugo na Laškem rovtu, kjer je odslej živela družina, ki pa se je še pred pričetkom prve svetovne vojne zaradi odhoda starejših bratov kmalu razkropila.

V Bohinjski Bistrici je končal štirikredno osnovno šolo, vmes pa je kot vsi bajtarski otroci služil za pastirja premožnejšim kmetom. Ker ni bilo drugega dela

tudi po opravljeni šoli, je ostal pastir še naprej. Toliko, da si je lahko prislužil hrano in kdaj pa kdaj kakšno ponošeno obleko. Ko je odrasel, je postal hlapec, kar je bilo za vse revne mladeniče edina možna zaposlitev. Še predno je izpolnil 18 let, so ga 1916. leta vpoklicali v avstroogrsko vojsko. Najprej so ga poslali v Galicijo za boj proti Rusom, odtod pa so ga pozneje premestili na Soško fronto, kjer se je bojeval in bil ranjen tudi njegov starejši brat Franc.

Še kot mladoletnik se je v težkih okoliščinah hlapčevstva pri tujih gospodarjih navzel odporne duha proti krivicam, ki jih je izkusil. Še več političnega obzorja pa si je pridobil v frontnih jarkih vzhodnega in italijanskega bojišča, kjer se je družil z nezadovoljnimi vojaki, izkušenejšimi poznavalci takratnih razmer, med katerimi so bili skoraj gotovo tudi možje razčiščenih razrednih nazorov in slovenski domoljubi. To potrjuje dejstvo, da se je brez pomisleka ob propadu avstroogrske države pridružil prostovoljskim četam borcem za severno mejo. Trdno je upal, kot mnogi drugi vojaki, da bo nova jugoslovanska država postala pravična domovina do tedaj zaslužjenih narodov, zato se je z vsem srcem in s puško v roki boril za njene meje na Koroškem. Razočaran nad novo državno tvorbo, ki je še bolj zatirala delavca in kmeta, se je takoj po vrnitvi v Bohinj 1920. leta oglasil pri Jožetu Ažmanu, ki je snoval prve organizirane skupine bohinjkih komunistov. Večina jih je prišla z ruske fronte zasvojenih z idejami velikega oktobra in Leninovimi revolucionarnimi nauki. Bili so to delavci in kmečki

dinarji, ki so se prebijali skozi prva povojna leta s priložnostnimi deli v gozdovih.

Jože Ažman je že 1920. leta s temi prvimi bohinjskimi komunisti organiziral partijske celice v Nomenju, Bistrici in v Polju. Janez z bratom Francem Malejem, Peter Rozman, Jože Repinc, Janez in Jernej Iskra so tvorili celico v vasi Polje, Kamne in Savica, pozneje pa so se jim pridružili še Tišov, Preželj in še nekateri. To je vedela tudi žandarmerija v Bistrici, ki jih je tako kot člane bistriške in nomenjske celice kmalu vpisala v svoje sezname. Celice seveda niso bile same sebi namen. Komunisti so bili disciplinirani, vztrajni in načrtni v izvajanju svojih agitatorskih nalog, ki so jih preko Jožeta Ažmana dobivali na sestankih. Te so imeli največkrat v Malejevi hiši, kdaj pa kdaj so se sešli pri Janezu Iskri v Bistrici, posamično pa so prihajali tudi v Nomenj k Ažmanu.

Kljub vse večjemu nadzoru žandarjev in večkratnim preiskavam je Janez z dneva v dan pridobil vse več somišljenikov, iz vrst mlajših fantov in mož, pretežno nezaposlenih dninarjev in gozdnih delavcev. Med prvimi sta se mu pridružila brata Jakob in Franc Zalokar, ki sta bila zadolžena za stražo pred hišo, ko so imeli člani celice sestanke, prenašala sta marksistično literaturo, propagandno gradivo in obvestila. Janez Malej ju je sprti uvajal v organizirano delo, idejnopolično usposabljanje in zadolževal za posamezne naloge. Bleščeč primer uspešnosti bohinjkih komunistov, v katerem je imel zasluge tudi Janez, so bile prve državne volitve 1921. leta. Iz izvirnih povojnih zapiskov njegovega brata Franca je razvidno, s kakšnim revolucionarnim žarom so pristopili k tej nalogi. Med drugim je Franc še s posebnim ponosom napisal, da so dobili komunisti kar 50 svojih poslancev ... in dalje, da je oblast takoj nato razpustila komunistično stranko.

Zaradi zakona o zaščiti države je sicer za nekaj časa zaradi številnih aretacij delo celic zastalo, a komunisti niso nikoli povsem prenehali delati. Namesto KPJ je ilegalna delavska stranka dobila ime NRPJ. Janezov nečak Franc Malej hrani še edini izvirni izvod članske karte svojega strica pod števil 2108 z dne 1. junija 1923. Faksimil tega dokumenta hranijo tudi v muzeju Tomaža Godca v Bohinjski Bistrici.

Brata Jakob in Franc Zalokar iz Polj, kjer danes živita kot upokojenca, se še dobro spominjata tistih težkih časov, ko sta bila priče stalnemu preganjanju obeh bratov Malej, zlasti mlajšega Janeza, ki je bil zaradi svoje vztrajnosti in gorečnosti za ideje komunizma še bolj izpostavljen pritiskom. Za njega ni bilo dela ne pri kmetih, ne v podjetjih. Povsod so ga odklanjali kot sovražnika države in cerkve.

Jakob Zalokar se še danes spomni dogodka iz 1931. leta, ko je z bratom in skupino delavcev, med njimi je bil tudi Janez Malej, gozdaril v državnem gozdu v Bareči dolini nad Poljami. Nekega jutra je gozdarski delovodja Hribernik iz Bohinjske Bistrice zagledal v skupini tudi Janeza.

Janez Malej pred odhodom v Sovjetsko zvezo

Poklical je k sebi Jakoba in ga vprašal, koga je pripeljal s sabo? Ta mu je povedal, da je prišel na delo Janez Malej iz Polj. Delovodja je vzrožil, kot bi bil obseden in začel kričati, da takšen antikrist, kot je Malej, ne sme narediti niti koraka v državni gozd. Brž naj se pobere, odkoder je prišel, sicer bo poklical žandarja, ki je bil takrat v gozdu. Žandarji ga že poznajo kot glavnega organizatorja komunizma, zato ga niso zastonj zapirali, je kričal Hribernik in Janez je moral nemudoma zapustiti delovišče.

Kjerkoli je Janez vprašal za delo, ni bilo dosti drugače. Ostal je brez sredstev za preživljanje, toda odnehal ni. Podobno se je godilo tudi bratu Francu, ki v svojih zapiskih navaja, da so žandarji pri obeh naredili v desetih letih kar 73 hišnih preiskav. Franc je bil sprejet v KPJ januarja 1926. leta, mlajša brata Zalokar v SKOJ 1928., v KPJ pa 1938. leta.

Na sestanke v Polje so pogosto prihajali z Ažmanom ali sami tudi drugi vdejniji slovenski revolucionarji in člani vodstva KPJ. Med drugim sta se večkrat zglasila tudi Franc Leskošek in Mile Klopčič, se spominjata brata Zalokar. Vsi sestanki so bili seveda pripravljani v največji tajnosti, ker so bili komunisti izven zakona in vseskozi zasledovani. Iz Francetovih zapisov je razvidno, da so žandarji lovili tudi cele skupine članov KP. Največja hajka je bila uprizorjena julija 1926. leta, ko so aretirali oba Malejeva brata skupaj s še 20 drugimi bohinskimi komunisti. Na žandarmerijski postaji v Bistrici jih je zasliševal in pretepal z žilavko sam žandarmerijski kapetan Todorovič iz Kranja. Kljub temu nihče ni črnil niti besede o organizaciji Komunistične partije v Bohinju, za katero je hotel zvedeti. Franca je istega leta 6. avgusta zvečer na cesti iz Bohinjske Bistrice proti domu med zasledovanjem ustrelil žandar v vrat. To je bil povod za plaz govoric, ki so se začele širiti po vseh bohinskih naseljih, da so žandarji ubili enega komunista.

Nevzdržne življenjske razmere, aretacije, preiskave in nenehna tveganja so Janeza Maleja primorale, da je začel iskati možnost za emigriranje v Sovjetsko zvezo. Tja ga je, kot vsakega komunista v tistih težkih časih, vlekla tudi želja z vsem srcem vdanega revolucionarja. Povezal se je z železničarjem, po domače Špančevim na Bohinjski Beli, ki se je tja priženil iz Ljubljane. Ta je imel stike z osrednjim slovenskim partijskim vodstvom v Ljubljani, kamor je posredoval Janezovo željo za odhod v Sovjetsko zvezo. Po dobrem letu mu je uspelo. V Bohinj je prispel neki Ignac-Nace iz Cerkljanskega, onstran italijanske meje, ki naj bi bil njegov sopotnik v Rusijo.

Na vsakoletni bohinjski cerkveni praznik maja 1932. leta sta proti večeru skrivaj zapustila Bohinj in se podala na dolgo nevarno pot. Preko Avstrije, Čehoslovaške in Nemčije sta nameravala najprej v Estonijo, potem v Litvo, od tam pa v Sovjetsko zvezo.

Pred odhodom se je Janez sešel na poslovnem sestanku s svojimi tovariši komunisti in somišljeniki, med njimi tudi z bratom Zalokar. Svojemu starejšemu bratu Francu Maleju in družini je ob slovesu, ki kljub vsemu ni bil lahek, obljubil, da bo takoj pisal, ko prispe v Estonijo in da se bo redno oglašal tudi iz Rusije.

Obljubo je izpolnil takoj po prihodu v Estonijo. Pisal je bratu, da bo delal tri mesece v nekem podjetju. Toliko, da bo zaslužil potreben denar za nadaljnjo pot v Litvo. Iz Estonije so domači v Bohinju dobili le še eno pismo, potem pa o Janezu ni bilo nobenega glasu več. Sorodniki in prijatelji so še danes prepričani, da je moralo priti še kakšno pismo, vendar so ga oblasti na pošti v Bohinjski Bistrici bržčas zasegle.

Po letu dni je po natanko isti poti in zvezah odšel v emigracijo tudi Jože Repinc. Ta je bil kurir CK KPJ in je srečno prispel v Moskvo. Pozneje se je kot oficir udeležil španske državljanske vojne in se šele po osvoboditvi 1945. leta vrnil v domovino. Tudi njemu ni uspelo ničesar zvedeti o Janezu Maleju.

Domači in drugi Janezovi prijatelji so zaskrbljeni za njegovo usodo poskušali na vsak način preko partijskih zvez ugotoviti, kaj je z njim. Toda vse zaman.

Po dobrem letu se je Nace na presenečenje vseh iznenada vrnil sam v Bohinj. Nekaj dni se je potikal okoli in se izogibal starih znancev, kot da se ga Janezovo izginotje ne tiče. Malejevi domači so skušali

na vsak način priti z njim v stik, kar se jim je le enkrat posrečilo. Bil je zmeden in nerazumljivo osoren. Za razgovor očitno ni bil pripravljen. Vprašanjem o Janezovi usodi se je izmikal z izgovorom, da ne ve nič podrobnega, ker sta se že v Estoniji razšla. Nekaterim je tvezil, da so Janeza pri prehodu litvansko-sovjetske meje ubili fašisti. Kateri fašisti, kje in kdaj, ni znal povedati.

Svojci in Janezovi tovariši so takoj zaslutili, da Nace prikriva pravo resnico. Tudi njegova vrnitev in nenavadno obnašanje sta vzbujala dvom o njegovih namelih. Domačini so začeli sklepati vsemogoče. Le malokdo je verjel Nacetu. Med drugimi, ki niso bili naklonjeni komuni-

Potem sem šel v bolnico in sem bil v bolnici do konca marca l. 1918. 1. maja l. 1918. sem prišel domov na 14 dni kar se nisem več vrnil nazaj. Vedel sem da se bo vojna končala z našo. Videl sem govoriti z ljudskimi ujetniki kar so mi pripovedovali kako je v Rusiji in kako so organizirali da je prišlo do revolucije, in zaradi je bila revolucija v Rusiji. In vse kaj je grozljivo, ker je gospod in kako je zutiven delavci. Torej potem se sem pravej videl in tudi skušal in sem prišel tudi do spoznavanja do inih, ki so imeli komunizem. Torej delavci. In tudi to ker novim v tisti jugoslovanski smeraj štiti in evropski čl. avsto, in sem videl da to razprava ni samo pa to so oblikuje čia komunizem. Takoj sem začel tudi jaz organizirati na komunizem in tudi moj mlajši brat. In tudi moj brat je šel od domov na keratona. Za prvih dveh dveh volitvah smo dobili čez 50. volitev. Torej pa so razpustili kom. stranke in organizacije. Potem smo mi videli organizirati in videli bol. dejno in bol pri somestvini ljudih. Kljub temu smo imeli z mlajšim bratom 70. volitev ali nikdar niso imeli nobenega uspeha in mi niso bila razčena obročena. Potem je bil videti organiziran in organiz. Torej da je moral maja l. 1932. In v tisti zvezi bje se se. se da organizirati. Tudi jaz sem bil pri tisti organiz. ker pa niso imeli pravih oblikovov same organizirali. Potem maja l. 1932. l.

Faksimile zapise Janezovega starejšega brata Franca Maleja

stom, so se širile govornice, da je bil Janez žrtev ruških boljševikov.

Ko je lepega dne Nace brez vsakega slovesa izginil preko meje v Italijo, so bili vsi komunisti v Bohinju prepričani, da so imeli prav tisti, ki mu niso verjeli. Slutnje, da ima Nace nekaj na vesti, so se kmalu sprevrgle v prepričanje, kajti Naceta so že po nekaj tednih znanci na Primorskem videli v fašistični uniformi. Ali je bil Nace morilec iz koristoljubja, ker se mu je zahotelo Janezovega na delu prisluženega denarja za pot v Rusijo? Ali pa je bil fašistični plačanec, ki je imel nalogo spraviti s poti zavednega revolucionarja? Dejstvo, da ne Jože Repinc, ne drugi, ki so pozneje emigrirali v Sovjetsko zvezo, niso mogli zvedeti prav ničesar o usodi in skrivnostnem izginotju Janeza, še najprej meče krivdo na izdajalskega Naceta. Le on je bil vseskozi z njim in je bil zaradi svoje izdajalske narave edini sposoben opraviti tako gnusen zločin, so sklepali v Bohinju. O tem so še danes prepričani, povesta oba brata Zalokar in tudi Janezov nečak Franc Malej. Po njihovem mnenju je bil Nace agent jugoslovanskega režima, pozneje pa tudi fašistični plačanec, ki se je vrnil med komuniste.

Prava resnica o skrivnostnem izginotju revolucionarja Janeza Maleja tako ostane še naprej nepojasnjena.

ČRTOMIR ŠINKOVEC

Metež

Metež. Pleše sneg,
vrše gozdovi
čez razbičan breg.
Med mrtvimi domovi
obup ihiti.
Mraz gre v kosti.

Kolona. Sneg.
— Kaj? — Ah, nič.
— Naprej, hudič,
v breg!

Zalajal zlovešče
tam čez je mitraljez.
— Ne bodo nas
dobili v klešče,
ne bodo nas zmandrali,
kleti vandali!

V daljavi skale —
starikov obraz.
Mar peščica hiš
s kruhom čaka nas?

Metež tuli.
V njem šibi se križ ...
— Ste čuli?
Stalingrad je vstal ...
Kot da je metež obstal,
vzradoste se oči ...
Sredi meteža
križ molči.

SONJA KORANTER

Gromovnik

1
Biti človek pri tej mizi veliki,
z belim prtom odeti.

2
To bil gromovnikov je ples;
in gosli, drobne, glasne
igrate so kot bes.

3
V pustinji sam
kot bel vihar —
z zrni peska in prahu
odhajaš sam
na konju belem, odet v zlato,
v vrtinec peska,
v peščeno meglo.

4
Videla sem te z zaprtimi očmi
pred vrati brez kljuka
in okni brez stekla
—
le senco bežno.

5
Videla sem te z zaprtimi očmi
v hiši brez oken in vrat,
le senco bežno,
tvoje oči so žarele,
prosile
za kljuko, stekla,
da hiša bi spet odprla okna, vrata
za veter, resničnost neizbežno.
Odpri okna, vrata nastezaj,
da odšla bom sama,
jaz, ubog berač —
kot svetel dim
v zemljo rjavo
mir iskat.

7
Pusti sanje naj gredo
odete v žametne noči
želje svilene
kot siva megla nad vodo
pridejo spet,
ko duša zaboli.

8
Se spomniš, prijatelj
sonca in vej,
mojih besed.
Si nisva bila ne sonce, ne veje,
le prazno drevo —
se spomniš, prijatelj?

9
V polju rdeči mak,
v duši prah,
zeleno poletje,
po belem dihu zime
spet pomlad, za njo
valujoče polje — rdeči mak.

10
V polju rdeči mak,
v duši prazen strah
pomlad rumena, osat
zeleno poletje
po belem dihu zime,
na ognih beli mak.

11
Duša za te,
srce pa za me.
Naj gre to v pozabo.
Zgubljeni so ključi.
Le sence beže.

12
Ko sem te zagledala prvič,
Hefajst je vse ognje prižgal
in Artemida izstrelila puščice vse,
Zeus svoj grom dodal,
da Afrodita je vzdrgetala,
zaprla oči, me v mrzli Had poslala
med pirije, pirije,
dragi moj Gromovnik!

SHADJETAJE OBMUJ, SEMAJA, VJERUHETE

Nezavisna Radnička Partija - Jugoslavija

Mesna organizacija - Masna Organizacija
Krajevna organizacija

Друг — Друг — Сдруж

Stafij Jovanov

Ima je naprune od - Član je partije od
Član je stranke od

192

Za mesnu organizaciju - Za mesnu or-
ganizaciju - Za krajevnu organizaciju

Заручник — Председник — Секретар

Stafij Jovanov

BEG IZ PEKLA

Po svetu in pri nas je doslej izšlo že ogromno literature o drugi svetovni vojni. Pisali so jo zgodovinarji, novinarji, publicisti, generali in politiki — še najmanj pa navadni vojaki — tisti, ki so v tej vojni največ pretrpeli in žrtvovali.

Prebral sem knjigo ameriškega publicista Williama Craiga Bitka za Stalingrad, ki jo je napisal na podlagi vojnih arhivov in izjav neposrednih udeležencev te bitke — ne da bi sam v življenju kdajkoli povohal smodnik.

Nisem literat, ne zgodovinar in še manj general — toda bitko za Stalingrajsko področje sem doživel na lastni koži, kakor tudi vso kalvarijo bega iz tega pekla. Napisati nameravam del svoje lastne vojne zgodovine, doživetja enega izmed nekaj sto mladih primorskih Slovencev, prisilno mobiliziranih v italijansko armado in poslanih na rusko fronto. Tisti, ki smo preživeli ta pekel, smo bili po prihodu iz Rusije ožigosani kot nezanesljivi in poslani v kazenska taborišča na jugu Italije. Po padcu Mussolinija in prihodu zaveznikov smo končno prišli tja, kamor nas je ves čas vlekel srce — v prekomorske brigade. Priključili smo se Titovi vojski in se z njo borili do dokončne zmage.

Ventimiglia, junij 1942: V naši enoti se je že dlje časa nekaj pripravljalo. Vaje so bile zmeraj daljše, zmeraj napornejše in vsi smo vedeli, da to pomeni le eno: fronta. Samo katera? Mussolini je imel svoje čete na več frontah: v Libiji, Etiopiji, na Balkanu in v Rusiji. Potem smo le zvedeli. Naš, sicer naduti tenente nas je nekega lepega dne zbral v gručo in vsakemu prijazno ponujal cigarete. Takoj smo vedeli, da ima nekaj za bregom. In res: »Andrejmo sul fronte russo,« je nazadnje le spravil iz sebe. Torej — v Rusijo: Kljub poletni vročini nas je ob teh besedah vse zazebló.

Konec junija smo se vkrcali na vlak in se odpravili na dolgo pot proti Rusiji. To je bila dolga transportna kompozicija, ki je imela polovico potniških in polovico tovornih vagonov. Vagoni so bili na zunaj kar se da pisani, polni fašističnih gesel in Mussolinijevih ter kraljevih slik. Spominjam se slik kralja Vittoria Emanuela III., kot da bi kakšnemu mežnarju s podeželske fare nataknil čelado na glavo.

Ulice v San Remu so bile polne eksotičnega drevja in cvetja, med katerim so se sprehajali nemški oficirji, ki so prišli tja na oddih. V Genovi nas je na postaji pričakala množica ljudi — v glavnem ženske in šolska mladež. »O poverj giovanotti!« sem slišal vzdihniti neko žensko. »Ubogi fantje!« Prenekateri iz te množice si je ob pogledu na nas brisal solze z lic. Da, za večino smo bili odpisani, še preden smo šli — navkljub uradnemu optimizmu.

Začeli so se dolgi dnevi vožnje na Vzhod. Potovali smo na relaciji Genova—Milano—Verona—Brenner—Innsbruck—Nürnberg—Halle—Berlin—Varšava—Brest Litovsk. Do Brest Litovska je potekala vožnja razmeroma mirno in nevzmetljivo. Ko smo prišli na rusko ozemlje, se seveda nismo počutili več tako zelo varne,

čeprav je bilo ozemlje pod nemško okupacijo. Po gozdovih so se namreč skrivali partizani in prav nič čudnega ne bi bilo, če bi nam na tračnice nastavili eksploziv.

Vozili smo se skozi neskončne borove gozdove. Ob progi smo večkrat videli ruske žene in dekleta, kako pod nadzorstvom nemških stražarjev podirajo drevje in ga zlagajo v skladovnice. Ženske, same ženske. Tudi nemški transporti, ki smo jih srečevali med vožnjo, so bili polni ruskih žena in deklet, mobiliziranih za prisilno delo v Nemčiji.

Gomel nas je pričakal ves v ruševinah. Skoraj brez postanka smo nadaljevali pot proti jugu, proti Ukrajini. Gozda je začelo počasi zmanjkovati in kmalu smo se cijazili mimo neskončnih žitnih polj in sončničnih nasadov. To je bila torej tista dobra ukrajinska zemlja, »černozjom«: črna in mastna, a vendarle rahla. A vendar — kako žalosten je bil zdaj pogled na to žitnico Sovjetske zveze. Vsi večji kraji in mesta ob progi so bili porušeni, ostale so samo še vasi. Po njivah so rjaveli zapuščeni traktorji in plugi, žive duše ni bilo nikjer. O, pač: večkrat smo naleteli na dolge kolone nemških motoriziranih enot, ki so prodirale proti Brijansku, Kursku, Voronežu.

Potem smo se končno ustavili v srednje velikem mestu Izjum ob reki Donec. Deset dni smo potrebovali do tja — deset dni neudobne vožnje v natrpanih vagonih, ko niti spati nismo mogli drugače kot v sedečem položaju. A vendar — kakšno razkošje proti tistemu, kar nas je še čakalo v teh brezmejnih ruskih širjavah.

PEŠ PROTI VZHODU

Za nami je daljši, a lagodnejši del poti, pred nami pa je njen bolj tvegan in napornejši, čeprav krajši del: pohod na fronto. Utaborili smo se v redkem hrastovem gozdičku ob reki Donec. S sebe smo sprali popotno umazanijo in se založili s hrano in municijo: vsakdo je dobil za tri dni rezervne hrane, štirideset nabojev in dve ročni bombi. In potem smo krenili v dolgi koloni proti jugovzhodu ob zapuščeni železniški progi, ki je Nemci niso mogli uporabljati zaradi preširokih tirov. Na vseh večjih postajah pa so ležale uničene ruske lokomotive in vagoni.

Po enem tednu maršev smo prišli v Vorosilovgrad. Nato smo krenili naravnost proti vzhodu: zapuščena žitna polja, suhi stepni travniki, kmetice z belimi rutami na glavah, kdaj pa kdaj kakšen mlin na veter, ki nam je že od daleč naznanjal bližino vasi in s tem počitek, jedačo in pijačo. Vodo smo zajemali iz primitivnih ravninskih vodnjakov, kakršne še dandanes vidimo po nekaterih vojvodinskih in slavonskih vaseh. Voda je bila sicer rumenkasta od zemlje, a pitna.

Ko smo korakali skozi večja naselja, so se ljudje zbirali ob cesti in nas molče in resignirano opazovali: ženske, otroci, stari. Odraslih in za vojsko sposobnih moških skorajda ni bilo. Še zdaj se spominim besed, ki sem jih slučajno ujel na uho, ko smo korakali skozi Milerovo: »Katjuška, davaj mi eto knjiško.« Tako milo in domače so mi zvenele te besede v teh daljnih krajih.

Blizu Milerova smo ob neki reki dva dni počivali, se kopali in prali obleko in perilo. Od fronte nas je ločilo še kakih 150 km, ali približno teden dni hoje. Pestila nas je

ČRTOMIR ŠINKOVEC

CENA ZA SONCE

Možje, žene in otroci z Angeljske gore so vsako zimo hudo zavidali Vipavcem rano pomlad. Dejali so:

»Vipavci, živite kakor v nebesih. Zima se vas izogne, sneg vas ne zamete, burje pa imate le toliko, da vam odnese smeti. Pri nas pa je vse drugače. Snega je toliko, da se iz njega ne vidiš, burja zavija nam na pečeh, strehe odnaša in voda še pri ognju zmrzuje.«

Vipavci v uteho sobesednikom natočijo vipavca. Le-ti ga globoko srknejo in ko se jim duša ogreje, pridejo z besedo:

»Napravimo kupčijo. Vi nam malce sonca, mi vam malce zime. Tako bo lepo in prav za vas in za nas.«

»Pametna misel,« ga zdaici srknejo tudi Vipavci, spogledajo se in rečejo:

»Kupčija velja! Le nekaj boste primaknili k ceni sonca.«

Možje, žene in otroci z Angeljske gore se razvesele in pobarajo:

»Kaj naj primaknemo?«

»No, kakšno malenkost. Recimo: pitnega vola, dve kravi, tri konje, štiri kobile, pet telet, šest žrebcev, sedem svinj, osem kostrunov, devet ovac, deset kozlov in oslov toliko, kolikor smo našli domačih živali.«

Možje, žene in otroci z Angeljske gore v zadregi pomislijo, pa rečejo:

»Glede drugih živali ni skrbi, le kje naj najdemo toliko oslov?«

Vipavci ga vnovič srknejo, pa rečejo:

»Oslov bo pa vendar dovolj.«

Možje in žene in otroci z Angeljske gore se spogledajo, potem pa v en glas:

»Dovolj jih je že, dovolj, če pa še Vipavce prištejemo, jih bo pa še za drugačno kupčijo preveč!«

Od tu dalje se ne ve, kako je potekala kupčija.

neznosna vročina, nobene sence ni bilo nikjer, nobenega drevesa, mi pa smo hodili, hodili in spet hodili – v tuje, neznanе kraje, negotovi usodi naproti. Če bi vsaj vedeli, za kaj se gremo borit. A tega še Italijani sami niso vedeli, kaj šele mi, primorski Slovenci. Bolj, ko smo se bližali fronti, bolj smo bili malodušni – kot živina, ki jo gonijo v klavnico.

Zmeraj očitnejša znamenja so napovedovala bližino fronte: prevrnjeni vprežni vozovi, prazni zaboji od streliva, neznošen smrad po razpadajočih konjaskih truplih. Blizu Vorošilovgrada smo naleteli na veliko in pedantno urejeno nemško vojaško pokopališče: dolge vrste enakih belih križev. In srečevali smo zmeraj več ruskih beguncev, ki so bežali iz fronte v zaledje, večinoma ženske in otroci.

Potem smo nekega večera dobili ukaz: nobeneta kajenja, nobenega glasnega govorjenja. Artilerija in pomožne službe so se ustavili, naprej je šlo samo lahko orožje. Teren se je nagnil, pred seboj smo uzrli temne silhete hiš in sadnega drevja, zadaj za vsem tem pa se je razprostiralo temno, široko vodovje – reka Don.

NA IZVIDNIŠKI STRAŽI OB DONU, POLETJE 1942

Stojim, pravzaprav na pol sedim v »vedetti«, izvidniškem bunkerju. Skozi opazovalno lino z daljnogledom motrim pokrajino pod seboj. Bunker je nizek in neudoben, vse me že boli od sključenosti, pa mi še na misel ne pride, da bi se stegnil in pomolil glavo ven: kaj lahko bi ostal brez nje. Samo enkrat sem to poskusil: v tistem hipu je že počilo in zažvižgalo mimo ušes, tako da sem se z mehкими koleni sesedel na dno jame.

Pred menoj široka vodna gladina, rume-norjava kot angleški čaj in skoraj negibna. Le po počasi premikajočih se kosih lesa je mogoče videti, da se reka vendarle premika, da vendarle nekam teče. Ta lena, počasna reka pred menoj, to je torej Don. Pisatelj Solohov ni zastoj naslovil svoj največji roman »Tihi Don«. Z daljnogledom preiskujem gladino reke in njen nasprotni breg. Pred menoj je tudi most, oziroma je bil še pred nekaj tedni, zdaj ga ni več: za seboj ga je namreč porušila umikajoča se Rdeča armada. Ostali so samo oporniki. Po reki plavajo trupla pobitih vojakov, njihove prazne in raztrgane uniforme: nemške, ruske, italijanske. Više zgoraj, v Voronežu, je reka Don marsikoga pospremila na njegovo zadnje potovanje... Konsalik je enega svojih popularnih romanov imenoval »Ljubezen ob Donu«. – Tako lahko o Donu in o ljubezni ob njem piše samo človek, ki ni nikdar videl ne Dona, ne vojne in je v svojem hlastanju za komercialno uspešnostjo že zlasten izgubil občutek za mero in resničnost.

Ob reki je vas, oziroma je bila še pred nekaj tedni. Zdaj so samo še požgani, porušeni zidovi. Kdor je mogel, je zbežal, ostale je okupacijska oblast izselila v zaledje. Ostalo je samo še nekaj živine, govoda in perjadi, pa še ta je kmalu

končala v vojaških kotlih. Tudi njiv to leto niso zorali plugi, pač pa – mine. Po poljih »cvetijo« jame od eksplozij, okolica je posejana s kamenjem in debelimi krompirjevimi gomolji. Skoraj milo se mi stori, ko gledam ves ta krompir, ki ga ne bo nihče pospravil in pojedel. Krompir me spominja na moj dom, na mojo mladost. Ob krompirju sem pravzaprav »gor zrasel«, kot se reče. Krompir in koruza – to je bila osnovna hrana, vse odkar sem dobil prve zobe. Kar vrečo bi vzel in ga šel nabirat, pa kaj ko smo bili v prvi bojni črti in bi me zdaj podnevi mimogrede pihnil, če bi stopil na plano in bi moje truplo postalo ceneno gnojilo za prihodnjo krompirjevo letino – če sploh bo še katera.

Tega mnenja pa ni bil moj tovariš iz desetine, neki Milančan, pek po poklicu. Nekega mračnega, meglenega jutra je ta »milanese« z veselimi vzkliki »La patate, la patate!« (»Krompir, krompir!«) privihral mimo mene in se zgubil v megli na polju. Zaklical sem mu, naj ne hodi, pa me ni več slišal. Poln zlih slutenj sem si prižgal v časopisni papir zavito rusko »mohorko« (cigaret pač nismo imeli) in še preden sem potegnil dva ali tri dime, me je vrgla ob tla silovita eksplozija. »Kaj je? Ali so že spet Rusi?« se je znašel pred menoj komandir voda. »Ne,« sem odkimal, »pred četrte ure je šel tod mimo naš milanese nabirat krompir.« – Komandir se je prijel za glavo in zaklel. Vsak častnik in podčastnik je namreč vedel, kje poteka minsko polje, niso pa vedeli tega navadni vojaki. Vse, kar so vedeli, je bilo to, da se ne smejo oddaljiti več kot sto metrov od postojanke v smeri proti Donu, niso pa vedeli, da se tam začena minsko polje. In tako je naš »milanese« v dobri veri, da se bo vrnil s polno vrečo krompirja, med drugimi krompirčki naletel tudi na tisti pogubo prinašajoči »krompir«, ki mu je za vse večne čase preprečil nabirati plodove iz zemlje tega sveta.

NA IZVIDNIŠKI STRAŽI PONOČI – JESEN 1942

Noč na fronti ni bila čas počitka. Zvečer so nam razdelili krampe in lopate in potem smo vse noči kopali rove, jarke in komore – vse skoraj dva metra globoko v zemljo. Pri tem delu so nas že takoj na začetku začele spremljati nevspešnosti. Ko so namreč Sovjeti zjutraj opazili na naši strani reke gomila sveže izkopane prsti, so nas seveda takoj začeli obstreljevati, tako da smo se morali kar najhitreje zamaskirati s travno rušo, kar nas je stalo precej časa in truda. Čez rove smo položili plohe, čez pa nasuli pol metra debelo plast zemlje in ruševja, kar nas je dobro varovalo pred minami in topovskimi granatami. Zaradi nenehne budnosti nasprotnika čez dan kmalu niti kuhati nismo smeli več. Takoj, ko so namreč zagledali dim, so nam Sovjeti s topovskim ognjem kuhinjo uničili, nekaj kuharjev pa pobili. In tako je bila kuhinja prisiljena svoj obratovalni čas premakniti v nočne ure – z njo pa seveda tudi mi čas obeda. Kmalu po enajsti zvečer so nam nosači prinesli v rove kotle z mineštro in črno kavo. Vsakemu je dnevno pripadala ena porcija mineštre in mala porcija kave (nekakšne mešanice prave kave in cikorijske), poleg tega pa še hlebček kruha in en liter vode za umivanje, pitje in pranje. Ker smo bili blizu vasi, so si lahko tisti, ki so se znašli, tudi na svojo roko privoščili kakšen priboljšek. Slabše se je godilo onim, ki so bili zunaj v stepi. Ti so bili namreč povsem odvisni od dotoka iz zaledja. Kako pa je bil ta dotok negotov, se je še najlepše videlo pri rumu. Vsi, ki smo bili v prvi bojni črti, bi morali poleg rednega obroka hrane in pijače dobiti dnevno tudi pol decilitra ruma; a do ruma smo prišli le enkrat do dvakrat na teden, drugega so »pospravili« že oni v zaledju.

ANA STAZE

Zemlja ...

1. Zemlja zaradi zelenja.
Zelenje zaradi mesa.
Meso zaradi krvi.
Kri zaradi človeka.
Človek zaradi sebe.

Ob udarcu na gong bo ura polnoči.
Danes. Tik-tak. Jutri.
Atentat na.
Name nihče ne strelja.
Nepomemben sem.
Ne koristi, pa tudi ne škodi.

2. Zemlja zaradi življenja.
Življenje zaradi lepote.
Lepota zaradi ljubezni.
Ljubezen zaradi človeka.
Človek zaradi sebe.

Oropali so.
Njega iluzij. Nas vere.
Dovolj zgodaj, a prepozno.
Psihatri imajo sestanek.

3. Zemlja zaradi svetlobe.
Svetloba zaradi sonca.
Sonce zaradi življenja.
Življenje zaradi človeka.
Človek zaradi sebe.

Diplomati tudi.
Govorijo o humanosti.
Novo atomsko orožje.
Delijo nagrade za mir.

4. Zemlja zaradi vode.
Voda zaradi človeka.
Človek zaradi znanosti.
Znanost zaradi človeka.
Človek zaradi sebe.

Igra je končana.
Ne, naša se nadaljuje.
Ponavlja se. Dolgočasi.
Rad bi odšel iz gledališča.

Medved na semnju

Ko izmeri se deževje
in je sonce spet, zaboga,
medved počehlja se in v Kočevje
odtaca na semenj z Roga.

Medved, dedek že od lani,
ves otročji je, kot dedki.
vnučke z medom sladkim bo nahranil,
saj prav tega si žele medvedki.

To je krega, smeha po Kočevju,
kadar medved na semnju kupuje:
pol sejmarjev trse se na drevju,
pol jih v Rinži v roke pljuje ...

Poletje je že zdavnaj odšlo, globoko v jeseni smo že. Zmeraj boli sivi in neprijazni so dnevi, zmeraj bolj mrazne noči.

Tisti, ki smo ponoči kopali rove, smo bili vednoma oproščeni stražarjenja. Ko pa so bili rovi izkopani in zavarovani, smo začeli stražariti tudi mi. Prva izvidniška straža me je doletela neke noči v začetku novembra. Zemljo je že pokrival prvi sneg in tudi na Donu se je že naredila prva tanka ledena skorja. Ko se je led zdebilil,

ko je bil led dovolj debel, so začeli zdelati lo!

Jaz pa na straži! Prisluskujem pljuskanju vode pod ledom, opazujem snope bele svetlobe iz žarometov, ki tipajo po terenu in se križajo na nebu. Brž ko zaznajo kaj sumljivega, se oglasijo salve težkih topov, zdaj na naši, zdaj na nasprotnikovi strani. Za nas v prvi bojni črti to obstreljevanje ni predstavljalo nevarnosti; granate so se namreč razstreljevale nekje daleč za nami, v ozadju. Nevarnejše pa je bilo obstreljevanje z minometi; mine so namreč letele tik nad našimi glavami — še sreča, da smo imeli rove pokrite z debelo plastjo zmrznjene zemlje in snega.

Nekajkrat je že prav malo manjkalo, da se ne bi nikoli več vrnil domov. Bilo je deloma oblačno. Dodeljen sem bil v nočno patrolo ob reki: spredaj seržant, za njim kaporal in deset vojakov. Šli smo skozi vas in češnjev nasad in potem po odprti planjavi proti reki. Nenadoma se je izza oblakov prikazala polna luna in skoraj v hipu je bilo svetlo kot podnevi. Z one strani Dona je zaropotala težka strojnica in preorala zemljo okoli nas. Vrgli smo se v sneg, nekaj je bilo tudi ranjenih v noge. — A kako jim pomagati? Če se je kdo premaknil, že je zaropotala strojnica. Trepetajoč od mraza in strahu smo nestrpno čakali, da bodo oblaki spet zagrnili mesec in nas bo tema skrila pred nasprotniki z one strani Dona. — Gorje nam, če bi se prej zdanilo! Niti pomisliti si nismo upali na kaj takega.

Spet se je nekdo premaknil in spet je zadržala strojnica. Bili smo prikovani v sneg. Če bi kdo dvignil glavo, bi njegovo življenje ne bilo več vredno prebete pare. Ko smo že kaki dve uri tičali v snegu, so nas le odrešili oblaki, ki so prekrili mesec. Vsi otrpli od mraza smo se postavili na noge, pobrali ranjence in se umaknili v postojanko.

No, pa ostanimo tam, kjer smo začeli — na nočni straži namreč. Tam daleč na jugu je nebo razsvetljeno od eksploziji in požarov; podobno je ogromni ognjeni bakli — in zemlja drhti od bobnenja topov. Tam, kakih 170 km južno od nas, se ta hip odvija ena največjih bitk v drugi svetovni vojni — bitka za Stalingrad. 300.000 nemških vojakov pod poveljstvom generala Paulusa skuša izpolniti Hitlerjev ukaz: Stalingrad mora pasti! — A kaj, ko so tudi na drugi strani rdečearmejci vedeli samo za eno: Stalingrad je treba za vsako ceno ubraniti! Oboji, Sovjeti in Nemci, so se prekleto dobro zavedali pomembnosti te bitke. Če bi Nemcem uspelo zavzeti Stalingrad, bi imeli prosto pot ob Volgi navzdol do Črnega morja in čez Kavkaz. Zavzeli bi naftna nahajališča v bližini Bakuja, ogrožena bi bila Moskva in s tem vsa Sovjetska zveza. Neverjetno, ampak resnično je, kakšno veliko vlogo lahko v vojni igra en sam človek, en sam dober obveščevalec — kot je bil to ruski vohun Sorge, ki je menda od samega nemškega veleposlanika v Tokiu dobil zanesljivo informacijo, da Japonci ne nameravajo napasti vzhodnih predelov Sovjetske zveze, ampak da jih bolj zanima Pacifik in Južno kitajsko morje. Tako so lahko Sovjeti preмести skoraj pol milijona takojmenovanih »Sibircev« z vzhoda na fronto pri Stalingradu — in prav ti Sibirci

armade. Sibirci so se borili tudi za Moskvo in proti satelitnim armadam: romunski,

madžarski in italijanski. Hitler je imel namreč na ruski fronti več kot 1.200.000 vojakov, vendar so bili ti z izjemo šeste nemške armade razmeroma slabo oboroženi, saj niso imeli dovolj težkega orožja, zlasti tankov in aviacije. Italijanska osma armada je imela sicer močno in dobro artilerijo, a jo je zaradi slabe gibljivosti ob naglem nasprotnikovem prodoru kaj kmalu izgubila. To je bilo konec decembra 1942. ob Donu. V pičlih dveh, treh dneh so jim Sovjeti zaplenili vse topove do zadnjega.

drhtela od eksploziji. Najhuje je bilo okoli 20. novembra — kot da se je nebo preklalo na dvoje. Pičlih 20 km južno od nas je Rdeča armada začela veliko ofenzivo proti tretji romunski armadi in jo do tal potokla. Kmalu nato so Sovjeti razbili še četrto romunsko armado, ki je operirala južno od Stalingrada in pri Galacu združili svoje sile v velik obroč okoli šeste nemške armade. Za nami je prispela na fronto tudi osma italijanska armada, ki je bila prvotno namenjena na Kavkaz in planinska divizija Giulia, opremljena z lahko gorsko artilerijo in z množico mul. »Planinci« se v tej brezkončni ravnini ob Donu seveda niso dobro znašli. Težave so bile tudi z madžarskimi in romunskimi enotami, med katerimi je prihajalo do resnih incidentov — Madžari in Romuni so bili namreč takrat v sporu zaradi Transilvanije. Da bi te incidente preprečili, so Nemci med njihove enote postavili nekaj italijanskih divizij.

Teden dni po razsulu romunske armade mi je slučajno prišel v roke kak mesec star italijanski časopis, kjer je bil na prvi strani velik napis: »SOVJETSKA VOJSKA V AGONIJU« In spodaj: »Nemške enote pred vrati Stalingrada; nemška vojska zmagoslavno prodira na vsej južni fronti proti Volgi in Kavkazu. Hitlerjeve trupe zadajajo uničujoče udarce sovražniku. Sovjetska armada je v zadnjih vzdihljajih, naša zmaga je zagotovljena.«

Nisem se mogel ubraniti smeha. Ta armada, ki naj bi bila v zadnjih vzdihljajih, drži prav zdaj v jeklenem obroču celotno šesto nemško armado. Samo da pride zima in okrepitev iz Sibirijske in Nemci bodo izgubljeni!

In še nekaj je pritegnilo mojo pozornost v tem časopisu: na tretji strani, kjer je bil objavljen seznam enomesečnih italijanskih izgub na različnih frontah, se je pojavilo ime nove fronte — balkanske. Torej je le res: tudi Balkan ne miruje pod fašističnim jarmom — 300 mrtvih, nekaj tisoč ranjenih, 20.000 pogrešanih. Trdnjava se je torej začela krhati tudi od znotraj — in bil sem ponosen, da se je začelo to prav v Jugoslaviji. Bil sem primorski Slovenec, ki je odraščal pod Italijo in hodil v italijanske šole — a s srcem sem bil Jugoslovan.

Potem sem nekega dne dobil pismo od doma: domači me pozdravljajo, mi zatrjujejo, da jim je dobro in upajo, da je tudi meni dobro. — Dobro? — Bil sem lačen, prezebel, žejen in vsak trenutek na dosegu nasprotnikovih krogel in granat, vsak trenutek na dosegu smrti.

Nekaj dni za pismom sem dobil tudi paket. Od doma so mi poslali dva para toplih volnenih rokavic in nogavic, volneni šal in kapo.

Stražarja, ki bi me moral zamenjati ni in ni, čeprav je čas za menjavo straže že zdavnaj potekel. Oči so mi zlezle skupaj, zadremal sem. Zbudil me je močan pok in svetloba baterijske svetilke, ki mi je svetila naravnost v obraz. Najprej sem se razveselil, misleč, da je prišla zamenjava, a moje veselje je bilo preuranjeno. Ni prišla zamenjava, prišla je kontrola, ki je preverjala budnost stražarjev: namestnik četrtega komandirja in še nekaj drugih štabovcev. Vsi so mi dali na take obnede. Namestnik komandirja mi je vzel osebne podatke, me

ozmerjal s »Porco Schiavo!« in mi zagrozil, da me bo dal na vojno sodišče.

Naslednje jutro me je korporal peljal h komandirju čete na raport. Zagovarjal sem se, češ, da sem bil v svojem rednem stražarskem času ves čas buden in da sem zadržal šele potem, ko sem čakal na izmeno, pa je ni bilo. Komandir čete se je izkazal za bolj razumevajočega kot njegov namestnik. Z besedico »Bene, dobro,« me je odslovil. Globoko sem si oddahnil, ko sem šel iz štaba. Torej — vojno sodišče mi je bilo zaenkrat prihranjeno.

BEG IZ PEKLA — DRUGA POLOVICA DECEMBRA 1942

Končalo se je obdobje dnevnih in nočnih straž; zdaj se začneja zares. Mraz pritiska vsak dan bolj, reka Don je pokrita z debelo ledeno skorjo. Na drugi strani reke se nekaj pripravlja in Sovjeti se niti ne trudijo, da bi kaj prikrivali. Čez dan je sicer razmeroma mirno, že ob prvem mraku pa se začne direndaj; slišimo hrup motorjev, glasove ljudi in vprežne živine.

Nekega dne je prišel ukaz, da se moramo vsi Slovenci, Hrvati, pa tudi nekateri Italijani iz Benečije in Julijske krajine javiti na štabu divizije. Oddati smo morali vse orožje in vojaško opremo — ni treba posebej praviti, s kakšnim veseljem smo to storili — in bili premeščeni v kazenski bataljon z oznako »nezanesljivi.« Končno so tudi na štabu sprevideli, da se Slovenci in Hrvati nismo pripravljali boriti proti našim slovanskim bratom.

Za vodjo bataljona so nam dodelili nekega starejšega rezervnega oficirja. Medtem ko smo se mi pripravljali, da odidemo z vroče frontne črte v zaledje, se je ostala vojska pospešeno pripravljala za skorajšnji spopad z Rdečo armado. Vojaki so nam dajali pisma, češ naj jih nesemo na najbližjo pošto. Sam sem dobil dve taki pismi. Skoraj ves mesec sem jih nosil po žepih, pa sem ju potem v tistih nemogočih razmerah, v katere smo zašli, izgubil.

Noč smo prespali v bližini divizijskega štaba, da bi se že navsezgodaj zjutraj umaknili v zaledje. Sredi noči nas je prebudil neznanški trušč, svetloba eksploziji in tresenje zemlje. Pravi sodni dan! Oči in usta sem imel v hipu polna zemlje. In že je prišel nov val eksploziji in me vrgel s pograda. Po vseh štirih smo se začeli plaziti iz rova. Če bi granata padla pred vhod, bi nam zasula izhod iz rova in ujeti bi bili kot krti v krtni. Če bo že treba umreti, sem si rekel, potem je že bolje umreti zunaj od krogel, kot pa tu notri od lakote in žeje.

Ko sem z ostalimi vred prilzel na plano, sem imel kaj videti. Svetleči izstrelki iz ruskih katjuš so zasuli italijansko artilerijo. Italijanski topovi so odgovarjali na ruske salve samo še na začetku, potem pa so povsem utihnil. Zdelo se nam je, kot da se pred nami v naravi odvija velik vojni film, ki prikazuje začetek konca osme italijanske armade v Sovjetski zvezi. Granate so začele padati zmeraj bliže in ko je ena padla tako blizu, da nas je zasulo z zemljo in snegom, smo se spustili v paničen beg.

In tu se pravzaprav šele začne naša zgodba Beg iz pekla. Zmeraj več nas je, ki bežimo. Najprej so začeli bežati topničarji, kolikor jih je preživelo, in to brez topov, seveda. In ker bežijo topničarji, beži tudi pehota. Kaj bo pehota brez topov! — še posebej v tej hudi ruski zimi, ko lahko orožje odpoveduje zaradi mraza! pa tudi drugače — kako boš neki pritiskal na petelina, kako boš streljal, če moraš zaradi hudega mraza imeti na rokah dvoje rokavice, da ti ne zmrznejo. In še ena malenkost je bila, ki pa se je zdaj izkazala za odločilno: sovjetski vojaki so imeli zimsko obutev za eno številko večjo od letne, da so lahko vanje obuli dvojne ali trojne volnene nogavice. Seveda smo tudi mi imeli dvojne nogavice, pa nam to ni dosti koristilo, ker so nam bili čevlji pretesni in so nas tlačali,

In če smo zdaj tekli, to ni bilo samo zaradi sovražnikovih granat, pač pa tudi zaradi neznošnega mraza; da bi se ogreli. Če bi med begom obstali in počivali, bi lahko zmrznili. Rusi so vsekakor dosegli, kar so hoteli: počakali so na mraz in sneg in nas potem zbežali iz rovov.

Borbena morala v italijanski vojski je bila na psu. Ne od poraza, ne od zmage italijanski vojaki niso imeli kaj pričakovati, beg se nam je zdela še najboljša rešitev. Čemu, na primer, bi se tolkel Sicilianec, vajen milih mediteranskih sapic in dobrega črnega vina? Ali pa vročekrvni Neapeljčan s podnožja Vezuva, ki ga čaka doma prav tako vročekrvna žena ali ljubica? Ali Toskanec, vajen lepih vasi svoje lepe dežele in mirnega zatišja svojih gor? Ali morebitni delavec iz Milana in Torina, ki komaj čaka, da spet sede za domačo mizo in sprazni svojo porcijo paštašute, jo zalije s četrtinko vina in se po kosilu zavali na kavč in prebere časopis? In kaj naj navsezadnje od fašizma, če zmaga, pričakujemo mi, »nezanesljivi« Slovinci in Hrvati? — Mi še najmanj.

In ker ne vemo, zakaj naj bi se borili, smo solidarni in — bežimo. Se zmeraj treskajo granate okoli nas, a na srečo zmeraj redkeje. Po kakih petnajstih kilometrih, ko smo že prepričani, da je najhujša nevarnost že mimo, zaslišim v zraku nekakšen čuden šum. Še preden utegnemo pogledati, kaj je, nas zračni pritisk vrže na tla in nas pokrije z oblakom zemlje in snega.

Več kot pol ure sem ležal tako v snegu, omamljen od eksplozije. Prvo, ker mi je šinilo v glavo, ko sem se osvestil, je bilo veselje ob misli, da sem še živ. S trudom sem premaknil obe roki in nogi: hvalabogu, tudi cel sem še. Prav lahko pa tudi ne bi bil — saj je znano, da je v hudem mrazu marsikomu eksplozija odtrgala roko ali nogo, pa tega še čutil ni.

Dvignem glavo in se razgledam po okolici: nikogar, sam sem. Pogledam pazljivo: negibne črne postave v snegu, kot kup razmetanih polen. No, vse postave niso ravno negibne: nekatere se premikajo, zvišajo, plazijo po snegu, kličejo, hropejo, prosijo za pomoč. Poskušam vstati in se postaviti na noge — a noge: kot dva kosa lesa, še čutim jih ne. »Ne, ne smem zmrzniti,« mi je spreletelo možgane. — Ampak kdo mi bo pomagal, kam naj se zatečem v tem snegu? Veliko jih je, ki so pomoči še bolj potrebni kot jaz. Začel sem telovaditi in hitro hoditi na mestu, dokler po kakih petnajstih minutah le nisem začutil, da mi noge oživljajo. Začel sem hoditi, sprva počasi in negotovo, potem pa, ko so se mi noge do kraja prebudile, zmeraj hitreje. Kmalu sem dohitel zadnje bežeče. Sami neznanji obrazi, nikogar iz naše enote nisem spoznal. Ampak kaj to, glavno je bilo vendar to, da sem ostal živ in zdrav.

Prišli smo do neke vasi. Tukaj bom gotovo našel kakšnega iz svoje enote, sem si mislil. Pogledam v prvo hišo, pogledam v drugo, tretjo ... Nič, sami neznanji obrazi. Vsi rodovi vojske so bili pomešani med seboj: pešadija, artilerija, inženirci, alpinci: eni so spali, drugi so stikali po bisagah za zadnjimi ostanki hran. Jaz pa še zmeraj tavam od hiše do hiše in iščem svoje tovariše. Ko pa pridem do zadnje hiše v vasi, pa mi je že vsega dovolj, zrinem se noter, si poiščem topel prostorček in zaspim kot ubit.

Zbude me strojnični rafali in hrumenje letal, ki v nizkem letu preletavajo pokrajino. Iz letal so Sovjeti z mitraljezi obstreljevali posamezne skupine bežečih vojakov, ker so se bali, da bi z bombardiranjem prizadejali škodo civilnemu prebivalstvu. V hipu me vrže pokonci: hiša je malone prazna, čeprav sem se še pred nekaj urami komaj komaj zdrenjal vanjo. Tudi jaz stečem ven. Okoli večjega poslopja sredi vasi je zbrano precej vojakov. Veter mi prinese v nosnice vonj po bencinu in še tisti

hip je vzbuhnil na več koncih poslopja hkrati v zrak ogromen plamen. »Skladišče hrane zažigajo!« vzklikne nekdo. »Bojijo se, da ne bi prišlo v roke Rusom!« — Lepa reč, hrano uničujejo, vojska pa strada. Kaj bi dal zdaj za porcijo špagetov ali rižote in za požirek ruma ali konjaka!

Mračilo se je že. Toda neprijetnih presenečenj ta dan še ni bilo konec. Z vzhoda se je namreč približevala vasi množica avtomobilskih in tankovskih luči, reflektorji so preiskovali teren na obeh straneh ceste.

»Rusi prihajajo! — Beživa!« je zavpil vojak poleg mene. In bežimo. Hkrati pa mi je malo žal, da ne ostanem v vasi in se pustim ujeti. Vsaj za jesti bi mogoče dobil, si mislim. — No, za jesti kljub temu dobim; vojak, ki hodi z menoj, mi tovariško ponudi nekakšno ploščo iz stisnjenih sončničnih semen. Trda je kot kamen, a sčasoma se le zmehta v ustih. Bolje kot nič.

In tako bežimo. Okoli nas ves čas poka, pa ne toliko od ruskih granat, kot od naših ročnih bomb, ki jih vojaki odmetavajo, da bi laže bežali. Dohitim skupino vojakov in ko zaslišim iz njihovih ust slovensko govorico, se jim pridružim: štirje Slovinci, dva Istrana in en Italijan iz okolice Trsta. Sklenili smo, da se bomo držali skupaj, laže nam bo tako.

Konec decembra. Ne begu smo že štiri, pet dni. Spimo malo, skoraj nič, ker zunaj zaradi mraza ne moremo, po hišah pa je gneča, da se bog usmili. Človek še sesti ne more, kaj šele da bi legel.

Sestega dne pridemo do večjega naselja: Kartemirovka, piše na tabli ob cesti. Tu naletimo na Nemce, ki se nameravajo tod vkopati. Tudi nas hočejo pritegniti v to podjetje, pa jim ne uspe. Kako se boš vkopal v tem mrazu, ko je pod polmetrsko plastjo snega še enako debela plast zmrzle zemlje, tako da krampi kar poskakujejo od nje.

Razkropimo se po hišah. Vsak bi rad čimprej na toplo. A vse hiše so že natrpane s prezeblimi in sestradanimi vojaki, tako da za nas ni prostora. Naša, »slovenska« skupinica se je odločila, da gre po svoje. Sli smo ven iz mesta, v vasi. Vojska je kruta zadeva ne samo za redno vojsko, pač pa tudi za civilno prebivalstvo. Prebivalstvo je bilo do kraja izmозgano: prvič od nemške uprave, ki je zbirala hrano za nemško vojsko, drugič pa od poražene italijanske armade, ki je med begom za sabo požigala skladišča hrane in zdaj ni imela od česa živeti.

Vas je bila skoraj prazna. Vojaštva ni bilo, pa tudi civilistov bolj malo. Iz debelih tramov grajene hiše, so bile podobne čepečim kokljam v snegu. Trkamo od vrat do vrat, a nobena se nam ne odprejo. Sklenili smo, da si ne bomo nobene stvari nasilno prilastili, ampak si bomo skušali hrano in prenočišče nekako izprositi. Končno le zagledamo luč v eni izmed hiš. Potrkamo, in glej čudo — vrata se odprejo. Pred nami obstaneta starec in starka. Starka ima objokane oči in molek v rokah. Pogledamo v sosednjo sobo, in kaj vidimo — na parah leži mrlič, okoli njega pa se drenja truma žalovalcev in žalovalk. Nehote se umaknemo. Toliko nasilnih smrti smo že videli v teh mesecih, ta smrt pa nas kljub temu (ali pa prav zaradi tega) pretrese.

Spet smo zunaj: prezebli, sestradani, zaspani. Kar zraven ceste bi posedli in zadremali. A še dobro se zavedamo, kaj bi to pomenilo; preveč smo jih že videli, ki so tako za večno zaspali. Noge nam ledenijo v pretesnih čevljih, oči nam lezejo skupaj, vsi onemogli se opotekamo naprej. Vse dobre sklepe smo poslali k vragu, zatrdno sklenemo, da se bomo ustavili v prvi hiši ob cesti, pa čeprav nam je vdreti vanjo s silo. Začnemo s pestmi razbijati po vratih in začuda se kar takoj prižge leščerba in vrata se odprejo. Niti pogledamo ne, kdo nam je

(Nadaljevanje na 26. strani)

ANDREJ KOKOT

Če pesnik z doma gre

*Kaj se zgodi,
če pesnik odide,
pesmi same pustijo
in dolgo ne pride?*

*Nekako tako,
kadar maček gre z doma,
pesmi vse križem gredo,
pomeša se verzov kolona.*

*In kaj vse se potem
še v delavnici verzov dogaja,
je v trenutku tem
bolje, da ne povemo do kraja,*

*da pesniku ne pridejo na uho
vse šale in spake,
ki jih pesmi zavoljo njega počno,
da ne omedli zaradi srčne napake.*

Kdaj je pesnik žalosten

*Če so take zime,
ko ni snega.
Potem ni prave rime
in ne sneženega moža.*

*Če spomladi
samo lije
in se še ptički nimajo več radi,
tudi pesnik nima melodije.*

*Če je še poleti
z vremenom vse narobe,
s počitnicami ni več kaj početi,
tudi pesmi vse gredo po gobe.*

*In če v jeseni,
ko vse žanje in je urnih nog,
pesnik sebe več ne ceni,
ker ni izpolnil pesniških nalog.*

Kdaj je pesnik vesel

*Če ga zjutraj, ko vstane
muza pesniška objame,
pesmi brez težav rodijo
in kot pisani baloni v svet letijo;*

*če potem otroci kot metulje jih love,
vse s pesmijo v šolo, na delo gre,
učitelj pesmi uporabi za berilo,
mamice žele za praznično darilo.*

*In če pesnika za nagrado
ljubi in čisla staro in mlado
in če za nameček še za žive dni
v mestu svojo ulico dobi ...*

Kako napišem pesem

*Najprej besede po vrsti zložite,
na koncu z i ali a,
vsekakor vedno pazite,
da se bo rima pravilno izšla.*

*Potem vzemite ščepec soli,
(seveda tiste v možganih.)
čeprav ob tem malo glava boli —
bo veliko veselja ob verzih ubranih.*

*Seveda bo pesem prazna, lesena,
če v njej ne bo vsaj malo srca,
sicer bo vse kot zmešana štrnja
in tudi volja do rimanja bo naglo ušla.*

odprti; zakadimo se noter popadamo po tleh in zaspimo kot ubiti.

Ko se v poznem jutru zbudimo in vprašamo za hrano, nam hišni gospodar, starec z dolgo belo brado odgovori: »Nema kartoške, nema hljeba, nema malako, Germanci sve zabrali.«

»Mi nismo Nemci, niti Italijani, mi smo Jugoslovani,« mu razložimo, »prisiljeno mobilizirani v okupatorsko vojsko.«

»Jugoslavci!« je vzkliknil starec in obraz se mu je razjasnil. Potem je prišlo še dekle, njegova hči ali vnukinja, radovedno nas je gledala s svojimi rjavimi očmi. Potem je izginila v kuhinjo, starec pa je odmaknil omaro, odprl nekakšen pokrov v podu in se po stopnicah spustil v podzemlje. Vse kmečke hiše v Ukrajini imajo nekakšno podzemsko kaščo, kamor spravljajo ozimnico. Med vojno so jim te kašče služile kot odlično skrivališče za hrano, dragocenosti, pa tudi za ljudi, če je bilo potrebno.

Starec se je vrnil iz kašče s pollitrsko steklenico vodke in nekaj starimi izvodi Pravde. »Tovariši Jugoslavci!« nas je nagovoril, »pokusit traške ruske vodke, a zatem zakurit traške ruske mahorko.«

No, tudi tobak je tukaj. In pa vodka, kajpak. In vse to na prazen želodec. Smrtna kombinacija! Že po prvem požirku, že po prvem dimu, se mi je zvrtele. Iz kuhinje se je slednjič vrnila hči — s skledo boršča v rokah. — Kakšno razkošje! Več kot deset dni se že nismo pošteno spočili, več kot deset dni nismo dali nič poštenega v usta in ni čudno, da smo se zdaj počutili kot kralji. In za borščem nam je Anjuša — tako je bilo namreč ime dekletu — prinesla na mizo še krompir, zelje in meso — pa kruh, seveda.

»Vojna njet harašo,« je med jedjo pristavil stari. »Hitler in Stalin njet harašo!«

Stalin ni dober. — Taka izjava iz ust preprostega kmečkega človeka me je presenetila.

Zahvalili smo se za prijazno postrežbo in se poslovili (jaz z Anjušo še posebej) in šli naprej. Zunaj je divjal snežni metež. Na cesti smo se znova priključili raztrgani koloni bežečih vojakov.

Hodimo in hodimo, sneg pa kar naprej pada in pada. Hodimo dvajset, hodimo trideset kilometrov, a nikjer nobenega zavetja, nobene hiše, kjer bi se odpočili. Mraz pa tak, da nam v njem še opravljanje male potrebe povzroča težave. Nekje iz kolone zaslišim besedo »natale«. — Ja, božič je — in mi ga tukaj lepo praznujemo!

Oglasi se šum motorjev. S stranske ceste pred nami se vije dolga motorizirana kolona. Madžari? — Ne, Nemci! Torej tudi Nemci bežijo?! Kdo bi si mislil! Avtomobilske hupe nestrpno trbijo, a nihče se ne zmeni zanje, nihče se ne umakne s ceste. Kolona transportnih avtomobilov nekaj časa stoji in trobi, potem pa se zasliši rezko nemško povelje, avtomobili poskočijo kot vzpodbodeni konji in se zarinejo v množico na cesti. Zaslišijo se kriki, stoki, kletve. In šele, ko do smrti povozijo nekaj vojakov, se kolona beguncev razmakne in naredi prostor vozilom. Z zavistjo in sovraštvom motrimo Nemce, ki se vozijo mimo nas: zaviti so v volnene odeje, marsikomu tiči na glavi kučma, ki jo je bil snel z glave ubitemu ruskemu mužiku. Kdove, koliko naropanega blaga še skrivajo v svojih vozilih, koliko hrane! Ob misli na to smo postali še bolj lačni.

Italijani mahajo z rokami in kažejo v svoja široko odprta usta. »Pane! Pane!« vpijejo. »Kruha, kruha!« Potem se trumoma začnejo obešati na vozila, češ, vsaj peljemo se lahko z vami, če nam že ne morete dati jesti. Nemci so s puškinimi kopiti odgnali vsiljivce. Z razbitimi glavami, s polomljenimi rokami, okrvavljeni, se Italijani prevračajo s tovornjakov. Kolona tovornjakov se izgubi v megli in spet ostane samo na cesti.

V prvem mraku pridemo do neke vasi. Kolona se razkropi, vsak si išče prostor, kjer bi se lahko najedel, napil in na toplem prenočil. Podobni smo potnikom na vlak, ki tavaajo od kupeja do kupeja iščejo prost sedež. Končno le najdem neko hišo na koncu vasi — prazna je. Zlekнем se na tla zraven postelje. Postelja je sicer prazna, a domači lahko vsak čas pridejo od kod, jaz pa sem le nevaljen gost. Se sreča, da so bila vrata odklenjena — pred bežečo vojsko jih tako in tako nima smisla zaklepati.

Ležeč na tleh se obrnem na bok in kaj vidim: temno senco in dvoje oči, ki me gledajo izpod postelje: človek ni, ker ima parklje, pujssek ni, pes pa tudi ne. Pogledam malo bolje: teliček je! In kjer je tele, mora biti tudi krava, sem si rekel. In kjer je krava, je tudi — mleko! Koliko časa že nisem okusil mleka — že cele mesece ne.

Odprejo se vrata in pred seboj zagledam starejšo, slabo oblečeno žensko. Njen pogled drsi po spečih in napol spečih telesih po tleh, in ko se ustavi na meni, rečem: »Mleka!«

»Nimamo ga,« reče ženska. »Nemci so nam vzeli kravo.«

Sočutno pogledam telička. Ubogi revček, saj še zate ni mleka.

In oba s teličkom v razočaranju zaspivava.

Zjutraj me je vrglo iz sna hrumenje letalskih motorjev. Skočim k oknu: ne niso bombe, letaki so. Že na fronti ob Donu so nas Sovjeti zasipali s tem materialom, vendar so nam naši oficirji zagrozili, da bo vsakdo, ki bo prebiral sovražne letake, postavljen pred vojno sodišče.

No, zdaj so razmere drugačne. Na listkih, ki jih je odvrгло letalo je — v brezhibni italijanščini — pisalo nekako takole:

VOJAKI, PRIPADNIKI 8. ITALIJANSKE ARMADE, VAŠ POLOŽAJ JE BREZUPEN. VAŠI VODITELJI VAŠ ŽENEJO V SMRT. UPRITE SE JIM IN POJDITE DOMOV!

Saj gremo, samo kdaj bomo prišli — in kako! V tej strašni ruski zimi, lačni in slabo oblečeni, pa še brez vsakršnih prometnih sredstev povrhu. Najbližje mesto je Har-kov. Koliko imamo še do tja? Sto, dvesto kilometrov? Preden pridemo do njega, lahko že vsi poginemo od lakote in mraza, ali pa nas Sovjeti zasujejo z bombami.

Odpravimo se naprej. Skozi meglo posije sonce — blede zimsko sonce, ki nas ne more ogreti. Pred nami zasnežena cesta, nad nami hrumijo letala. Ne bojimo se jih več. Rusi vedo, da bežimo domov, le zakaj nas bi še lovili. Kam bi s tolikimi ujetniki? S čim bi nas hranili? Kje bi nas nastanili?

Poleg lakote in mraza se nas je začela lotevati nova nadloga — uši. Saj ni čudno — že tri tedne se nismo umili in preoblekli in vsako noč smo se gnetli po hišah. Američani so v drugi vojni odhajali na evropska in azijska bojišča do zob oboroženi ne samo z orožjem, pač pa tudi z različnimi praški proti mrčesu in cepljeni proti najrazličnejšim nalezljivim boleznim. Mi pa nismo imeli nič, še vode ne, v kateri bi se lahko umili in oprali svoje umazane cunje.

In tako hodimo naprej s praznimi nahrbtniki in praznimi želodci, samo uši se zmeraj bolj redijo in zmeraj več jih je. In mraz postaja zmeraj bolj neznosen. Grize nas v nos, v lica in celo v roke in v noge — kljub dvojnimi rokavicam in nogavicam. Ustaviti se ne smemo niti za hip — zmrznilo bi. Cevlji so nam otrdeli na nogah kot konzervne škatle, in tudi noge v njih postajajo že trde. Opotekamo se naprej kot neme sence. Tudi največji zgovorneži in duhoviteži so že zdavnaj utihnili in otopeni za vse okrog sebe. — Ali pa so se zamaknili v sladke sanje o toplem počivališču, kosu kruha in skodelici vročega čaja.

Spet naselje pred nami — končno! Ni nas več vlekle k majhnim pritličnim hišam,

ANDREJ KOKOT

Pustite me

*Pustite me,
ne trgajte me vonju zemlje,
pustite me na tleh,
da sam spoznam
plačilo molka.*

Moj jezik

*je zaraščen
v izsušene grude zemlje,
oči razprte urni poti mravelj,
srce pripravljeno
ostrini kose.*

Pustite me,

*ne rahljajte svežih korenin.
Ne kršite pravil svobode!*

Popolnost

*Vse so zmetali
v eno retorto. Potem
izumili čudežno formulo
in ji predali oblast.
Zdaj vse poteka
sinhrono, samodejno.
Odgovornost je avtomatizirana.
Očetje izuma
se lahko gredo mačke in miške.
Pa bo kljub temu vse teklo precizno.
Celo napake občutka
postopek sproti odpravi.
To je višek dosežka,
To je popolnost!
Zdaj se svet
lahko drugače zasuka,
pa bo kljub temu vse teklo po starem!*

Bolečina

*Kamen molka
mi je predramil ravnovesje.
Z zadušenim
krikom na jeziku
dihan
tišino prezira.
Večnost
otopelih besed
mi oži obzorje.
Bolečino
morijo kaplje
žgoče zavesti.
Vročina
blato spreminja v prah.
Veter
odnaša sledove
dogodka.
Pesek zasipa resnico vzroka.*

Kolikokrat

*Kolikokrat
bom še stopil pred vaša obličja,
kolikokrat ponovil
svoj smeh in jezo,
svojo resnico?
O vem,
vaša doslednost je strašna,
potrpežljivost neskončna.
Poglejte:
ves se razkrivam,
sleherno vlakno svojega tkiva
dajem vašim žejnim očem.
Vse svoje besede
polagam na mizo razsodbe.
In kaj še želite?
Moj jezik je zdavnaj iztrgan.*

*Postavite vendar piko
in proglasite konec poglavja.*

Panika

Postavil si mavrico
in gledal svoje
rdeče, rumene, zelene
in modre postave.
Hodil si po mehki travnati ruši
in poslušal pesem žanjic.
Videl si sanje mladosti,
kako ptice želja
letajo v neskončnem prostoru.
Bil si velik in srečen.

In potem se je zgodilo
nekaj vsakdanjega:
v tvoje prostranstvo
so vdrla oči lačnih hijen,
raztrgale barve,
ustavile sanje mladosti!

In v tebi
se je sesulo veselje...
V resnici se je barvam
tvojih oči
razkrilo še črno in belo.

Sonce in smeh

Spet je končano,
spet se vračam
na svoj odmerjeni prostor.
Za mano je jata
besnih živali.
Njihove sence
prebadajo ostrino sovraštva.
Moj hrbet
zaustavlja hude nakane.

Boleče osti
ovirajo ritem korakov,
a na mojem obrazu
sonce in smeh
odlično igrata svojo vlogo.

V moje dlani

V dlani
mi naletavajo
listi besed,
kakor prve snežinke
v pozni jeseni.
A ne čakam
igre neba.
Moje oči
so uprte v daljavo,
tja, kjer teče
reka iskrenih dejanj.
Pa se vračajo
besede,
hladne in tuje
in iz obratne smeri.
Po zlogih
prihajajo,
boječe in trudne,
kot poražen vojak,
ki upa v človečnost.

nismo se več marali drenjati: Naša sedmerica Slovencov in Hrvatov se je napotila proti večji stavbi na robu vasi. Morda je to kolhozni hlev, smo si mislili, morda bomo našli kakšno staro, pozabljeno kljuse v njem. — Ah, to bi bila pečenka!

Stavba je bila brez oken in vrat. Previdno smo vstopili v temno notranjost, zakaj nihče ni imel luči, da bi svetil. Nekdo je padel in zaklel, tudi ostalim je drselo. Pesek? Led? — Potipamo po tleh in v rokah nam ostane — riž. In makaroni so tudi vmes! Skoraj bi zavriskali od veselja. Saj smo zašli v pravo pravcato skladišče hrane. Pravzaprav — na ostanke skladišča. Vojska pred nami ga je že temeljito razdejala in odnesla vse, kar se je odnesti dalo. O tem so pričale prazne, raztrgane vreče, razbite buteljke, kosi rdeče obarvanega ledu, ki je bilo včasih vino.

Po dolgem iskanju smo med kupom praznih vreč le našli eno polno — polno makaronov. Vreča je bila težka, zato smo jo zgrabili vsak na svojem koncu in odnesli v najbližjo bajto. Gospodinja nas je najprej neprijazno premerila izpod čela, ko pa je zagledala vrečo, se je brž omehčala in nas spustila noter. Od nekje je pričarala kotel, nalila vanj vode in razpihala ogenj na ognjišču. Polegli smo po kotih in zadremali, vendar pa nas je kaj kmalu predramil vonj po makaronih, ki so se kadili iz krožnikov na mizi. Šele zdaj smo se zavedeli, da nismo sami v hiši; že prej so bili tukaj trije italijanski oficirji: poročnik, kapetan in major. Na ves glas so preklinjali: »Porca Russia, porci Slavi, maledetta guerra!« Šele ko so zagledali kadeče makarone na mizi in se začeli basati z njimi, so utihnili.

Ker se nam je zdelo škoda, da bi komaj načeto vrečo makaronov prepustili osovraženim oficirjem, smo naslednji dan zjutraj nekje staknili konja in sani, naložili nanje vrečo in se odpravili proti zahodu. Konjiček — dali smo mu ljubkovalno ime Petruška — je vlekel kot za stavo vse do večera, ko smo prišli v Kupjansk. Mestece je bilo polno ubežne vojske — madžarske v rjavih uniformah in ruske belogardistične v črnih. Našli smo prostor za spanje in celo hlevček za konjička, kar nas zmoti madžarski oficir z dvema oboroženima vojakoma in nas požene ven, češ da je tu madžarski sektor in da so vse hiše rezervirane za madžarske vojake. Ne ostane nam drugega, kot da spet zaprežemo konjička v sani in odrinemo naprej iskat drugo prenočišče. Mrzel veter piha, zavijamo se v odeje in plašče, samo nosovi in oči nam gledajo iz cunj. Znajdemo se pred prazno, na pol porušeno železniško postajo v Kupjansku. Na tirihi stojijo zarjavele lokomotive in vagoni. O, ko bi se našel kakšen vlak, ki bi nas odpeljal domov, se zasanjamo. A nič ne pomaga, spet moramo na cesto. Naš Petruška spredaj, mi za njim. Tako celo noč, dokler se nismo proti jutru ustavili v neki vasi, petnajst ali dvajset kilometrov zahodno od Kupjanska. Popadali smo po tleh in zaspali kot ubiti. Na Petruško smo kar pozabili. Na srečo so se zanj pobrigali domači; privezali so ga v hlev in mu dali seno.

Popoldne, ko smo se zbudili, so nam povedali, da je do Harkova, drugega največjega mesta v Ukrajini, še osemdeset kilometrov. Njim se to ni zdelo veliko, nam pa.

Že v Kupjansku smo sklenili, da bomo spremenili naš potovalni sistem — in sicer tako, da bomo potovali ponoči, podnevi pa spali. Tako nas ponoči vsaj ne bojo metali iz prenapolnjenih hiš, smo si mislili.

Na poti v Harkov smo se še večkrat ustavili. Imena vasi, v katerih smo spali, so mi v teh desetletjih, ki so od tedaj minila, večinoma že ušla iz glave. V Lugujevu smo sklenili, da si bomo privoščili nekaj več počitka, da bi se nekako poskušali znebiti zmeraj hujše nadloge — uši, ki so nam grozile požreti nas pri živem telesu, če se jim ne bi postavili po robu. Še sreča, da v

vasi ni bilo Madžarov, tako da smo se lahko v miru posvečali iztrebljanju uši. Nekoč, ko mi je bilo že dovolj tega neznosnega gomazenja pod obleko, sem se slekkel do pasu, v najhujšem mrazu stekel do latrine na dvorišču in otepel obleko ob deskah. Verjemite ali ne — sneg pod deskami je počrnel od uši.

Naš Petruška še zmeraj pridno vleče sani naprej, toda zdaj niso več tako težke, kajti vreča z makaroni je že skoraj prazna. Bližamo se Harkovu. Zmeraj več civilistov srečujemo na cesti — z bundami, kučmami na glavah in škornji na nogah. Marsikdo vleče s seboj sani, naložene z oblekami, blagom, družinskimi dragocenostmi in če bi jim prebrskal žepe, bi pri večini našel zlatino in denar. Vse to, zanje zdaj nekoristno robo, nosijo kmetom na podeželje, v upanju, da bojo zanj iztržili kaj za pod zob. V času pomanjkanja zlato dostikrat ne pomeni nič, kruh pa vse. Tisti, ki imajo srečo, se vračajo otovorjeni z vrečami krompirja, zelja, žita in moke, nekateri tudi s kosom svinjine ali govedine. Gledajo nas nezaupljivo in izpod čela, kot da bi se bali, da jim bomo kaj vzeli. V Harkovu, polnem nemških vojakov, jih nestrno pričakujejo njihovi lačni svojci. Mesto je kot mravljišče; sliši se brlziganje piščalk, rezka povelja, vzkliki. Za nas, ki bežimo, se nihče več ne zmeni; za Nemce ne obstajamo več, tudi za Sovjete ne.

Novo leto 1943. je minilo, ne da bi se spomnili nanj, kaj šele, da bi ga praznovali. Dovolj smo imeli resnejših skrbi, kdo se bo zdaj še brigal za praznike. V Ljubotinu; kakih deset kilometrov zahodno od Harkova, naletimo na naše oficirje. Klavrno izgledajo. Nihče jih ne pogleda, nihče jih ne pozdravi. Gledam komandanta divizije Casserie in se spominjam, kako je na paradi v San Remu strumno stal ob samem princu Umberto, ves obšit z epoletami. Kakšno nasprotje — tista bleščeča parada in ta naš klavrni beg!

Vrečo z makaroni smo spraznili. Da bi obnovili zalogo hrane smo blizu Ohtirke iz jarka ob cesti potegnili crknjeno, zmrznjeno mulo. Bila je trda kot kamen in skoraj bi skrhalo sekiro, preden smo od nje z velikim trudom odsekali nekaj najbolj užitnih kosov in jih naložili na sani. No, Petruška je zdaj spet imel kaj vleči!

V prvi polovici januarja smo. Na begu pa smo že od 20. decembra in za nami je že več kot 500 km poti. Sušlja se, da bo kmalu spet začela delovati organizirana preskrba s hrano, do takrat nam bo pa to meso ravno prav prišlo. Ampak samo od mesa se tudi ne da živeti. Ženska v neki vasi, pri kateri smo prosjačili za hrano, nas je napotila na polje, kjer naj bi bilo združno skladišče krompirja. Vzeli smo vrečo in se napotili proti zasneženi gomili sredi polja. Na vrhu gomile je bila luknja, v njej lestev. Drug za drugim smo se spustili po lestvi navzdol. Na dnu jame so ležale gomile krompirja, toda če si v gomilo brcnil, je zažvenketalo kot če bi brcnil v gomilo orehov ali kamenja. Krompir je že bil krompir — ampak zmrznjen. Tisti, ki so se pred nami potikali tod okoli, si kajpak niso oteževali posla s tem, da bi zamašili luknjo za sabo in mraz je tako opravil svoje: Se sreča, da je krompir zamrznil samo na površini, znotraj kupa je bil še dober. Brž smo napolnili vrečo in šli nazaj v vas. Imeli smo božansko gostijo: na pol kuhano konjsko meso (le kdo bo čakal, da bi se skrhalo do konca) in krompir v oblicah.

Naslednje jutro: spet naprej. Ustavimo se šele v Romnyju. Romny naj bi bil nekakšna prelomnica na naši poti: konec paničnega neorganiziranega bega, začetek organiziranega umika. Tu naj bi opravili nekakšno inventuro: prešteli mrtve, ranje-

ne, pogrešane; ugotovili stanje orožja, opreme in vprežne živine. Rezultati bodo kaj klavrnji, to smo vedeli že vnaprej.

Teško orožje: izgubljeno.

Lahko orožje: izgubljeno; ostalo je le nekaj pušk.

Ziva vlečna sila: izgubljena.

Motorna vlečna sila: izgubljena, z izjemo nekaj stabilnih avtomobilov.

Bojna morala: na dnu.

Telesna higiena: na dnu; vojaki se že mesec dni niso umili, obrili in preoblekli. Uši je zmeraj več. Od takrat, ko sem se jih zadnjič otrešel, so tiste, ki so ostale, dobile že najmanj desetkrat mlade. Pogledaš se v zrcalo: že v obrveh se ti delajo gnide, iz katerih se bodo čez dan ali dva že izlegle uši. Takole si vsi mislimo: samo da preživimo uši, vse druge vojne tegobe bomo že nekako prenesli.

Razkropljeni ostanki vojske se počasi zbirajo v Romnyju. Naš dobri zvesti Petruška se po cele dneve brez dela potika po vas. Svoje je opravil, ločiti se bomo morali. Podarimo ga vaščanom. Bolj jim bo koristil kot nam.

Oficirji nas nastanijo v vaški šoli; deske namesto oken in slama po tleh — kot v hlevu. A vendar — kakšno olajšanje. Zdaj smo spet organizirana vojska, ni nam več treba skrbeti ne za hrano, ne za prenočišče — in tudi teh šmentanih uši se bomo mogoče znebili.

Vzkliki »večerja, večerja!«, ki nas prebudijo iz popoldanske dremavice, se nam zdijo kot glas muzeina iz minareta. Oglasi se živahen ropot porcij in zajemalk, zadovoljno golčanje in mlaskanje. Ko povečermamo, pa brž spet vsi skupaj utonemo v le nobno dremavico. Le kje bi se zdaj našel kdo, ki bi nas še upal motiti po vsem tem, kar smo preživeli v teh treh tednih?

Koliko časa se že nismo umili? Tri tedne? En mesec? Moj obraz je pokrit z debelo skorjo umazanije. In še ena nadloga: na vratu mi je zrastle kot pest velika gnojna bula. Samo da premaknem glavo, me že zaboli, kot da bi me spekla žerjavica. Ko je bula zmeraj večja in bolečine že ne morem več prenašati, se odpravim v vojaško ambulanto. Nobenega zdravnika nisem našel, samo tolpo pijanih bolničarjev. Ko sem jim pokazal bulo na vratu, so me najprej pošteno nalili z vodko, šele potem so me posadili na operacijski stol. Nekaj urezov s kirurškim nožem, da je gnoj odtekel, dezinfikacija z vodko (in sicer zunanja — notranja je bila opravljena že prej!), obliž — in operacija je končana. Zdravnik se je prikazal v ambulanti šele potem, ko je bilo že vsega konec. Ostalo mu je samo še to, da je ozmerjal bolničarje zaradi pijančenja, si ogledal mojo rano in mi prepisal teden dni mirovanja.

Ko sem se zvečer prebudil iz omotice, s srečnim spoznanjem, da sem pravzaprav še zmeraj živ in da imam tudi glavo še kolikor toliko celo (čeprav mi je v njej razbijalo kot kovaško kladivo), je vzbudil mojo pozornost vojak na sosednjem ležišču. Kot v polsnu je momljal čudne, nerazumljive besede, se divje premetaval po ležišču, ves modrikast in lisast v obraz. Prsti so se mu krčili in grebli v prazno, roke so mu sunkovito trzale.

Zjutraj je bilo ležišče prazno, mojega sinočnjega soseda ni bilo več poleg mene. »Kje je? Kaj je z njim?« sem spraševal druge.

»Umril je za pegavico. Uši so ga snedle,« so mi odgovorili.

»Le glej, da ne bodo še tebe, kaj ne veš, da se z mrtvega človeka vse uši preselijo, na najbližjega, ki je še živ?«

Res, lepa teorija. Naj poleg svojih prenašam še uši svojega mrtvega tovariša? In če mi je s podvojeno močjo zagomazelo pod obleko.

Poskušam vstati. Noge se mi zašibijo, znojne kaplje mi stopijo na čelo, izmenično me spreletavata mraz in vročina. Bo tudi mene ugonobila te prekleta ušja zalega? Sem se tudi jaz nalezal pegavega tifusa, ušje smrti? Opotekel sem se ven. Desno od ambulante je na dvorišču stalo več majhnih zgradb — parnih kopeli. Vstopil sem v eno izmed njih. Noter je bilo polno golih ljudi, moških in žensk. Slekli sem svoje ušive čunje in jih zmetal na tla, legel sem na leseno klop in se predal vlažni vročini parne kopeli. Uši so v trumah popadale z mene, a gnide so ostale, trdovratno so se držale dlak in las, pa tudi obleke. A vendar — najhujšega sem se rešil in ko sem prišel ven, sem bil naenkrat kot preroben.

Zunaj sem se zaletel v Droletovega Albina, sovaščana in zdaj sotrpina na ruskem bojišču. Povedal mi je, da je vojska pravkar odrinila naprej proti zahodu. Tudi midva sva se podvivala; smer Priluki—Njezin. V Njezinu naj bi bilo zbirališče, odkoder bi se z vlakom odpeljali domov. Kakšna posebna gneča v Njezinu ni grozila, vojska je bila zdaj že temeljito razredčena. Veliko jih je umrlo že na začetku od ruskih krogel in granat, še več pa od lakote, mraza, izčrpanosti, kolere, tifusa, uši in še od česa.

Domov? Bomo tisti, ki smo ostali, imeli še to srečo, da se bomo vrnili domov? Bom še kdaj kosil po naših primorskih senožehtih? Bom ob večerih še kdaj vasoval pri dekletih? Bom še kdaj slišal pritrkavanje zvonov, ki kličejo k nedeljski maši? Bom še kdaj gledal naše lepe gore — Kojco, Porezen, Crno prst? Bom še kdaj pokušal domači želodec in ržen kruh in ga zalival z dobrim domačim sadjevcem? Toliko sem že preстал hudega v teh mesecih — bom imel dovolj moči za to, kar me še čaka? — take misli so mi rojile po glavi, ko sva z Droletovim Albinom tlačila sneg na cesti proti Njezinu.

Iz mraka, ki je legal na zemljo, so se medlo zasvetlikale vaše luči. In že spet star prizor: gruče onemoglih vojakov, ki se opotekajo od hiše do hiše, išoč hrano in prenočišče.

Z nasprotne strani, z zahoda proti vzhodu, so zarohnele dolge kolone nemških tovornjakov, tankov in oklopnikov — okrepiteve za vzhodno fronto. Iz tovornjakov, polnih nemških vojakov, so se zaslišale psovke: »Ferluhten Italianer, kaput!«

Besni so na nas; morali so zapustiti tople barče v Belgiji in Franciji, udobne kasarne in topla naročja pariških ljubic. Konec je baletnih predstav in nastopov gostujočih cirkusov iz Nemčije. Zdaj se bo začel zanje nov cirkus, prav nič podoben prejšnjim. Rusija pač ni Francija ali kate-rakoli druga država. To je izkusil že Napoleon in zdaj izkuša to tudi Hitler.

Globoko si oddahnemo, ko nemški tovornjaki odrohnijo. V svoji jezi bi pač utegnili celo streljati na nas. Vojska se raztepe po hišah. Star mužik z brado nas pelje v svojo bajto. Kot da bi prišli v pravoslavno kapelo, se nam zdi; po vseh stenah visijo ikone, križi, kipci svetnikov in podobno. Na mizi gori sveča. Od majhne krušne peči v kotu žehiti toplota. In že spet se spomnim na svoj dom, na peč v njem, na mater, ki braka po žerjavici in z lesenim loparjem potiska kruh v peč.

Tudi tu, daleč od doma, zadiši po pravkar pečenem kruhu. Sedemo k mizi, starec nam postreže. — Ne, zdaj se ne morem spomniti kaj smo še jedli zraven kruha — osemindeset let je že minilo od tedaj.

»Vi pa niste Italijani,« reče mužik, ko nas ališi govoriti.

»Ne, Slovenci smo in Hrvati,« mu odgovorimo.

In že sicer prijazni starec postane zdaj še bolj prijazen. Vsem nam teče po žilah slovarska kri — in kri ni voda.

Mojo pozornost je zbudil pogovor med italijanskimi vojaki, ki so prišli v Rusijo že

več mesecev za nami; — prej so se bili namreč bojevali na balkanski fronti — to je v Jugoslaviji. Prvi od njih je razlagal, kako so jih nekje v Montenegro (to je v Crni gori) napadli banditi (to je partizani), jih obkolili, razorožili, slekli do gola in pognali nazaj v dolino.

Spet drugi pripoveduje, da je imel dva brata v Bosni in da že pol leta ni nobenega glasu od njiju.

»Nekje južno od »capitale di provincia Lubiana«, razlaga tretji — »je pokopan moj bratranec. Bil je vodja patrole in na nekem obhodu se je izza grmovja vsula nanj toča krogel.«

Toplo mi postane pri srcu — da, tudi pri nas se nekaj dogaja, tudi pri nas ljudje ne mirujejo pod fašističnim jarmom.

Potem začne govoriti še naš gostitelj. Pop je, pravi, sicer pa smo to uganili že sami. Vendar nima nobenega dela več, odkar so mu pred letom dni Nemci s tankovskimi granatami porušili cerkev. Prav takrat je bilo v njej mnogo ljudi, ki so se vanjo zatekali pred vojnimi strahotami. Veliko je bilo mrtvih, še več ranjenih. Med temi zadnjimi je bila tudi njegova žena Katja, ki mu je po treh dneh umrla zaradi hudih ran na glavi. Ob spominu na ženo je starcu glas zadrgetal in solze so mu prišle v oči.

Tedaj mi je pogled nehote zašel skozi okno. Skozi zamrznjene šipe se je zasvetlikalo nebroj medlečih lučk, ki so jih nosile sive uniformirane postave. Zaslišalo se je trkanje po vratih in vzkliki: »Schlafen, schlafen! — Spati, spati!«

Bili so Nemci — tudi oni bi radi nočili. Starec je strahoma odprl vrata. A strah je bil nepotreben. Ti Nemci tukaj niso bili prav nič podobni tistim osobnim, zlikanim osvajačcem, ki so še pred nekaj urami na kamionih drveli tod mimo. — Bili so pre-mraženi, ušivi, razcapani — prav tako kot mi. Neverjetno — kaj tudi Nemci bežijo?!

Kmalu jih je bila polna izba. Njihov narednik se je zavalil na posteljo, vojaki pa po tleh.

Zjutraj navsezgodaj, še preden se ja zasvitalo, smo se zrinili preko spečih Nemcev in krenili naprej. Spet smo bili na cesti, samo z zvezdami nad seboj, kot že tolikokrat poprej — kot cigani, ki romajo iz kraja v kraj. Naš cilj je Priluki — kdaj ga bomo dosegli? Pred nami zasnežena cesta, okoli nas brezkončna zasnežena ravnina. Po nekajurni hoji pridemo do Glinška — naselja, prevelikega za vas, premajhnega za mesto. Po treh urah smo končno v Prilukiju.

Ponovi se prizor iz Romnyja. Četni oficirji vseh bataljonov 89. regimenta divizije Casseria zbirajo svoje čete. Sektor je že določen, za vsak bataljon posebej se ve, kje bo jedel in kje spal. Organizacija se je torej nekoliko izboljšala. — Končno! Prav tako kot v Romnyju, se tudi tu utaborimo v neki šoli. Seveda, otrok je malo, učitelj pa sploh ni; mobilizirani so bili, ali pa so zbežali na vzhod pred navalom nemške vojske. In tako so šole služile zdaj kot pribežališča tujim vojakom, tako kot konjušnice za konje. Vse, kar je bilo vrednega, je bilo že zdavnaj razbito, polomljeno ali odnešeno, celo okna so sneli in razbili, okvire pa porabili kot kurivo. Med stokrat, tisočkrat pretlačeno slamo na tleh se svetlikajo drobci stekla, vsespovsod ležijo iz šolskih knjig in zvezkov istržani listi. Razsvetljave ni, utrujeni vojaki se spotikajo drug ob drugega, kolnejo Boga in devico Marijo. Božja družina zagotovo še v nobenem jeziku ni bila tolikokrat prekleta kot prav v italijanskem. To, da je prav v Italiji sedež svetovnega katolicizma, očitno ne predstavlja nobene ovire.

Spimo pri dvajsetih stopinjah pod ničlo — sicer smo pa tega že navajeni. Stiskamo se drug k drugemu kot sardine v konzervi, obuti smo in oblečeni, pa ne pomagaj kaj dosti. Skozi razbita okna sije na nas mrzla

ukrajinska luna. Spati ne morem; pod roki mi pride nekaj knjiga; dvignem se in bežem v mesečini: Maksim Gorki, Mati. Vzajem drugo knjigo, s trudom se prebijam skozi cirilico: Gončarov, Oblomov. Tudi drugim ni do spanja: premraz je. Hodijo gor in dol in drgetajo.

Zjutraj posije sonce. Nas bo moglo ogreti? Gledamo ga kot boga, kar na kolena bi padli predenj in molili.

Zjutraj so sklicali zbor. Postavili smo se v vrsto po dva in dva. Kakšna razlika od takrat, ko smo zadnjič stali takole v vrsti, že več kot pol leta je od takrat; tedaj v zlikanih uniformah in do zob oboroženi, zdaj raztrgani, ušvi in brez orožja. »Kameradi, vojaki,« nam spregovori komandant, »nekaj manj kot polovica nas je še ostalo. Slava tistim, ki so padli!« Gledamo ga nemo, kot v prazno vrečo. Pred vrsto se postavi še naš kurat, vojaški duhovnik in začne brati molitvice za pokojne, trpeče v vicah, za vse padle v borbi proti komunistom in ateistom. Gledali smo ga in si mislili: »Kje si bil, farček golobradi, ko so okrog nas švigale krogle in pokale granate, ko smo stradali in zmrzovali v snegu?«

Se najbolj od vsega smo bili veseli pogleda na kadeče se kotle, okoli katerih so se pridno vrteli kuharji.

Po vsem taboru so nalepili plakate z opozorili, da so vsakršni stiki z domačini najstrožje prepovedani. No, lepa reč, smo si mislili. Če nam domačini ne bi pomagali, kdo od nas bi pa sploh še ostal živ?

In že je kosilo. Kuharji nam nalivajo v menažke redko prosono kašo, v katero drobimo črn nemški kruh, ki nam ga je kdo ve od kod priskrbela naša intendantska služba. Ni kaj prida tole kosilo, a vsaj želodce si bomo pogreli. — Kaj bi dal zdaj za domače, z zaseko zabeljene žgance in latvico kislega mleka!

Zvečer se kljub prepovedi odpravim v vas po »dodatni obrok.« Kar na slepo potrkam pri neki leseni hiši. V ognjišču plapolja ogenj, nihče se ne oglasi.

»Dober večer,« pozdravim po slovensko. »Dober večer,« mi po rusko odzdravi hišni gospodar in vstane iz postelje. Hiti si natikati železniško kapo na glavo, prižge karbidovko in raportira: »Tovariš železniški inšpektor, tukaj pri meni je vse v redu, vlak je pravkar odpeljal, imel je pet minut zamude!«

Debelo ga gledam: bolan je, ali pa mesečen. Razložim mu, da nisem nikak železniški inšpektor, pač pa Slovenec, prisiljeno mobiliziran v okupatorjevo vojsko; da ga nisem prišel kontrolirat, pač pa prosit za hrano. Končno se ovede in mi postreže z vodikom.

A še preden do kraja izpraznim kozarček, že zaropota po vratih in na pragu se pojavi italijanski oficir v spremstvu dveh oboroženih vojakov. Legitimirajo me in odženejo nazaj v šolo. Tam me že čaka moje staro ležišče na slami in porcija ohlajene prosene kaše za večerjo.

Zjutraj me zbudi sunek puškinega kopita v hrbet. V spremstvu straže me odpeljejo h komandantu. Da, prav tisti je, ki me je zasliševal že nekoč ob Donu, ker sem na straži zaspal. Zdaj pa se najbrž ne bom več tako na lahek način izmazal, me je zaskrbelo.

»Kakšne podatke ste dajali domačinom?« me že koj na začetku zgrabi komandant.

»Samo po hrano sem šel,« se branim.

»Človek, pri katerem ste bili, dela za rusko armado. Jutri zjutraj bo visel. Bi radi viseli še vi?«

No, tega pa res ne bi rad; »Tukaj smo šele drugi dan; danes sem prvič videl tega človeka,« izdavam z zadržanim grlom.

To me je rešilo. Vendar ne povsem: »Ali ste že prebrali plakat na vratih?« me vpraša komandant. »Če ga še niste, boste že imeli priložnost, da ga boste — petkrat, desetkrat, dvajsetkrat. — Zdaj pa izginite me je nagnal ven.

Na dvorišču šole stoji visani vprežen konjiček; ob pogledu nanj se spomnim na Petruško, konjička, ki nam je toliko dni lajšal usodo na begu skozi zasneženo Ukrajino.

»Spet bo kakšna neužitna brozga,« brž pomislim, ko gledam kuharje, kako se motivolijo okrog kotlov.

»Rancio speciale!« zavpije eden izmed njih. In spet drugi: »Risoto originale!«

Pogledam v kotel, in glej čudež, res: riž, grah in celo kakšen košček mesa je vmes. Brž stečem po menažko, a glej smolo — menažke nikjer. Kaj pa zdaj? Vojak brez puške ni vojak, pravijo. Pa tudi vojak brez menažke ni vojak. Puško sem zgubil že zdavnaj ob Donu, zdaj pa še menažko...

A že pride k meni moj sovaščan in vojni tovariš Drole; v roki drži poleg svoje tudi moji menažki — obe do vrha polni slastne, kadeče se rižote. »Na dvorišču sem jo našel,« mi pove. In potem me še ošteje: »Drugič svojo pamet izgubi, ne pa menažke!« A sem mu kljub temu hvaležen.

Drugo jutro me komandir našega voda diskretno potegne za rokav: »Torkar, takoj obleci vse tople cunj, kar jih imaš; če jih nimaš, povej, sposodili si jih bomo pri ostalih; komandant mi je dal nalog, da te moram za dve uri privezati k jablani na dvorišču.«

Oblečem se in se pustim zvezati; bolj narahlo, kajpak, saj mi komandir zaupa in ve, da ne bom pobegnil.

Mraz je; petnajst, morda celo dvajset stopinj pod ničlo. Prestopam se in migam s prsti, da bi se vendarle nekoliko ogrel. Gledam šolsko poslopje pred seboj; okna razbita, polknice visijo s tečajev kot polomljene golobje peruti, na vratih pa se vame belo rezi plakat, ki prepoveduje vojakom stike z domačini...

Se preden me odvežejo se po taboru razleže huronski krik iz stotine grl; kot blisk se je namreč razširila novica iz štaba, da se bomo v najkrajšem času vkrcali na vlak in se odpeljali domov; po zraku letijo čutarice in kučme, vojaki se vsevprek objemajo in prepevajo. Ko me odvežejo se temu vsesplošnemu veselju kajpak pridružim tudi jaz.

Prvi marčevski dnevi 1943. Sonce ima že nekoliko več moči, sneg se topi.

In kar je zares suhega zlata vredno — v Nezinu smo se vkrcali na vlak. Zbogom, zasnežena Ukrajina, nič več ne bomo trpeli lakote in mraza.

A vendar, nekoč bi spet rad obiskal te kraje, ne kot sovražnik, kot prijatelj. Spet bi rad stal ob Donu in obujal spomine na te težke čase. Mihail Solohov je naslovil svoj roman »Tihi Done«. — Zame je bil Don vse drugo, samo tih in miren ne.

Vlak nas cijazi od Nezina proti Gomelu. Gomel je še zmeraj tak, kakršnega smo videli nazadnje: prazen in porušen.

Po dvodnevni vožnji smo prišli v Brest Litovsk. Premetava nas po trdih lesenih klopih; spimo, kolikor moremo, dremljemo; mimo nas pa bežijo polja in borovi gozdovi.

Varšava. Tu stojimo več ur; končno se le premaknemo proti jugozahodu; ravna, enolična pokrajina, ki utruja oči in dušo.

Potem pa dimniki, tovarniške hale, gore koka in premoga. Na Češkem smo že, ali natančneje: na Moravskem, ali še natančneje: v Moravski Ostravi. Ljudje nas radovedno opazujejo skozi ograjo na železniški postaji, dokler jih nemška žandarmerija ne razžene. Saj imajo tudi kaj videti; umazani smo, zaraščeni, razcapani.

Na sosednjem tiru se je ustavil sanitetni vlak; beli vagoni in veliki rdeči križi na njih. Vidimo belo oblečeno strežno oseboje — pa ranjence, kajpak. Malone vsi so obvezani, marsikateremu manjka kakšen ud, nekaterim tudi po več.

In že spet se vozimo. Skozi line opazujemo moravsko pokrajino, ki tako prijazno spominja na našo dolensko; tihe vasi, majhna mesteca in trgi, grički, cerkvice.

Enakomerno ropočejo kolesa: Olomouc, Brno, Dunaj, Linz, Rosenheim, Innsbruck. Na vsaki večji postaji točijo čajne ječmenovo kavo.

Brenner — in potem smo že v Italiji. Bolzano — tu se ustavimo za nekaj dni. Gora amaznih in raztrganih vojakov, cunj se nabira na dvorišču kasarne; Polnoma goli, samo z lesenimi natikacijami na nogah stopamo po dolgem ogrevanem hodniku. Gremo skozi špalir brivcev in ven pridemo ostrizeni do gole kože kot budistični menihi. Potem se zdrenjamo v veliko skupinsko kopalnico. Temeljito se okopamo, vsak dobi čisto perilo (kako dišijo naše nove uniforme. Skoraj ne poznamo več drug drugega, tako smo se polepsali in pomladili.

»Zdaj nam pa manjka samo še dobro kosilo, pol litra vina vsakemu, mehka postelja, notri pa kakšna mlada z okroglo ritko,« se pošali moj sovaščan in sotrpin v Rusiji Albin Drole.

Zunaj nas že čakajo sivo zeleni vojaški avtobusi. Odpeljemo se, srečneži, na dvotedenske počitnice na deželo. Narava se prebujala iz zimskega spanja, trava zeleni; povsod je polno zvončkov in trobic. Ustavili smo se v neki majhni hribovski vasi, sredi katere je kraljevala velika stavba z dvojezičnim napisom OSTERIA — GASTHAUS.

Takole so nam to zadevo obrazložili oficirji: »Tu boste ostali dva tedna, toliko, da se odpočijete in ozdravite, potem pa boste šli v Genovo. Dobili boste štirinajst dni dopusta, razen svedca tisti, ki ste došli iz Benečije — Julijske krajine; ti dopusta ne bodo dobili, ker je dosedanja praksa pokazala, da se le malo Hrvatov in Slovencev vrne z dopusta v italijansko vojsko.« Kriki ogorčenja in razočaranja, pa stisnjene pesti so pognale oficirja nazaj pisarno.

Sicer pa je bilo potem vse do konca razmeroma mirno; smo se pač morali sprijazniti s tem, kar nas je doletelo. Hraja je bila dobra, tudi pijače je bilo dovolj. Poveljnik nas ogleduje, kot mesar živino, okrepili smo se, poredili. Kmalu bomo spet godni za odstrel, si bržkone misli.

Potem so nas nekega lepega dne spet vkrcali na vlak. Smer: Brescia — Milano — Genova.

V Milanu se za tri ure ustavimo: Tja postanek izkoristim za kratek potep po mestu. Obletavajo me cipe in berači. Pobegnem jim na tramvaj in si grem ogledat znamenito milansko katedralo. Pri vhodu vanjo mi mlad semeničnik potisne v roko podobico svetega Ambrozija. Oboki katedrale se mi zdijo visoki kot nebo, kot mravlja majhen se počutim v tej velikanski zgradbi.

Nazaj grede sem se skoraj izgubil v labirintu milanskih uličic in trgov. Komaj sem še ujel vlak.

Genova — hladen in neprijazen spijem. Kakšna razlika med povratkom in odhodom pred meseci: nobenih zaščit, nobenih špalirjev ob cesti, nobenega cvetnega nobenega vzkljanja.

V Genovi nas ves teden temeljito sprešujejo, pregledujejo in kontrolirajo, do četrte ne ločijo zrna od plev, zanesljivih od nezanesljivih, kratka — Italijanov od Slovencev, Hrvatov in komunistov. Kakšnih 80 nezanesljivih so nas zbrali in nas skupaj stlačili v zadnji vagon vlaka v Neapelj. Dvajset oboroženih stražarjev pazilo na nas, tako da smo bili na postajah smeli gledati skozi okna, kaj šele, da bi šli ven.

Ko sem bil že mesec dni v nekem kazenskem bataljonu nekje na jugu Italije, sem dobil pismo od sestre Julke, v katerem mi sporoča, da je bila skupaj z nekaj drugimi ščani v Genovi, da bi me obiskala in prinesla priboljškov. Tja je prišla le eno, za tem, ko smo odšli proti Neaplju.

Tako sem se z domačimi srečal šele na koncu vojne.

NEMIRNI DUH: CURZIO MALAPARTE

Sodobna italijanska književnost se ponaša z vrsto odličnih in naprednih pisateljev. Omenimo naj le Ignazia Siloneja, Carla Levija, Elia Vittorinija, Francesca Jovine, Vasca Pratolinija, pa še tega in onega. V krog teh naprednih pisateljev sodi tudi pred kratkim umrl Curzio Malaparte, ki se je zlasti po vojni povzpela med vodilne in najuglednejše italijanske književnike.

Njegov rojstni kraj je Prato, predmestje Firenc z bogato tekstilno industrijo in razgibanim življenjem delavcev, kar je ob prelomu dveh stoletij močno vplivalo na njegova otroška in deška leta. Neustaljene politične in družbene razmere, ki jih je sprožil preporod in združenje, so s polnim zvenom odmevale v generaciji, ki jo je pretresalo valovanje dogodkov v desetletju pred prvo svetovno vojno in ki jo je šele napol zrelo potegnil vase ta krvavi vrtnec, jo razredčil in uničil v visokih odstotkih.

Nemir dobe se je globoko vtisnil v mladega Malapartea. Že v zgodnji mladosti ga je zamikalo neznanost in ta slaba po neznanem mu je pridobila mnogo prijateljev, pa tudi mnogo nasprotnikov. Ker pa je bil odkritega značaja in besede, vendar često zlomljen na dvoje pojmovanj, so ga vsi spoštovali. Kot D'Anunzio je bil tudi Malaparte židovskega rodu. Svoje ime je poitalijančil, saj se kot Kurt Erich Suckert ni mogel vrstiti v zemljo svoje domovine.

Kako zgodaj ga je povedel s seboj val politične razgibanosti, nam potrjuje dejstvo, da je že s 16. letom tajnik republikanske stranke v Pratu. Toda politično delovanje mu ni dalo pravega zadoščanja, zato ga je kmalu opustil. Kmalu nato ga srečamo kot prostovoljca v Franciji v vrstah »garibaldincev« v Argonih. Od tam je prešel nato na italijansko fronto. Nekaj časa po vojni ga srečujemo na italijanskem poslanstvu v Varšavi. To službo burne in razgibane mladosti je zamenjal s peresom in se z istim nemirnim duhom vrgel v pisateljevanje. Komaj se je vrnil na rodna tla, je vzbudila pozornost njegova prva knjiga *Upor prekletih svetnikov* (1921), *Ziva Evropa* in *Barbarska Italija* sta izšli leta 1926. Doživljaji nekega nesrečnega kapitana 1928, zbirka povesti *Sodoma* in *Gomora* leta 1931, *Mrtveci iz Blignyja* igrajo na karte in Neumni Orland istega leta. S sodelovanjem književnika Falquiera pa življenje železne brade, imenovan *Italo Baldo* (1931). To je prva etapa Malapartijevega književnega dela, ki kaže, kakor pri Papiniju in D'Anunziju pustolovska nagnjenja. Prvo desetletje je značilno za iskanja, medtem ko je po 32. letu večina poglobljenost v vprašanja, ki so tedaj pretresala svet. V letu 1932 je napisal dve značilni deli *Dober človek Lenin* in *Inteligentnost Lenina*. Razkol v njem namem pa se kaže v delu, ki ga je pred tem izdal v francoščini, in sicer *Tehnika* iržavnega udara, ki so ga nacisti sežgali na glavnem trgu v Leipzigu. Čeprav je bil tedaj fašizem na višku, ga ni motilo sodelovanje v protifašistično usmerjeni Gobettijevi reviji *Liberalna revolucija*. Za Gobettija je napisal roman *Don Camaleo*, ki ga je fašizem prepovedal, avtorju pa naklonil pet let konfinacije zaradi protifašistične propagande v tujini. Komaj se je osvobodil konfinacije, je bil poslan v pregnanstvo na Lipari, kjer je ostal vse do leta 1939. Medtem so izšla nekatera njegova dela, kot na primer: *Beg* v ječo leta 1936, *Kri* 1938, *Tragedija Italije* 1938, *Zena* kakor jaz 1940.

Ob rojstvu zadnjega romana je svet že pretresal drugi svetovni požar. Nemir, ki ga

je silil v večno iskanje in pustolovščine, ga je gnal kot vojnega dopisnika na rusko fronto. Sadove opažanj krvavega plesa na ruskih poljanah je po vojni zbral v knjigi »Volga izvira v Evropi«. Leta 1943 je postal član Komiteja narodne osvoboditve in opravljal dolžnosti zveznega častnika med vrhovnim zavezniškim poveljstvom in partizansko divizijo Potente. Nemško okupacijo v Italiji je upodobil v romanu z značilnim imenom *Kaputt* 1944. Eden njegovih najbolj popularnih romanov, ki je dvignil mnogo prahu, je roman *Koža* 1946. S to knjigo si ni naprtil samo jeze Vatikana, ki ga je dal na indeks, temveč je sprožil tudi ogorčeno jezo Napolitancev, saj odtlej ni smel več stopiti na ulice tega mesta brez smrtno nevarnosti. Stara resnica je, da resnica bode v oči. Tako tudi meščanstvo milijonskega Neaplja, ki je zašlo po zlomu fašizma in po prihodu ameriške vojske na Apeninski polotok, ni moglo odpustiti pisatelju, da je razkrinkal velikansko moralno zablodo in gospodarsko zmedo tega mesta in nasploh italijanskega meščanstva. Malaparte je opisal to nesmiselno, brezglavo in brezciljno povojno italijansko stvarnost z vso ostrino in vsemi podrobnostmi. Z dokaj naturalističnim prikazovanjem resnice je bil vso perverzno, razvrat in sramotno moralno propadanje svojega ljudstva. Roman je v kratkem času doživel 165 ponatisov. Temu je sledil roman *Slepo sonce* (l. 1947). Zadnje njegovo večje književno delo je roman *Prekleti Toskanci*, ki ga je objavil komaj leto dni pred smrtjo in v času svojega potovanja na Kitajsko, odkoder naj bi za revijo *Vie nuove* napisal vrsto člankov o

novi Kitajski. Na Kitajskem je prepotoval dobren del ozemlja, se srečal z Mao Zedongom, zbolel, se preko Moskve in Prage vrnil v domovino in po nekaj mesecih trpljenja umrl.

Preveč bi bilo na tem mestu opisovati tudi njegovo novinarsko in izdajateljsko delo. Izdajal in urejeval je celo vrsto listov in revij ter se v njih vsestransko dotikal italijanskega javnega življenja. Posebno znameniti so bili njegova članki v ilustrirani reviji *Tempo*, kjer je v stalni rubriki *Battibecco*, kar bi se po naše reklo »udari žebelj po glavi«, brez ovinkov polemiziral in kazal na nezdruve pojave v italijanskem javnem življenju. Prav tako se je z namenom, da bi pokazal na nezdruve razmere, poskušil tudi z gledališčem. Leta 1949 je napisal komedijo *Das Kapital*, ki pa je kljub neugodni kritiki priklicala v gledališče več ljudi od katerekoli druge komedije. Sledila je še komedija *Tudi ženske* so izgubile vojno (1954). Njegov nemirni duh se je poizkusil tudi v filmu. Film *Prepovedani Kristus* je sam režiral in zanj napisal tudi scenarij in glasbo. Film je bil po svoji vrednosti bolj muha enodnevnica.

Odlomek Črno blago, ki je vzeta iz Malapartejevega najbolj popularnega dela *Koža*, je karakterističen za čas, ko je V. ameriška armada zasedla Neapelj in ko se je začel divji boj za črnce, kar je pomenilo za neapeljsko revščino izhod iz pomanjkanja in gladi, hkrati pa pohod v brezobziren lov, kjer so se razblinili v nič vsi moralni predsodki do take mere, kakršne ne beleži evropska zgodovina.

CURZIO MALAPARTE

ČRNO BLAGO

Cena črnkega mesa je rasla iz dneva v dan. Mrtev črnc je bil, na primer, brez vrednosti; vreden je bil znatno manj od mrtvega belca, celo manj od živega Italijana. Vreden je bil približno toliko, kolikor dvajseterica neapeljskih otrok, pomrlih od gladi. Bilo je resnično čudno, da je mrtev črnc tako malo vreden. Mrtev črnc je krasen mrlič: bleščeč in ogromen je, tako ogromen, da ležeč na zemlji zavzema dvakrat toliko prostora, kot mrtev belec, pa naj si je bil črnc za življenja v Ameriki reven čistilec čevljev v Harlemu ali razkladalec premoga v pristanišču ali kurjač na železnici, kot mrtvec zavzema skoro toliko prostora, kolikor so ga zavzemala velika krasna trupla Homerjevih junakov. V ostalem mi je bila prijetna misel, da črnčevo truplo zavzema skoro toliko prostora, kot mrtvi Ahil, mrtvi Hektor ali mrtvi Ajaks. Zavaljo tega se nisem mogel pomiriti z mislijo, da je mrtev črnc vreden tako malo.

Nasprotno je bil vreden živi črnc nenavadno veliko. Cena živih črncev je bila v Neaplju že v nekoliko dneh porasla od dvesto na tisoč dolarjev; kazalo pa je na nadaljnji porast cene. Bilo je kaj videti, kako s pohlepni mi oči bedni človek gleda na črnca — živega črnca — in še če pomislimo, da je cena živega črnca nenavadno visoka

ter da neprestano raste. Sen vseh bednih Napolitancev, posebno »scugnizzov«, mladoletnih pouličnih postopačev, je bil, da bi zmogli kupiti kakšnega BLACKA, pa čeprav le za nekaj ur. Lov na črnske vojake je bil tem pobalinom najljubša zabava. Neapelj je bil zanje prostran ekvatorski pragozd, poln opojnega in toplega vonja sladkih kobuljnic, po katerem se sprehajajo ponosni črnči, gugajoč se v bokih in z očmi uprtimi v nebo. Če je kakšnemu »scugnizzu« uspelo se obesiti črncu na rokav plašča, ga vlačiti iz bara v bar, iz krčme v krčmo, iz javne hiše v javno hišo v labirintu uličic Toleda in Forcelle, je z vseh oken, pragov, izza vseh voglov stotine ust, stotine oči, stotine rok prežalo in klicalo: »Prodaj mi svojega BLACKA! Dam ti zanj dvajset dolarjev! Trideset dolarjev! Petdeset dolarjev!« To se je imenovalo THE FLYING MARKET — »leteča« trgovina. Petdeset dolarjev je bila najvišja cena, s katero so kupovali črnca za dan ali vsaj za nekaj ur: kolikor je, na primer, potrebno, da se opije, da se mu sleče vse, kar ima na sebi od kape do čevljev, a zatem, ko se znoči, da se ga pusti popolnoma nagega na pločniku katere od uličic.

Črnc navadno ni ničesar slutil; niti opazil ni, da ga kupujejo in znova prodajajo vsake četrte ure, temveč je hodil

naiven in srečen, sijoč od ponosa zavoljo svojih, kot zlato se svetlikajočih čevljev, zaradi nakičene uniforme, žoltnih rokavic, prstanov in zlatih zob, zaradi svojih velikih, belih, kot pri polipu izbuljenih oči. Hodil je nasmejan, z glavo nagnjeno na ramo, z izgubljenim pogledom za daljnim zelenim oblakom, ki plava po morski modrini neba. Hodil je kakor mesečnik s slastjo vpijajoč duhove, barve, okuse, zvoke in prizore, ki osvajajo življenje: vonj kobuljnic, vina, pečene ribe, noseče žene, ki sedi na hišnem pragu; deklico, ki si češe lase preko ramen, drugo, ki si išče bolho med dojčkama; vekanje deteta v zibelki; smeh enega »scugnizza«; odsev sonca v prozornem steklu; glasbo gramofona; ogenj iz lepenke, ki predstavlja vica, kjer trpe prekleti pod nogami Device v tabernakljih na voglih ulicic; dečke, ki z blestečo ostrino svojih snežnobelih zob izžemajo iz odrezanega kosa lubenice kot iz orgljic polmeseč zelenih in rdečih tonov, ki se iskre na sivem nebu zida; deklico, ki se češe na oknu pevajoč: »O Mary« in ogledujoč se v nebo, kakor v ogledalo.

Črnc ni niti zaslutil, da se fantalin, ki ga drži za roko in ga gladi po tilniku, nežno mu govoreč in gledajoč ga v obraz s krotkimi očmi, od časa do časa menja. (Če je prodal svojega BLACKA kakšnemu drugemu »scugnizzu«, je roko svojega črnca poveril kupčevi roki in izginil v množici). Cena črnca v »leteči« trgovini se je izračunavala po njegovi darežljivosti in razsipnosti, po požrešnosti do jedače in pijače, po načinu, kako se smeje, kadi cigareto ter kako motri žensko. Stotine večjih in lakomnih oči je spremljalo sleherni črnčev gib, štelo denar, ki ga je jemal iz žepa in prežalo na njegove prste, roznate in črne, bledih nohtov. Bilo je mnogo izredno večjih pobalčinov v tem podrobnem in hitrem računu. (Neki desetletni deček, Pasquale Mele, je v dveh mesecih zaslužil z nakupom in prodajo črncev v »leteči« trgovini okoli šest tisoč dolarjev, s katerimi je kupil hišo v bližini trga Olivello.) V času, ko se je klatil iz bara v bar, iz krčme v krčmo, iz javne hiše v javno hišo, ko se je smehljaj, pil in jedel, ko je božal deklice po rokah, črnc ni niti slutil ni, da ga prodajajo in kupujejo kot sužnja.

Prav gotovo ni bilo častno za črnake vojake ameriške vojske SO KIND (tako prijazni), SO BLACK (tako črni), SO RESPECTABLE (tako spoštovani), ki so dobili vojno in se izkrcali v Neaplju kakor zmagovalci, da so bili naenkrat kupovani in prodajani kakor ceneno blago. To se je sicer dogajalo v Neaplju že tisoč let; to je doletelo Normane, Anžuvince, Aragonce, Karla VIII. francoskega, celo Garibaldija in Mussolinija. Neapeljsko ljudstvo bi bilo že več stoletij nazaj pomrlo od glada, da ga od časa do časa ni doletela sreča, da kupuje in ponovno prodaja vse one, Italijane ali tujce, ki si domišljajo, da so se v Neaplju izkrcali kot zmagovalci in gospodarji.

Če je cena črnega vojaka v »leteči« trgovini sprva znašala le nekaj desetlin dolarjev je čez mesec ali dva bila znatno višja od tri sto do tisoč dolarjev in več. Črni Amerikanec je bil zlati rudnik. Biti lastnik črnega sužnja je pomenilo imeti gotovo rento, lahek način zaslužka, rešiti življenjske težkoče in mnogokrat tudi obogateti. Tveganje je bilo zares veliko, saj je MP (vojaška policija), nepoznavajoč evropske razmere, gojila napram trgovini s črnim blagom nerazumljivo pristranost. Kljub MP je v Neaplju cvetela trgovina s črnici, saj ni bilo niti ene neapeljske, še tako siromašne družine, ki ne bi imela svojega črnega sužnja.

Črnčev gospodar je ravnal s svojim sužnjem, kakor z dragim gostom: nudil mu je jedače in pijače, napajal ga z vinom in natrpaval s krofi, mu vrtel stare gramofonske plošče, ga sprejemal, da je z njegovimi lastnimi hčerami spal v njegovi postelji, skupno z vso družino, moškimi in ženskami v tisti veliki postelji, ki zavzema

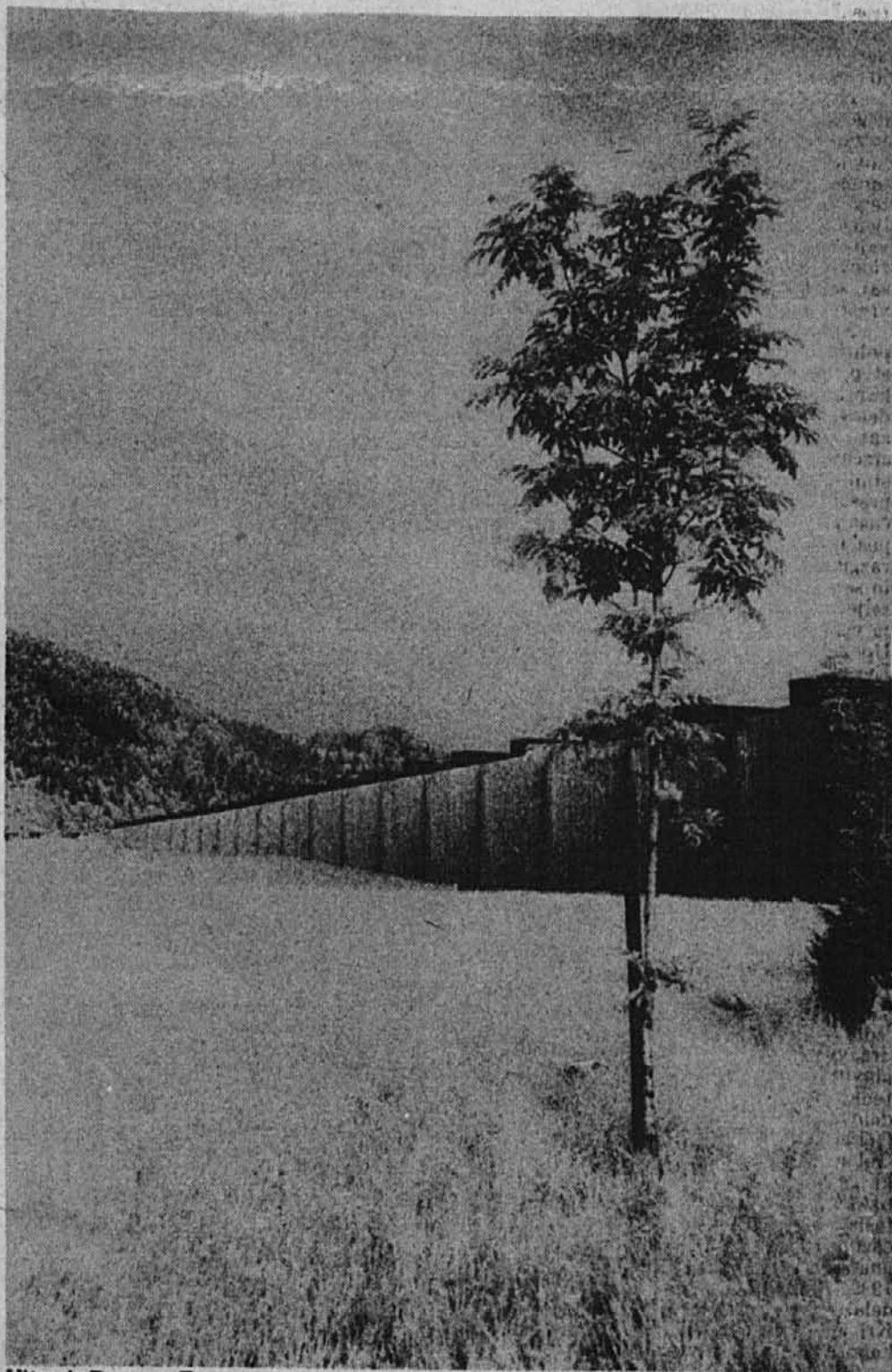
velik del prostora sleherne neapeljske revščine. A črnc se je vračal večer za večerom z darovi sladkorja, cigaret, SPAMA, BACONA, kruha, bele moke, majic, nogavic, čevljev, uniform, odev, plaščev in goro karamel. BLACKU je ugajalo to mirno družinsko življenje, ta poštene in prisrčni sprejem, smehljaj žene in otrok, pogrnjena miza pod svetilko, vino, pecivo, sladki krofi. Srečni črnc, če je postal suženj te siromašne, a prisrčne neapeljske družine, če se je po nekaj dneh zaročil s katero od gospodarjevih hčerk in vsak večer ob povratku prinašal zaročenki v dar cele zaboje CORNED BEEFA, vreče sladkorja in moke, zavoje cigaret ter raznovrstnega blaga, ki ga je jemal iz vojaškega sladišča in kar naj bi oče in bratje njegove zaročenke prodajali črnoborzijsancem.

Najdražji so bili DRIVERSI. Črni DRIVER je bil vreden do dva tisoč dolarjev. Bili so DRIVERSI, ki so prinašali zaročenkam v dar polne kamione moke, sladkorja, avtomobilskih gum in sodov bencina. Neki črni DRIVER je nekega dne daroval svoji zaročenki Concetti Espocito

v ulici Torretta na koncu Riviere Chiaia kar dva težka oklepna Shermana. Čez dve uri sta bila ta dva oklepna, skrita na nekem dvorišču, že razstavljena in razdrta. Izginila sta v kratkih dveh urah in od njiju ni ostalo sledu, razen mlake strojnega olja na dvoriščni ploščadi. Neke noči je bila v neapeljskem pristanišču ukradena celo LIBERTY SHIP, ki je bila nekaj ur prej prijadrala v konvoju še z desetimi parniki. Ukraden ni bil samo tovor, temveč cela ladja. Zginila je brez sledu in nikdar se o njej ni ničesar zvedelo. Ob tej novici je do nebes segajoči smeh zdramil Neapelj od Capodimontea do Posilipa kakor potres. Mogoče je bilo videti, kako se Muze: Gracija, Junona, Minerva, Diana in vse olimpijske boginje, ki se vsak večer pokažejo izza oblakov nad Vezuvom, da se osveže, smejejo, grabeč se z obema rokama za prsi.

Odlomek iz romana Koža, prevedel

Č. S.

Vitomir Pretnar: Tovarna VI

ZGODBA O JEŽU IN ZVEZDAH

Ko se je vrnil stari bodež jež z nočnega lova v svoj domek pod staro smreko, je narahlo sinilo mlado jutro. Od dolgega poto-vanja po gozdu je bil nekoliko utrujen in želel si je mirnega počitka. Maj je bil in po-mlad mu je položila na prostrano mizo pošten pladenj sladkih dobrot. In ob tej razkošni mizi se ni obregal kakor kmečka nevesta; najedel se je do sita in zdaj se mu je zahotelo počitka in spanja. Zlezel je v tesno, vendar dovolj veliko duplino, legel na mehko, z mahom postlano posteljo in trdno zaspal. Spal je ves dolgi dan tja do večera, ko ga je z glasnim žvrgolenjem prebudil v zelenem grmovju zlatokljuni kos. Jež si je pomel oči, radovedno pokukal skozi vrata in veselo dejal:

»Glej, glej, spet se večeri. Treba bo na večerjo.«

Urno si je z roso na bilkah pred vratmi umil nasek, se počehljaj po uhljih in od-krevljaj na prosto. Zdaj se mu je oglasil tudi želodček. Kot izkušen lovec se je na-potil po večernem gozdu. Ni mu bilo mar brenčanje muh in mušic, ki so se igrale v zadnjih sončnih žarkih, niti pajek ga ni motil, ki je nemirno ždel v svoji hudo raz-potegnjeni mreži. Medtem so se na nebu prižgale zvezde in debeli mesec je posvetil ježku naravnost v oči.

»Ti nepridiprav, ti!« je jež zagodrnjal proti mesecu ter se mu – cof! – cof! – umaknil na osojno stran pod grmovje. Tu se je za trenutek oddahnil. Nebo je bilo jasno, komaj ozelenelo bukovje je zateglo vršalo in brenčalo. Ježu je bilo skoraj tesno

pri srcu. Potem se je domislil, da je veter tisti neugnani brenčelj, ki šumi in brenči po drevju in se smuka z veje na vejo. Niti zdaleč mu ni prišlo na misel, da je to brenčanje jutranjica hroščev, ki so se pravkar prebudili. Oprezno je krevljaj dalje, prisluškoval ter se naposled ustavil pod košatim steljnikom. Brenčanje je bilo tu najbolj glasno, najbolj brezakrbno in razigrano.

»Pri sedmih ščurkih!« tega pa je že preveč! se je hudoval stari šivankar. Veter je završal močnejše in zgodilo se je – strah in trepet. Zavaljen hrošč je padel ježu naravnost na glavo. Zbolelo ga je, pre-strašilo pa tako, da je kar otrpnil in debelo pogledal. »Joj, joj! Zvezda mi je padla na glavo,« je zajavkal. Potem je naglo vzel pot pod noge. Niti ozreti se ni več utegnil, niti pogledati na jasno nebo, na mesec in zvez-de. Pritekel je do polža, ki je ravno počival v svoji hišici. Polž je stegnil roge in se začu-dil:

»Kam pa, bratec, čez drn in strn? Kaj se ti je pripetilo?«

Jež se je ves zasopen ustavil:

»Zvezde padajo z neba. Rešiti se mo-ram.«

Polž s strahom vpraša:

»Kako pa to veš?«

»Kako ne bi vedel,« je dejal v eni sapi.

»Pravkar mi je zvezda padla naravnost na glavo.« In že je odnesel pete.

»Tò pa ni smeha vredna zgodba,« po-modruje polž. »Tudi jaz se moram rešiti.« Že jo mahne za ježem.

Jež in polž sta srečala žabo. Izbuljila je oči in zaregala:

»Kam vendar tako hitita?«

Polž si obriše slino in pravi:

»Zvezde padajo z neba. Morava se reši-ti.«

Žaba še bolj izbulji oči:

»Kako pa to veš?«

»Jež mi je povedal.«

»Jež, kako veš, da padajo zvezde?«

»Pravkar mi je velika zvezda padla na glavo,« reče jež in se spusti v dir.

»Hm, tudi jaz se moram rešiti,« od-skaklja žaba za polžem in ježem.

Tekli so in tekli čez drn in strn ter pri-tekli do gozda. Veverica, ki si je dala oprav-ka s košatim storžem, jih je uzrla in vprašala:

»Kam tečeš, žaba?«

»Zvezde padajo z neba. Rešiti se mo-ram.«

»Kako pa to veš?«

»Polž mi je povedal.«

»Polž, saj ni prvi april, da si privoščiš tako potegavščino.«

»Resnica je, jež mi je povedal.«

»Jež, kako veš, da padajo zvezde?«

»Čemu bi si izmišljal; zvezda mi je padla naravnost na glavo.«

»O, potem pa se moram rešiti,« reče veverica in smuk za žabo, polžem in ježem. Srečali so tetko lisico, ki zvito obrne oči:

»Kam bežiš, veverica?«

»Rešiti se moram, ker padajo zvezde.«

»Kdo te je potegnil za nos?«

»Žaba, polž in jež so mi povedali.«

Tudi zvitorepka je stisnila rep med noge in tekla za veverico. Tekli so družno, kakor da jih nosi burja. V gozdu srečajo volka. Vprašal je lisico:

»Česa si se, tetka, prestrašila, da tak beg?«

»Zvezde padajo, rešiti se moram.«

»Kdo ti je to povedal?«

Zopet so vsi zapovrstjo povedali svojo zgodbo.

Volk je pomislil: morda pa je res. Obrnil se je in tekal za lisico. Vsi so tekli, kar si jih noge nesle. Ko so se do kraja upehali, so za hip počili in prisluhnili. Ne, o zvezdah ni bilo sledu. Tedaj jih je ugledal medved in glasno zagodrnjal:

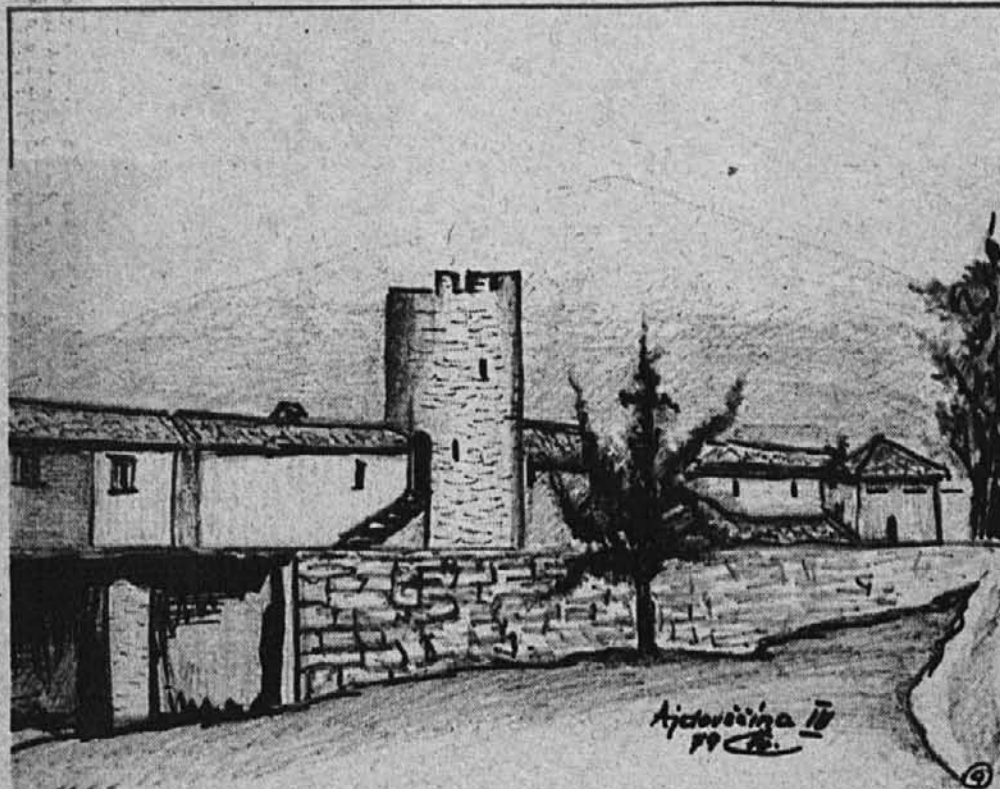
»Od kod pa tak strah?«

»Zvezde padajo,« so odgovorili v en glas.

»Pravkar je ježu padla zvezda na glavo.«

»Tebi, ježek, večkrat padajo zvezde,« se je iz vseh ponorčeval medved. Na glavo ti ni padla zvezda, marveč čisto navaden hrošček. Ležal je vznak na tleh in jaz sem ga s slastjo pojedel.«

Spogledali so se in bilo jih je sram. Niso vedeli, kaj naj v zadregi napravijo, zato pa se je volk razjezil na lisico, lisica na veverico, veverica na žabo, žaba na polža in polž na ježa. Ta se je zvil v klopčič in vsem skupaj pokazal svojih tri sto in triintridge-set bodic.

Cveto Velikajne: Ajdovščina – kroki

LISTI izhajajo kot priloga tedni-ka Zelezar – glasila delovnega kolektiva SOZD SŽ ZELEZARNA JESENICE. Ureja kulturno umet-niški klub pri DPD Svoboda Tone Čufar Jesenice, glavni in odgovorni urednik Joža Varl.